

Din ve Hayat

TDV - İstanbul Müftülüğü Dergisi

53

2026/1448-Yaz

Düğün

Nikâhın İlanı
Olarak Düğün

Fetva
Sorularında
Düğün

Düğün Bir Gün,
Evlilik Bir Ömür

Hazret-i Fatıma'nın
Çeyizi ve Düğünü

Düğünler Bu Millet İçin
Bir Yıkım mıdır?!

Osmanlı Sarayında
Düğünler

Anadolu'da
Düğün

İnsanın dünyada eksikliğini, eksik tarafını tamamlama eğilimi galiba onun mükemmellik arayışının bir parçası. Bunu tamamlayabilen, muradına ermiş bir kimse olarak “düğün” etmeyecek de ne edecek?

Havva annemizin, Adem babamızın kaburga kemiğinden yaratılıp yaratılmadığı meselesi ilahiyatçılar, felsefeciler, sosyologlar daha nice ilim erbabı tarafından tartışılmaya devam ededursun, dünya kurulalı beri kadınla erkek arasındaki çekim, bir elmanın iki yarısı olma hali onları bir araya getirmeye, böylece hem kendilerini hem etraflarını, içinde yaşadıkları toplumu düğün dernek yapmaya sevk ediyor. Sanki bu esasında özü aynı ama bir yanı eksik kalmış iki varlığın, tabiri caizse henüz yolları kesişmemiş bu iki canın nihayet birbirini bulmasından herkes memnun oluyor, herkes neşeleniyor. Öyle ya;

“Allah sizin için kendi cinsinizden eşler yarattı; eşlerinizden de size evlatlar ve torunlar verdi. Sizi temiz ve hoş nimetlerle rızıklandırdı. Buna rağmen bazıları, asılsız şeylere inanıp, Allah’ın bunca nimetine karşı nankörlük mü ediyorlar?” (Nahl 16/72)

buyuruyor Cenab-ı Hak. Bu buluşmanın bizzat kendisi ve neticelerinin dünyadaki temiz ve hoş rızıklardan olduğunu dikkatten kaçırmamayı ikaz ediyor.

Türkçedeki yaygın kullanımıyla sadece eğlenmeyi kasteden manada Kur’an-ı Kerim’de bulunmayan “düğün” kelimesinin; öz Türkçedeki “d[tüğün] lenmek, bağlanmak” manasıyla örtüşen akid, nikâh kelimeleriyle yer aldığı, hususen tefekkürü hakediyor. İki yarımı birbirine bağlamak, iki yarımın birbiriyle bağlanması, böylece bir daha kaybolup dağılmamalarını temin etmek...

Beri taraftan Türkçemizde düğün etmenin mecazen hidayet bulmak, Allah’ın rızasına muvafık kaydıyla acısıyla tatlısıyla bir hayat geçirmek, dünyadayken O’nunla olduğu idraki içinde yaşamak, kısacası tevhidin hakikatine ermek manalarına geldiği öylesine güzel

seslendirilmiş ki, insanın “düğün edesi” geliyor:

*“Ey aşık an ey aşık an aşk
mezheb ü dindür bana/
Gördü gözüm dost yüzünü
yas, kamu, düğündür bana”*
diyen Yunus Emre ya da
*“Benim derdim emi yârin
gamıdır/Bu cismim merhemi
gözün nemidir”* diye başladığı
şiiirini Eşrefoğlu Rumi’nin
*“Bu dertten Eşrefoğlu Rumi
ölse/ Elem değil düğünü
bayramıdır”* diyerek bitirmesi bu seslenişin zevkte kemalidir herhalde. Ancak bu şimdilik bahsi gider...

Din ve Hayat dergisi bu sayısında “düğün” yapmayı teklif ediyor okuyucularına.

Allah’ın emri Peygamber’in kavliyle bir araya gelen kadın ve erkeğin ailesiyle, mahallesiyile, toplumuyla hatta bütün müslüman kardeşleriyle samimi, mutlu, neşeli, zevkli ve daima itidalde düğün merasiminde buluşmasını temenni ediyor.

Bu vesileyle Efendimiz aleyhisselatü vesselamın düğünlerinden ciğer pâresi Fatıma annemizin düğününe oradan köyde şehirde, sarayda camide yapılan düğünlere seyran ettik. Kur’an’dan, Fıkıh’tan, Tarih’ten, Sosyoloji’den, Basın’dan, Resim’den, Musiki’den, Edebiyat’tan düğün manzaraları sunduk. Türk edebiyatına, matbuta ama hususen Türk halkbilimine yıllarca hizmet vermiş Sayın Sabri Koz’la Anadolu düğünlerini, bu sahada yazılmış eserleri konuştuk. Sayın Fatma Barbarosoğlu’yla da gösterişin kurumsallaştığı günümüz Türkiye’inde değişen dönüşen düğün merasimlerini konuştuk.

Gökten üç elma düşsün biri yazanın, biri söyleyenin biri de okuyanın başına...

Fulya İbanoğlu
Editör

TDV-İSTANBUL MÜFTÜLÜĞÜ DERGİSİ

ISSN: 1308-9595

YIL: 19 SAYI: 53 Yaz 2026/1448

Dosya Konusu: **Düğün**

**TÜRKİYE DİYANET VAKFI İSTANBUL
ŞUBESİ ADINA İMTİYAZ SAHİBİ VE
YAYIN YÖNETMENİ (SORUMLU)**

Doç. Dr. EMRULLAH TUNCEL

**YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ ve YAYIN
KOORDİNATÖRÜ**

Huriye AKBİYİK

EDİTÖR

Fulya İBANOĞLU

fulyaibanoglu@gmail.com

YAYIN KURULU

Dr. Büşra Nur GÜLER

F. Hilâl FERŞATOĞLU

Mehmet YÜKSEL

Muhammet GÜNDOĞDU

Şule DÜNDAR

TASHİH

F. Hilâl FERŞATOĞLU

MALİ İŞLER SORUMLUSU

Ahmet İŞİK

TDV İstanbul Şubesi

GÖRSEL TASARIM

Fotografika

KAPAK RESMİ

Topkapı Sarayı Müzesi envanterinde

kayıtlı Hazret-i Fatıma'nın yeşil ince

bezden duvağı. (TSM.ENV.NO:21/480)

GRAFİK UYGULAMA

Adem Şenel

Basım Tarihi: **Temmuz 2026**

WEB

istanbul.diyamet.gov.tr

YAYIN TÜRÜ

Yerel-Süreli

BASIM YERİ ve TARİHİ

TDV Yay. Matbaası

Serhat Mah. 1256. Sokak No: 11

Ostim-Yenimahalle / ANKARA

Tel: 0312 354 91 31

İDARE YERİ

İstanbul Müftülüğü Ek Binası

Molla Fenari Mah. Vezirhan Cad.

Çemberlitaş-Fatih/İSTANBUL

0212 526 16 80

Yayınlanan yazıların hukuki-bilimsel sorumluluğu yazarlara aittir. Kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz.

Ücretsizdir.

Bu sayıda...

4

Ailenin “Temel Atma Töreni”: Düğünler

Emrullah Tuncel

6

Nikâh, Evlilik ve Aile

Hatice Şahin Aynur

11

Fıtrat ile Denge Arasında: Resul-i Ekrem'in

Tavsiyeleriyle Düğün Kültürü

Furkan Çakır

16

İslam Hukukunda Nikâhın İlanı Olarak

Düğün

Üzeyir Köse

21

Fetva Sorularında Düğün

Hüseyin Arı

27

Hz. Peygamber Döneminde Düğün

Yemeği

Sevim Demir Akgün

36 Gösterişin Kurumsallaştığı
Günümüzde Düğünler Üzerine
Fatma Barbarosoğlu ile Bir Söyleşi
Fulya İbanoğlu

41 Osmanlı Sarayında Düğünler
Yüksel Aktaş Baycar

48 Sünnet Şenliklerinden Görsel
Hafızaya: Osmanlı Surname
Minyatürleri
Aliye Öten

53 Osmanlı Hanedan Düğünlerini
Müzelerde Yeniden Düşünmek:
Temsil, Yorumlama ve Küratoryal
İmkânlar
Emine Betül Çakırca

61 Osmanlı'dan Günümüze
Modernleşmenin Düğünler
Üzerinden Temaşası
Nevin Meriç

65 "Ömrün Uzun Olsun Düğünün
Güzün Olsun" Sivas'ta Düğün
Geleneklerimiz ve Söz Varlığımız
Müjgân Üçer

72 "Bu Dünya Bir Gelindir..."
M. Sabri Koz'la Düğün
Geleneklerimize Dair Söyleşi
Fulya İbanoğlu

80 Karabük ve Havalisinde Rufai
Geleneginde Düğünler
Ayfer Yalçınkaya

86 1980'ler Matbuatında Düğün Algısı:
Kadın ve Aile Dergisi Örneği
Muhammet Gündoğdu

91 Hatıratlarda Eski İstanbul Düğünleri
F. Hilâl Feriatoğlu

96 Resim Sanatımızda Düğün Sahneleri
Ömer Faruk Şerifoğlu

100 Unutulan Zarafetin İzinde:
"Türk'ün İnce Duygulu Zevklerini
Çocuklarımıza Nasıl Aşılacağız?"
Rabia K. Gündoğdu

104 Türk Kültüründe Düğün Musikisi
Mesut Engin

108 Düğün Kitaplığı
Büşra Nur Güler

Ailenin “Temel Atma Töreni”: Düğünler

Emrullah Tuncel*

Aile, insanın dünya hayatının zorlu şartlarında huzur bulduğu bir ortam, fırtınalı günlerinde sığınıp güvende hissettiği “Nuh’un gemisi”, neslin muhafaza edilmesinin vesilesi ve kişiyi dinen günah sayılan kötülüklerden alıkoyan en önemli vasıta. Bu özellikleriyle aile, ahlakın başladığı/öğrenildiği ve değerlerin aktarıldığı ilk eğitim mekânıdır. Aynı zamanda sadece bireyleri bir arada tutan bir kurum değil; değerleri, inancı, ahlakı ve medeniyet kodlarımızın nesilden nesile aktarımını sağlayan en güçlü eğitim ortamıdır. Bu sebeple toplumdaki tüm müesseselerin kalitesi, ailenin kalitesiyle doğru orantılıdır. Aile yapısını korumayı başaran milletler hem istiklalini hem de istikbalini koruma imkânını elde etmiş olurlar. Zira tüm kurumlarıyla güçlü toplumlar, ancak güçlü ailelerin omuzlarında yükselebilirler. Güçlü aileler ise sadece aynı evi paylaşmakla değil; aynı değerleri paylaşp

yaşamak ve aktarıp yaşatmakla teşekkül edebilirler.

Ailenin “temel atma töreni” mesabesinde olan düğünler, özelde güçlü ailelerin genelde ise güçlü toplumların tesisinin başlangıcı hükmündedir. Zira düğünlerin keyfiyeti ailelerin keyfiyetini olumlu veya olumsuz olarak etkilemekte, bu niteliğiyle düğün merasimi gömleğin ilk düğmesinin doğru veya yanlış iliklenmesine benzemektedir. Ancak bu noktada asıl olanın düğün değil, aile olduğu bilinmelidir. Bir başka ifadeyle düğünler önemlidir, ancak öncelikli değildir; amaç değil, araçtır. Zira düğün bir gün, evlilik bir ömürdür. Düğün sevinçli anların, evlilik ise hem sevinçli hem de hüzünlü anlarıyla hayatın tamamının paylaşılması demektir. Bu sebeple huzur ve mutluluğun daimi olması gösterişli düğünlerle değil; saygı, sevgi ve anlayışın hâkim olduğu huzurlu ailelerle mümkündür. Nitekim aile hayatı düğünün bittiği anda başlamakta ve kişinin gerçek karakteri düğün salonunda değil, aile yuvasında belli olmaktadır. Hz. Peygamber (s.a.v.)’in külfet ve meşakkati en az olan nikâh/düğün merasimini en hayırlı nikâh olarak (Ebu Davud, “Nikâh”, 32), ailesine karşı hayırlı olan kişiyi de en hayırlı kişi olarak tavsif etmesi (Tirmizi, “Menakıb”, 63) bu gerçeğe dikkat çekmektedir. Zira ideal bir Müslüman toplumda ailenin kurulma süreci zorlaştırılmamalı; aile içi ilişkiler güven, sadakat ve nezaket üzerine bina edilerek her türlü ifrat ve tefritten kaçınılmalıdır. Düğünlerin mahiyeti bu sürecin önemli bir turnusol kâğıdı ve belirleyicisi hükmünde olduğundan önem arz etmektedir.

Ülkemizde 2026-2035 yılları “Aile ve Nüfus 10 Yılı” ilan edilmiş; bu doğrultuda ailenin

korunması, evliliğin teşvik edilmesi ve nüfus artış hızının artırılması hedeflenmiştir. Bu vizyon ve hedeften hareketle biz de *Din ve Hayat* dergisi olarak ailelerin teşekkül sürecinin en önemli dönüm noktası olan düğünleri -dinî, kültürel ve tarihi yönleriyle- ele almaya gayret ettik. Ülkemizde yaz ve sonbahar sezonunun aynı zamanda düğün sezonu olması bu temanın belirlenmesinde etkili olmuş, bu sürecin sağlıklı bir şekilde ilerlemesine bir nebze de olsa katkı sağlanması hedeflenmiştir. Bu minvalde kaleme alınan her bir çalışmanın hem düğünlerimizin hem de ailelerimizin niteliğini artırmasını ve bereketlendirmesini umuyor, emeği geçenlere şükranlarımızı sunuyoruz.

İstifadeye medar olması duasıyla...

“Ey Rabbimiz! Bize göz aydınlığı olacak eşler ve çocuklar lütfeyle ve bizi günahattan sakınanlara önder eyle!” (Furkan, 25/74)

“İçinizden kendileriyle huzura kavuşacağınız eşler yaratıp aranızda muhabbet ve merhamet var etmesi O'nun varlığının delillerindendir. Bunda düşünen insanlar için ibretler vardır.” (Rum, 30/21)

“Nikâh benim sünnetimdir. Benim sünnetimden yüz çeviren benden değildir.” (İbn Mace, “Nikâh”, 1)

“Onlara ısınıp kaynaşasınız diye size kendi türünüzden eşler yaratıp aranızda meveddet/sevgi ve rahmet/şefkat duyguları yerleştirmesi de O'nun delillerindendir. Doğrusu bunda iyi düşünen kimseler için dersler vardır.” (Rum Suresi, 30/21.)

İnsanlar için kendi nefislerinden eşler yaratılmış olması değişik şekillerde açıklanmıştır. Bunlar arasında, insanın eşinin kendi özünden ve kendi türünden yani kadın ve erkeğin aynı özden yaratılmış olduğu mânası, Kur'an'ın diğer açıklamalarına en uygun görünenidir.

Ayetin “Onlara ısınıp kaynaşasınız” şeklinde tercüme edilen kısmı eşlerin yaratılış amacını açıklamakta, dolayısıyla insanın eşini kendisiyle huzur ve mutluluk bulacağı varlık olarak görmesini telkin etmektedir.

“Sevgi ve şefkat duyguları” şeklinde tercüme edilen meveddet ve rahmet kelimeleriyle ilgili olarak da farklı tefsirler mevcuttur. Bu izahlar şu hususta birleşirler: “Eş olma” hissinin ve durumunun, kan hısımlığına dayanmaksızın hatta yakın zamana kadar birbirlerini tanımayan iki ayrı cinsi, kuvvetli bir şekilde ruhi ve fiziki bağlarla birbirine bağlaması [burada düğün kelimesinin düğümlemek, bağlamak anlamları da akla getirilmeli], bunun üzerine insana yaraşır bir ömür sürebilmenin iffet temelli, karşılıklı itimat, muhabbet ve koruma/sakınma duygularıyla geliştirilen aile kurumunun bina edilebilmesi, Cenab-ı Hakk'ın insanlığa en büyük lütuflarındandır. Âyetle ifade buyurulduğu üzere tefekkür eden kimseler için bundan çıkarılacak önemli dersler vardır.

Ayrıca ayetteki “Sükûn” kelimesi yakınlık, ünsiyet ve mutluluk olarak anlaşılmıştır. Evlilikle fertlerin bedenî ve ruhî yalnızlığının, ızdırabının son bulacağı dolayısıyla sükûnete ereceği ifade edilmiştir. Böylece eşler birbirine meyledip sevgi beslediğinde ona güvenecek, kendisini ona verecek, gönlü ona yatacak, onunla mutmain olacaktır. Huzur (sükûn) da buradan gelecektir.

Kaynak: Kur'an Yolu Tefsiri, 4/303; Mâtürîdî, Te'vilâtü'l-Kur'an, thk. Murteza Bedir (İstanbul: Mizan Yayınevi, 2008), 11/170; İbn Âşûr, Tefsîru't-tahrîr ve't-tenvîr (Tunus: Dâru't-tûnisiyye, 1984), 21/71-72; Zemahşerî, el-Keşşâf, thk. Adil Ahmed Abdülmevcud - Ali Muhammed Muavvid (Riyâd: Mektebetü'l-'Ubeykân, 1998), 4/571; Hatice Avcı, “Maneviyat Yönelimli Aile Danışmanlığı Bağlamında Rûm Sûresi 21. Âyet Üzerine Bir Değerlendirme”, Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi 7/3 (2023): 565-566.

Nikâh, Evlilik ve Aile

Hatice Şahin Aynur*

N-k-h fiilinin mastarı olan nikâh kelimesi, sözlükte “birleştirme, bir araya getirme, evlenme ve cinsel ilişki” (Tehanevi, *Keşşaf*, 2:1376) gibi manalara gelmektedir. İstilahî manada fıkıh literatüründe tanımlanan nikâh, şer’an belirlenen koşullara uygun olan bir kadın ve bir erkeğin geçici olmaması kaydıyla hayatlarını birleştirmelerini ifade etmektedir. (bk. Isfehâni, *Müfredât*, 505) Nikâh, ıstilahî içeriğiyle İslam diniyle şekillenmiştir. İlk dönem fıkıh kitaplarında nikâh, sosyal ve hukuki bir kurum olarak yer almakta ve öneminden mahiyetine, bir akit çeşidi olmasından doğurduğu sonuçlara ve unsurlarından şartlarına kadar oldukça geniş bir yer kaplamaktadır.

İslam’da nikâhın içeriğini şekillendiren kurallar, en başta ayetler olmak üzere naslardan hareketle oluşturulmuştur. Kur’an-ı Kerim’de n-k-h kelimesi tüm türevleriyle birlikte on dokuz ayette, (bk. Bakara, 2/221, 230, 232, 235, 237, Nisa 4/3, 6, 22, 25, 127, Nûr 24/3, 32, 33, 60, Kasas, 28/27, Ahzab, 33/49, 50, 53, Mümtehine 60/10) yirmi üç kez geçmektedir. (Fuad Abdülbaki, *el-Mu’cem*, 810-811) İlgili ayetler, öncelikle nikâhı teşvik etmekte, hatta evlenmeme durumunda harama düşme tehlikesi varsa -yeterli mali durum şartıyla- evlenmeyi emretmektedir. Buradan

hareketle fakihler de nikâhın dinî hükmünü belirlemede başlıca iki tavır sergilemişlerdir. Bunlardan birincisi, yeterli mali güce sahip olup evlenmediği takdirde haram işleme tehlikesi bulunan birinin evlenmesi durumudur ki bu kişi için evlilik farz (vacip) hükmündedir. Bunun dışındaki kişiler için ise mubah hükmündedir. (Semerkandî, *Tuhfe*, 2:157)

Nikâh, evlilik ve aile kurmaya yönelik ayetlerin genel muhtevası ise insanın bir kadın ve bir erkekten yaratılması (Nûr, 24/32; Fahrettin Razi, *Mefâtihu’l-gayb*, 17:62-63; Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, 5: 385; Komisyon, *Kur’an Yolu*, 4:76) ve fitratları gereği karşı cinse muhtaç olmalarından ötürü nikâhı öğütlemektedir. (İbn Hanbel, *el-Müsned*, V, 421; Tirmizi, “Nikâh”, 1) Nikâh, ayetlerde olduğu gibi Hz. Peygamber (s.a.s.)’in sünnetinde de yer almaktadır. Hatta Hz. Peygamber (s.a.s) nikâhın bütün peygamberlerin sünneti olduğunu haber vermektedir. Nikâh konusunda Hz. Peygamber (s.a.s.), hem bizzat kendisi de nikâhlanarak hem fiili olarak hem de sözleriyle kavli tavsiyede bulunmaktadır. (İbn Mace, “Nikâh”, 1) Nikâhın hukuki meşruiyet açısından ele alınışı ve aşamaları da hadisler başta olmak üzere naslara dayanmaktadır. Hadislerde nikâhın aşamaları öncelikle velinin izni, (Ebu Davud, “Nikâh”, 20) mehir, (Müslim, “Nikâh”, 78) iki şahit, (Ebu Davud, “Nikâh”, 19) icap ve kabul, (Darimi, “Nikâh”, 19) nikâhın ilan edilmesi, (Tirmizi, “Nikâh”, 6; Nesai, “Nikah”, 72; İbn Mace, “Nikâh”, 20) mümkünse velime yemeği verilmesi, (Buhari, “Nikâh”, 68; Müslim, “Nikâh”, 13; Tirmizi, “Nikâh”, 10; Nesai, “Nikâh”, 23; İbn Mace, “Nikâh”, 24) bu yemeğe icabet edilmesi (Buhari, “Nikâh”, 71; Müslim, “Nikâh”, 96; Ebu Davud, “Nikâh”, Et’ime”, 1; İbn Mace, “Nikâh”, 25) ve evlenen kişilere dua edilmesi (Nesai, “Nikâh”, 73; İbn Mace, “Nikâh”, 23) şeklinde sayılabilir.

Nikâhla ilgili ayet ve hadisler bağlamında naslardan hareketle oluşturulan nikâhın

kuralları hem bireyi hem toplumu etkilemesi/ ilgilendirmesi açısından önem arz etmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde nikâh, Hz. Peygamber (s.a.s.) dönemi dahil İslam kültür tarihinde aile hukukunun en temel ve en önemli konusu olarak değerlendirilmiş, nikâh öncesi süreçten nikâhın unsur ve şartlarına, mahiyetinden dinî hükmüne, evlilik sürecinden sonuçlarına kadar pek çok yönüyle ele alınmıştır. İslam medeniyet tarihinde nikâh, amaç ve hikmetleriyle de geniş bir şekilde incelenmiştir. Fakihler nikâh akdini, sözlük anlamıyla bağlantı kurarak açıklamış, nikâhın cinsel münasebete meşruiyet kazandıran ve böylece sıhhatli bir yolla nesli koruma altına alan, hayatlarını birleştirmek suretiyle eşleri tek bir vücut haline getiren ve taraflar için hem maddi hem manevi faydalar sağlayan bir akit kabul ederek amaç ve hikmetlerini sıralamışlardır. (Serahsi, *el-Mebsût*, 4:192; Fahrettin Atar, “Nikâh”, 33:114)

Nikâh, geçici olmayan bir süreyi kapsamaktadır ve bu hususiyetiyle nikâh için İslam öncesi bir dönemden bahsetmenin imkânı bulunmamaktadır. Zira İslam öncesinde Hz. Aişe’nin de aktardığı gibi cahiliye döneminde dört çeşit nikâh bulunmaktadır. (Buhari, “Nikâh”, 36; Ebu Davud, “Nikâh”, 33) Söz konusu nikâh çeşitleri İslam’la birlikte meşruluk kazanmamış ve bunlardan birine kendi koşullarını yerine getirmek şartıyla izin verilmiş, diğerleri Hz. Peygamber (s.a.s.) tarafından yasaklanmıştır. Nikâh akdinde önemli hususlardan birisi de nasların belirlediği kurallara göre taraflar arasında evlenme engelinin bulunmamasıdır. Ayetlerde nikâh aşamasına varmadan evvel, öncelikle nikâhın kimler arasında olabileceğine dikkat çekilmektedir ve cahiliye döneminde serbest olan bazı evliliklere yasak getirilerek bir muharramat listesi sunulmaktadır. (Nisa 4/23; Fahrettin Razi, *Mefâtihu’l-gayb*, 7: 477; Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, 2: 509; Komisyon, *Kur’an*

Yolu, 2:43) Evlenme engelleri devamlı olanlar; belirli aşamadaki kan, süt ve sıhri hısımlığı olanlardır. Bunların dışındakiler şartlara bağlı geçici evlenme engelleridir. Ayetlerde belirtilen evlenilmesi yasak kişiler arasına hadislerle de bazı ilaveler yapılmaktadır. (Buhari, “Nikâh”, 48; Tirmizi, “Nikâh”, 30; Nesai, “Nikâh”, 47; Ebu Davud, “Talâk”, 1; İbn Mace, “Nikâh”, 39)

Cahiliye döneminde bulunan ve İslam’la birlikte meşruluk kazanmayan bir başka nikâh çeşidi mut’a nikâhıdır. Cahiliyede bu nikâh çeşidine hem bedeviler hem de bedevi olmayanlar yaygın olarak başvurmaktaydılar. Belli bir ücret karşılığında belli bir süre evlenme anlamına gelen mut’a nikâhı, İslam’la birlikte Hz. Peygamber (s.a.s.) tarafından yasaklanmıştır. (Buhari, “Nikâh”, 31; Müslim, “Nikâh”, 18; Tirmizi, “Nikâh”, 28; Nesai, “Nikâh”, 1) İslam’da rükün ve şartları tamam olan nikâh sahih, bunlardan birisi bile eksik olan nikâh fasid/batıl kabul edilmiştir.

Sahih nikâhta, aralarında evlenme engeli bulunmayan bir erkek ve bir kadının veya onların belirlediği temsilcilerinin hukuken de geçerli olabilecek iradelerini uyumlu bir şekilde beyan etmeleri gerekmektedir (icap ve kabul). (bk. Kâsânî, *Bedâ’i*, 2:230) Nikâh akdinde gerekli olan diğer husus evlenecek kişinin bu konuda ehliyet sahibi olmasıdır. Nikâh akdine katılacak kişinin kendisi veya vekâlet vereceği veyahut velâyet konumunda bulunan kişilerin, cumhura göre âkıl ve balığ olması gerekmektedir. Kanuni temsilci sıfatıyla başkasını evlendirme yetkisi bulunan kişiye “veli” denmektedir. Hangi durum ve konumda olan velinin başkasını evlendirme yetkisine sahip olabileceği meselesi mezhepler arasında tartışılmış olmakla birlikte mezhepler, âkıl ve balığ olan erkeklerin velinin muvafakatı olmaksızın evlenebileceği konusunda ittifak etmişlerdir. Kız çocuklarında ise genel olarak velinin evlendirme yetkisi bulunmakta fakat bulûğ çağına erişmiş kadınlarda görüş

ayrılıkları bulunmaktadır. Ebu Hanife buluş çağına ermiş kadınları da âkıl ve baliğ erkekler gibi kabul etmekte ve veli muvafakatına gerek olmadan evlenebileceklerini belirtmektedir. bk. Kâsânî, *Bedâ'i*, 2:241-247) Bu çerçevede Hanefi mezhebi, Hz. Peygamber (s.a.s.)'in reşit kızların velileri tarafından evlenmeye zorlanamayacağı hadisini (Buhari, "Nikâh", 41; bk. İbnü'l-Cevzi, *Zâdi'l-mesîr*, 6/295; Begavi, *Tefsîru'l-Begâvî*, 6/266) esas alarak kadını nikâha karar verebilme yetkisinde ve rızası çerçevesinde nikâhlendirilabileceğini (İbn Mace, "Nikâh", 11) kabul etmektedir.

Nikâh akdinde şahitlerin bulunması, nikâha şekli akit karakteri vermektedir. Eşlerin karşılıklı sorumlulukları ve hakları bağlamında nikâhta şahitler zorunlu tutulmaktadır. Şahitlerin varlığı nikâhın aleni olması veya ilan edilmesini de sağlamaktadır. Hz. Peygamber (s.a.s.) nikâhın ilan edilmesi gerektiğini vurgulamış (Tirmizi, "Nikâh", 28; İbn Mace, "Nikâh", 20) ve nikâhta helal ile haramın arasını ayıran şeyin ilan olduğunu belirtmiştir. (Tirmizi, "Nikâh", 6; Nesai, "Nikâh", 72) Bu bağlamda nikâh akdinde bulunan şahit zorunluluğu da esasen diğer yönlerinin yanında nikâhın aleniyetini sağlamaya hizmet eden bir tedbir olarak değerlendirilebilir. Ayrıca nikâhı ilan etme konusunda da herhangi bir dinî merasim ve şekil zorunluluğu bulunmamaktadır. Bununla birlikte İslam toplumunda başlangıcından itibaren muamelattaki öneminden ötürü nikâh, aile büyükleri, müftü, kadı veya itibar gören alimlerin huzurunda yapılmış, katılımcıların duaları alınmış ve genelde bu merasimlere düğün yemeklerinin eşlik etmesi gelenek olarak devam ettirilmiştir. Böylece bir yandan merasime katılanlar tarafından akit desteklenmiş ve denetlenmiş, onların duaları alınmış; diğer yandan nikâh toplum nezdinde aleniyet kazanmıştır. Nikâh akitlerinde devletin doğrudan müdahalesinin

olduğuna dair bilgiler bulunmamakla birlikte nikâhın devletin denetimine tabi olduğu ve ilgili şartları taşımaması durumunda kadıların bu evliliğe müdahale ettikleri tarihi verilerde görülmektedir. XII. yüzyıldan itibaren nikâh akdetme görevi kadıların verilmiş ve Osmanlılar döneminde nikâhın devletin kontrolünde kadılar tarafından veya onların bilgisi dahilinde kıyılıp yazılı belgelere dayanması uygulaması tarihi süreçte yaygınlaşıp devam ettirilmiştir. (Fahrettin Atar, "Nikâh", 33:114)

Nikâh kavramının yanında konuyla ilgili olan bir diğer kavram z-v-c kökünden türeyen "zevc" kelimesidir. Genel olarak eş manasında sarf edilen kelime hem kadın hem erkeği karşılamakta ve çift olan her şeyin her biri için kullanılmaktadır. (Firuzabadi, *Kamus*, 1:985) Bu bağlamda zevc kelimesi, sözlükte ayakkabı, mest ve terlik gibi nesnelerin her bir tekini (sağ/sol) tarif etmektedir. (bk. Isfehani, *Müfredât*, 385) Esasen bu kullanım, her bir zevcin bir diğerinin yerini aynen tutamadığını fakat cins olarak aynısı, ayrılmaz parçası ve birbirlerine muhtaç olduklarını göstermektedir. Kur'an-ı Kerim'de zevceler için birbirleriyle kaynaşıp huzur bulacakları kendi cinsinden eşlerin yaratılması, aralarında sevgi ve merhametin meydana getirilmesi Allah'ın varlığının delilleri arasında sayılmaktadır. (Rûm 30/21) Ayette iki noktaya özellikle işaret edilmekte ve eşlerin birbiri için huzur kaynağı olduğu vurgulanmaktadır. Fakat bu huzurun aralarındaki sevgi ve merhamet ile tesis edilebileceğine dikkat çekilmektedir. (bk. Mukatil b. Süleyman, *Tefsîru Mukatil b. Süleyman*, 3:410) Ayetteki "onlara ısınıp kaynaşasınız diye" ifadesi bir anlamda eşlerin yaratılış amacını ortaya koymakta, (bk. İbn Aşur, *Tefsîru't-tahrîr ve't-tenvîr*, 21/71) insanın eşini kendisiyle huzur ve mutluluk bulacağı varlık olarak görmesini telkin etmektedir. (bk. Vahidi, *Tefsîru'l-bâsit*, 18/33) "Eş olma" hissinin ve olgusunun, kan bağı olmaksızın

-hatta bazen birbirini tanımayan- iki ayrı cinsi çok güçlü psikolojik ve biyolojik bağlarla birbirine bağlaması, dahası insana yaraşır bir üreme ve yaşama biçiminin yani temelinde iffet anlayışı bulunan, karşılıklı güven, sevgi ve merhamet duygularıyla geliştirilen aile kurumunun tahsis edilmesi, Allah'ın insanlığa en büyük lütuflarındandır. Ayetin sonunda ifade edildiği gibi düşünen insanlar için bundan çıkarılacak önemli dersler vardır. (bk. Maturidi, *Te'vîlâtü'l Kur'ân*, 11:170; Komisyon, *Kur'an Yolu*, 2:187) Dolayısıyla İslami duyarlılıkla kurulan ailenin temelinde merhamet, meveddet ve sükunet bulunmalı (bk. Taberi, *Câmi'ü'l-beyân*, 18/478 ve aile kendi bireylerinin huzuru yakalayabildikleri ortam olmalıdır. (bk. İbn Ebi Hâtim, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 3090; Vahidi, *Tefsîru'l-basît*, 18:34; Kurtubi, *el-Câmi'* 16:412)

Eşlerin birbirlerine muhtaçlığı farklı ayetlerde de dile getirilmekte mecazi manada onların birbirlerine elbise/örtü olabileceği belirtilmektedir. (Bakara 2/187) Buradaki ifade ile eşler, birbirlerinin eksikliklerinin tamamlayan ve kusurlarını örten bir libas görevi üstlenmektedirler. Bu durumda biri olmadan diğeri eksik olmakta ve ancak bir arada olduklarında bütün tamamlanmaktadır. Ayette ailenin temeli cinsellik ve ekonomiye değil sevgi, tamamlayıcılık ve huzura dayandırılarak insani ve manevi ihtiyaçlar ön plana alınmaktadır. Eğer ailenin temeli şehvet ve cinselliğe dayandırılmış olsaydı bu durum günümüzde olduğu gibi geçici olurdu, oysa ayette sevgi ve rahmetin sürekliliği vurgulanmaktadır. (bk. Fahrettin Razi, *Mefâtihu'l-gayb*, 26:97; *Zemahşeri*, Keşşâf, 4:571) Bu sebeple olsa gerek Kur'an-ı Kerim'de aile müessesesiyle ilgili ayetlerde dünyevi ve özellikle uhrevi sorumluluklar ön plana çıkartılmakta; (bk. Maverdi, *en-Nuket*, 4:305) aile bireylerinin zihin ve yaşayışlarına hitapta bunu hissedebilmeleri için vicdanlarına seslenilmektedir. Bu meyanda ayette

kendilerinden hoşlanılmasa bile kadınlarla iyi geçinilmesinin sonucunun da hayır olacağı belirtilmekte, (Nisa 4/19) hadislerde ise kadınların erkeklere Allah'tan bir emanet olduğu öğütlenmekte, (Müslim, "Hac", 147; Ebu Davud, "Menasik", 56) en hayırlı kişinin, eşine en hayırlı davranabilen kişi olduğu belirtilmekte, (Tirmizi, "Rada", 11) eşine letafet ile davrananın, iman açısından da mükemmel olabileceği hatırlatılmakta (Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI, 47) ve kadınların kocaları, kocaların kadınları üzerinde hakları olduğuna dikkat çekilmektedir. (Tirmizi, "Rada", 11; İbn Mace, "Menasik", 56)

Furkan suresindeki bir ayette yine zevc kelimesi kullanılmakta ve nikâhlanıp evlenmek Rahman'ın kullarının dualarına eklenmektedir. Burada zevceler ve çocuklar "kurratu'l-ayn" terkibiyle aktarılmaktadır. Bu terkipte "ayn" kelimesi, Arapça'da göz, pınar, dinar ve bir şeyin bizzat kendisi gibi anlamlara gelmektedir. "Kurra" ise iki farklı anlamda yorumlanmakla birlikte buradaki "kurratu ayn" ibaresiyle "göz aydınlığı" manası kastedilmektedir. Bu ifadenin aynı zamanda "göz nuru" şeklinde de çevrilebilmesi, insan hayatında eşin önemini ve nikâhın insan için gerekliliğini ortaya koymaktadır. (bk. Fahrettin Razi, *Mefâtihu'l-gayb*, 26:97)

Nikâh, evlilik, kadın, erkek kavramlarını barındıran ve nikâhla yakından ilgisi bulunan diğer bir kelime "aile"dir. A-v-l kökünden türeyen aile kelimesi, sözlükte haktan ayrılmak, haksızlık etmek, bir şeyin birine ağır gelmesi ve bir kimsenin bakımından sorumlu olduğu kimselerin (ıyâl) sayıca fazla olması gibi manaları içermektedir. (İbn Faris, *Mu'cemu mekâyisi'l-luga*, 725; Zebidi, *Tâcü'l-arûs*, 28:31) Aile kavramı, köken olarak Arapça olmakla birlikte biraz önce yapılan tanımıyla ve Türkçe'deki karşılığıyla Arapça'da kavramlaşmamıştır. Türk geleneğinde ise

toplumun en küçük parçası kabul edilen aile, genel olarak kan veya süt bağıyla bağlı insanlardan oluşan; tek çatı altında yaşam sürdüren ve kendi içinde yükümlülükleri paylaşan fert topluluğu; rahim bağıyla birbirlerine rabitalanan bireylerin oluşturduğu topluluk şeklinde tanımlanmaktadır. (Mehmet Akif Aydın, “Aile”, 2:196) Esasen aile kavramı her disiplin tarafından farklı tanımlanmakta ve ilgili disiplin kendisi için önemli olan yönü tanımda öne çıkarmaktadır. Fakat bu tanımların ortak noktaları genel olarak ailenin toplumun en küçük birimi olması, toplumsal hayatın ilk öğrenildiği eğitim merkezi olması, nüfusun ve insan neslinin meşru bir şekilde devamını sağlayan bir müessese olması, toplumların kültürel, ahlaki ve milli değerlerini sonraki nesillere aktaran bir kurum olmasıdır. Dolayısıyla aile, toplumun meşru çerçevede ontolojik, epistemolojik, ideolojik, dinî kimlik, etik ve kültürel sürekliliğini sağlayan bir kurum olarak değerlendirilebilir.

Kur’an-ı Kerim’de aile hukukunu düzenleyen onlarca ayetin varlığı aile hayatına verilen önemi göstermektedir. Hz. Peygamber’in sünneti de aileye oldukça ehemmiyet vermekte ve inananları aile olmaya teşvik etmektedir. (bk. Nur 24/32; Tirmizi, “Salat”, 13; “Nikâh”, 1) İslam’da ailenin kurumsal olarak varlığından bahsedilebilmesi için ilk şart nikâhın gerçekleşmesidir. Nikâh, aileyi kurmanın ve onu hem sosyal hem de hukuki açıdan korumanın meşru yolunun adıdır. Nikâhla başlayan evlilik, dinî bir hüviyete bürünmüş olsa da aslında nikâh muamelata ait bir konudur ve bir akitir. Bununla birlikte diğer akitlere oranla nikâh, dinî motiflere bezenmiştir ve İslam alimleri nikâhı, Hz. Adem’den bu yana devam edegelen ve cennette de devam edecek ibadetlerden birisi olarak ifade etmektedirler. Nikâhın boşanma dahil birçok aşamasının “hukukullah” çerçevesinde ele alınması da onun ibadet yönü olduğu savını desteklemektedir.

Belki bu sebeple nikâh, bazı fıkıh kitaplarında ibadetlerden sonra muamelattan önce ele alınmaktadır. (Serahsi, *el-Mebsût*, 4:192-193; Kâsânî, *Bedâ’i*, 2:229)

Kur’an’ın inzalinden günümüze kadar birçok konuda değişim ve dönüşümler olduğu gibi nikâh, evlilik ve aile konularında da değişimler bulunmaktadır. Esasen zaman ve hayat koşullarının değişimiyle hayatın içeriğinde de değişimlerin olması normal bir durumdur. Bahsi geçen konularda da tarihi süreçte birtakım değişimler bulunmaktadır fakat burada esas olan değişim, temel kriterlere dokunmadan yapılan düzenlemelerdir. Daha açık bir ifadeyle tarihte, değişen şartlar karşısında nikâh ve İslami aile yapısı da değişmesi mümkün olmayanlara dokunulmadan değişim göstermiştir. Dolayısıyla istirdattaki yaklaşımda doğru; Allah-insan-kâinat dengesindeki temel bilgi ve inançların sarsılmaması ve insan için kulluk sorumluluğunun merkeze oturtulmasıdır. Bu meyanda ifade etmek gerekir ki İslam’ın itirazı olan değişim, değişimlerin tamamı değil, insanlığın kulluk vazifesinden uzaklaştırılarak şuarsuz canlılar düzeyine indirgenmesini öngören değişimlerdir. Yoksa insanı yaradılış amacına yaklaştıran gelişme ve değişimler kabul edilmemek şöyle dursun teşvik edilmektedir. Bu çerçevede aile yapısı ve ilişkilerinde yer alan İslami kurallar ve düzenlemelerin örf, adet, içtihat ve maslahata dayalı olanları, amaca uygun yenileri ile her zaman değiştirilebilir. Dolayısıyla bu değerlere sahip çıkma noktasında, ailenin değişim aşamalarını takip ederken ve ailenin değişimi ile ilgili çözüm odaklı adımlar atarken değişime dair her aşamanın yeniden yapılandırılması gerekemeyebilir. (Hayrettin Karaman, “Değişen Şartlarda Aile”, 26)

NOTLAR

- * Doç. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi.

Fıtrat ile Denge Arasında: Resul-i Ekrem'in Tavsiyeleriyle Düğün Kültürü

Furkan Çakır*

Modern insanın en belirgin açmazlarından biri, hayatın pek çok alanında görülen ikilemler arasında salınması ve çoğu zaman ifrat ile tefrit uçlarına savrulmasıdır. Bu durum, dinî hassasiyetlerini hayatına tatbik etmeye çalışan bireylerde dahi kendini göstermektedir. Günlük pratiklerde, özellikle toplumsal ritüeller bağlamında, bu zihniyetin izlerine sıkça rastlanmaktadır. Düğünler de bu durumdan nasibini almıştır.

Nitekim Anadolu toplumunda bir düğün merasimi söz konusu olduğunda, sıkça “hocalı” olup olmadığı sorusu gündeme gelmektedir. Bu ifade çoğu zaman düğünün Kur’an tilaveti, mevlid ve ilahi gibi dinî unsurlarla şekillendirilip şekillendirilmediğini belirtse de toplumsal algıda bu tür merasimler gizli bir kabullenmeyle sıkıcı, monoton ve fitri neşeden uzak organizasyonlar olarak kodlanmaktadır. Bunun yanında haremlik-selamlık gibi düzenlemeler de bu tasavvurun bir parçası haline gelebilmektedir. Buna karşılık, bu dinî formları barındırmayan düğünler ise bünyesinde barındırdığı tartışmalı pratiklere ve meşruiyet sınırlarını aşma tehlikesine rağmen, fitri eğlence ihtiyacına cevap verdiği gerekçesiyle daha eğlenceli ve cazip olarak algılanabilmektedir. Böylece dinî olanın durağanlığı ile toplumsal olanın devingenliği arasında, zihinlerde aşılması güç belirgin bir algı gerilimi ortaya çıkmaktadır.

Bu noktada temel soru şudur: Hz. Peygamber dönemindeki düğün ve kutlamalar, günümüzde “dinî form” olarak tasavvur edilen kalıplarla örtüşmekte midir?

Asr-ı saadette Hz. Peygamber (s.a.v.), cahiliye döneminin zihniyet yapısının şekillendirdiği toplumun dinî ve sosyal hayatını, tevhid inancını esas alan yeni bir anlayış çerçevesinde yeniden inşa etme gayreti içerisinde olmuştur. İlahi vahyin geldiği dönemde de insanlar evlilik merasimlerini kendi kültürlerine göre gerçekleştiriyorlardı. O günün cahilî anlayışına göre düğünlerde içki içmek, kadını bir meta haline getirmek ve kadın-erkek fütursuzca eğlenmek çok yaygındı. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) de risaletle görevlendirilmeden önce geceleyin Mekke’de böyle bir düğüne katılmayı düşünmüş, ancak müzik sesini işitecek kadar evlere yaklaştığında uyuyakalmış, böylece

Allah Teala onu bu cahiliye tortusundan hususi olarak korumuştur. (Hakîm en-Nisaburi, *el-Müstedrek*, 4/273)

Resul-i Ekrem (s.a.v.) nübüvvetle birlikte, tevhid akidesiyle bağdaşmayan, insan onurunu zedeleyen, zulüm ve haksızlık temeline dayanan bütün örf ve âdetleri ya değiştirmiş ya da bütünüyle ortadan kaldırmıştır. Buna mukabil, tevhid inancına aykırılık teşkil etmeyen, şirki çağrıştırmayan ve cahiliye dönemine ait olumsuz unsurları barındırmayan bazı gelenek ve uygulamaları ise belli ilke ve ölçüler çerçevesinde muhafaza etmiş; hatta bunları geliştirerek daha işlevsel ve faydalı bir muhtevaya kavuşturmuştur.

Evlilik, evlenmeye aday iki kişinin birbirini görüp karar verme aşamasından itibaren başlar. Allah Resulü, kurulacak aile yuvasında tarafların birbirlerini görmelerini, tanımlarını ve karşılıklı rızalarını evliliğin mutluluğuna vesile birer unsur olarak teşvik etmiştir. Sahabeden Mugire b. Şu'be evlenmek istediğini belirttiğinde Resulüllah (s.a.v.) ona: *"Git de evlenmek istediğin kıza bak. Çünkü onu görmen, evliliğin devamı ve uyum sağlamanız için daha uygundur."* buyurmuştur. (İbn Mace, Nikâh, 9) Bu nebevi yönlendirme, evlenecek kişilerin belirli ölçüler ve ahlaki sınırlar dahilinde birbirleriyle konuşup, aile yuvasının selameti adına geleceği istişare edebileceklerini gösterir.

Bu sürecin bir diğer hukuki ve ahlaki boyutu ise dünürlük adabıdır. Cahiliye dönemindeki bencilce rekabet anlayışını yıkan Efendimiz, *"Bir kişi, din kardeşinin dünürcülüğünün üzerine dünürcü göndermez. Din kardeşinin pazarlığı üzerine pazarlık etmez..."* (Buhari, Nikâh, 46; Müslim, Nikâh, 3) buyurarak müminler arasındaki sevgi ve saygının aile kurulurken de zedelenmemesini emretmiştir.

Hız. Peygamber (s.a.v.), nikâh ve benzeri önemli konuşmalarda daha sonra "Hutbetü'l-hâce" olarak meşhur olan hamd, şahadet ve takva muhtevalı hitabeyi okumuş; özellikle takva, akrabalık bağlarının korunması ve doğru sözlülüğü emreden ayetlerle evliliğin manevi ve ahlaki boyutuna dikkat çekmiştir. Nitekim Abdullah b. Mes'ud'dan nakledilen rivayetlerde Hutbetü'l-hâce metni ayrıntılı şekilde yer almaktadır. Türk-İslam kültüründe kız isteme merasimlerine "Allah'ın emri, Peygamber'in kavliyle" sözüyle başlanması ve evlilik vaadini sembolize eden nişan uygulamaları, doğrudan sünnetten kaynaklanan ritüeller olmaktan ziyade, nikâha dinî bir anlam yükleme arzusunun tarih içerisinde şekillenmiş sosyo-kültürel tezahürleri olarak değerlendirilebilir. (Ebu Davud, Nikâh, 33)

Ancak burada sosyolojik bir sapmaya dikkat çekmek gerekir: Asr-ı saadette Hız. Peygamber'in Hız. Aişe ile nişanlılık (söz kesme) sürecinin üç yıl sürmesi, bu dönemin bir evlilik değil, sadece bir vaat olduğunu gösterir. Bugün çiftlerin, resmî nikâh öncesinde sırf rahat hareket edebilmek ve mahremiyeti kaldırmak amacıyla kıydıkları hukuki güvencesiz "dinî nikâhlar", ciddi sosyal ve ahlaki sakıncaları, hak gasplarını beraberinde getirmektedir. Nişanlılık dönemi evliliğin beraber yaşama hak ve yetkisini tanımaz; dolayısıyla nişanlıların mahremiyet sınırlarını gözetmesi fıkhi bir zorunluluktur.

İslam, fert ve toplum olarak insanın yaratılışına uygun bir fıtrat dinidir. İnsanın maddi ve bedenî ihtiyaçlarını mübah gördüğü gibi ruhi, manevi ve estetik arzularını da aynı ölçüde mübah kabul eder. İslam düşüncesinde evlilik, yalnızca bireysel bir birliktelik değil, toplumsal boyutu olan kurumsal bir yapıdır. Bu sebeple nikâhın

ilan edilmesi ve toplumla paylaşılması teşvik edilmiş, düğünlerin gizli kapılar ardında bir kaçış gibi değil, aleniyet içinde yapılması emredilmiştir. Bu bağlamda Resulullah (s.a.v.), “(Nikâh hususunda) Haram olan ile helâl olan arasındaki ayırıcı özellik, def çalmak ve şarkı söylemek (suretiyle duyurmaktır).” buyurmaktadır. (Tirmizi, Nikâh, 6) Aynı doğrultuda Hz. Aişe validemizden nakledilen “Bu nikâhı ilan edin, onu (topluma açık olan) mescitlerde yapın ve onda def çalın.” (Tirmizi, Nikâh, 6) rivayeti, evliliğe meşruiyet kazandıran şeyin toplumsal şahitlik ve neşe olduğunu belgeler. Efendimiz (s.a.v.) evliliklerin bir şenlik havasında yapılmasını istemiş; insanların meşru dairede def çalıp şarkı söylemelerine, ikramlarda bulunmalarına müsamaha göstermiştir. Hatta Hz. Aişe’nin himayesindeki yetim bir Ensar kızının düğününden döndüğünde hanımları eğlendirmek üzere bir hazırlık yapılmadığını öğrenince, Medinelilerin eğlenceyi sevdiğini hatırlatarak, güzel şarkı söyleyen Zeyneb’in hemen düğün evine gönderilmesini istemiş ve düğünün neşeyle ilan edilmesini tavsiye etmiştir. (Buhari, Nikâh, 65)

Bu noktada, sözün başında zikrettiğimiz “hocalı düğün mü, eğlenceli düğün mü?” ikileminin esası netleşmektedir. Nitekim bir bayram günü Hz. Aişe’nin yanında hamasi ezgiler söyleyen iki kız çocuğunu yadırgayan ve “Resulullah’ın hanesinde şeytan çalgısı ha!” diyerek çıkışan Hz. Ebu Bekir’e Efendimiz, “Bırak onları Ebu Bekir, her kavmin bir bayramı vardır, bugün de bizim bayramımızdır.” (Buhari, İdeyn, 2) diyerek müdahale etmiştir.

Yine Habeşlilerin mescitteki kılıç-kalkan gösterisini Hz. Aişe’ye izletmesi, İslam’ın meşru eğlenceye tanıdığı alanın genişliğini gösterir. Benzer şekilde, Âmir b. Sa’d’ın

aktardığına göre, Bedir ashabından Karaza b. Ka’b ve Ebu Mes’ud el-Ensari’nin yanında kız çocukları şarkı söylerken, duruma şaşıranlara sahabenin verdiği cevap İslam’ın dengeli duruşunu özetler: “Otur, dilersen bizimle dinle, dilersen git. Bize düğünde eğlenme ruhsatı verildi!” (Nesai, Nikah, 84).

Bütün bunları göz önünde bulunduran İslam alimleri düğün ve bayramlarda haram sözler söylenmeden, haram işler işlenmeden ve cinsel duyguları tahrik edecek bir üsluba kaymadan def çalınıp eğlenilebileceğini ifade etmişlerdir. Ancak haram olan bir şeyi tasvir etmek, günahı güzel göstermek, mahremiyet kurallarına riayet etmemek elbette bu nebevi ruhsatın dışındadır. Demek ki sünnet olan; düğünü ne bir matem ciddiyetine büründürmek ne de haram sınırlarını çiğneyerek dünyevileştirmektir. Günümüzde icra edilen ve meşruiyet dairesinde kalan manevi programlar ile fitri neşeyi barındıran düğünler, bu nebevi dengeyi yakaladığı ölçüde sünnete yaklaşır.

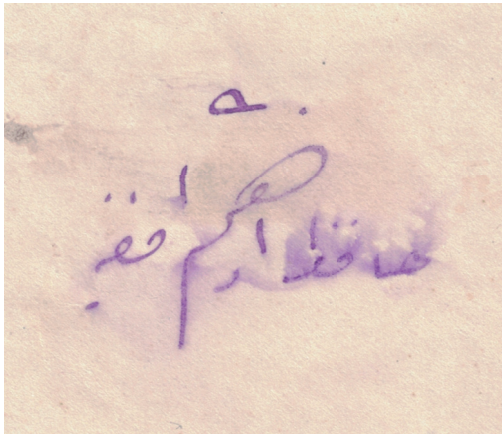
Resulullah’ın düğünlerde bizzat bulunması ve tavsiyeleri, günümüzün kalıplaşmış düğün tasavvurlarına canlı birer alternatiftir. O, düğünleri toplumsal dayanışmanın zirve noktası olarak görmüştür. Bu nebevi neşenin ve mütevazılığın en berrak örneği Hz. Ali ile Hz. Fatıma’nın evlilik merasimidir. Medine’ye hicretin ikinci yılında, Bedir Savaşı’ndan hemen sonra gerçekleşen bu evlilikte, düğün hazırlıklarını bizzat Hz. Aişe ve Hz. Ümmü Seleme validelerimiz üstlenmiştir. Onların aktardığı şu sahne, asr-ı saadetin sadelik ve zarafetini gözler önüne serer: “Ali’nin odasına gittik ve Bathâ taraflarından getirilen yumuşak toprağı odaya yaydık. Sonra ellerimizle diktiğimiz, hurma kabuğunun elyağı ile iki yastık doldurduk. Düğün ikramı olarak kuru hurma ve kuru üzüm yedirdik, güzel bir şerbet içirdik. Üstüne elbise atılacak ve su kabı

asılacak bir ağaç parçasını getirip odanın bir kenarına koyduk. Biz, Fatıma'nın düğününden daha güzel bir düğün görmedik.” (İbn Mace, Nikâh, 24)

Hız. Peygamber'in sevgili kızı Hz. Fatıma'nın çeyizi; bir parça kadife, bir su tulumu ve içi güzel kokulu ızdır otuyla doldurulmuş bir yastıktan ibarettir... Kültürümüzde yer alan “sağdıç” geleneğinin kökenine dair bu düğünde ilk yansımaları görürüz. Zira düğünde Hz. Fatıma'ya Esmâ bnt. Umeyyâ yengelik ve rehberlik yapmıştır.

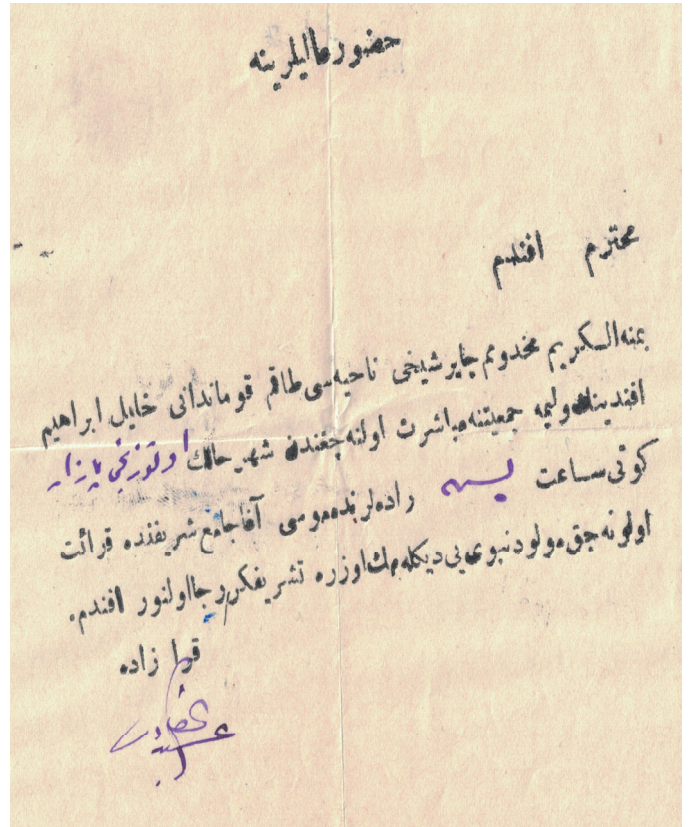
Gelinlerin o günün örfüne göre süslenmesi de nebevi bir uygulamadır. Nitekim Hz. Hatice validemizi Ümmü Züfer, Hz. Safiyye'yi ise Ümmü Süleym düğün için süslemiştir. Damat adayı da benzer şekilde en güzel kıyafetlerini giyip kokular sürünerek bu kutlu güne hazırlanırdı. (Ebu Davud, Harâc, 219)

Bu nebevi samimiyetin bir diğer canlı sahnesi Hz. Cabir b. Abdullah'ın (r.a.) evliliğinde yaşanmıştır. Yetim kız kardeşlerine bakabilmek adına dul bir hanımla evlenen Hz. Cabir ile Allah

Resulü arasında sefer dönüşü deve üstünde geçen o samimi, neşeli ve müjdeleyici sohbet, İslam'ın aile neşesine verdiği kıymeti gösterir. (Buhari, Nikâh, 133)

Düğün şenliğinin en önemli parçası velîme, yani düğün yemeğidir. Efendimiz (s.a.v.) bizzat kendi evliliklerinde bazen hurma, yağ ve kavuttan yapılan *hays* yemeği, bazen Hz. Safiyye'nin düğününde olduğu gibi sadece iki müd arpa unundan yapılmış mütevazı bir yemek, bazen de Hz. Zeyneb'in düğünündeki gibi et ve ekmek ikram etmiştir. Yeni evlenen Abdurrahman b. Avf'ın üzerinde evlilik kokusu (sufra) izini gördüğünde neşelenmiş ve ona: “Bir koyun keserek de olsa düğün yemeği ver!” (Buhari, Nikâh, 54) buyurarak mütevazı da olsa bu

Bir velime davetiyesi ve zarfı. Zarfın üzerinde Hafız Edhem Efendi'ye yazıyor. Davetiyede ise Karazade Halil İbrahim Efendi'nin babası mahdumunun velimesi için Yozgat Musa Ağa Cami-i Şerifi'nde kıraat olunacak Mevlid'i haber veriyor. (Kamil Büyüker Arşivi)

ikramın ihmal edilmemesini emretmiştir. Müminlerin bu davete icabet etmesini ahlaki ve hukuki bir görev sayan Efendimiz, “*Esiri özgürlüğüne kavuşturun, davet edene icabet edin, hastayı ziyaret edin.*” (Buhari, Nikâh, 72) buyurmuştur.

Ancak velimenin toplumsal adalet boyutunu koruyan Allah Resulü, zenginlerin davet edilip fakirlerin unutulduğu düğün yemeklerini “en kötü yemek” olarak tanımlamıştır. (Buhari, Nikâh, 72) Ayrıca düğün günlerinin uzatılarak bir lüks yarışına dönüştürülmesini engellemek adına şu net iktisadi ölçüyü koymuştur: “*İlk gün velîme vermek yerinde ve olması gereken bir iştir. İkinci gün âdettendir. Üçüncü gün vermek ise riya ve gösteriştir.*” (İbn Mace, Nikâh, 25).

Müslümanların yeni evlenenleri tebrik ederken cahiliye dönemindeki gibi salt maddi başarılar dilemek maksadıyla “Mal mülk sahibi olasin” şeklindeki temenni ve duaları hoş görülmemiş; (İbn Mace, Nikâh 23) bunun yerine Hz. Aişe’nin aktardığı “*Evliliğiniz hayır ve bereket üzere olsun; en hayırlı, nasiple (kaderle) başlasın.*” (Buhari, Nikâh, 58; Müslim, Nikâh, 89) ve Ebu Hüreyre’nin naklettiği “*Allah sana evliliği mübarek kulsın, üzerine bereket indirsın, ikinizin arasını hayırda birleştirsın.*” (Ebu Davud, Nikâh, 35-36; Tirmizi, Nikâh, 7) dualarıyla manevi tebrik kültürünü inşa etmiştir. Bugün dilimizdeki “Allah mübarek etsin.”, “Bir yastıkta kocatsın.” gibi dualar bu nebevi dilin mirasıdır.

Tüm bu tarihsel kesitler ve fıkhi dayanaklar göstermektedir ki; Asr-ı Saadet’in düğün iklimi, modern insanın sıkışıp kaldığı o iki kutuplu zindan kapısını bütünüyle kırıp atmaktadır. Bugünün mümini, neşeyi günah sayan asık suratlı bir dindarlık ile ahlaki bütünüyle dışlayan seküler bir çılgınlık

arasında tercih yapmaya mecbur değildir. Asr-ı Saadet’in düğünleri; dindarlığı hayatın dışına iten taşkın eğlenceler ile eğlenceyi tamamen yok sayarak fitrata savaş açan o donuk, kasvetli ve sıkıcı şablonları aynı anda boşa çıkarır. Bugün modern insanın düğün pratiklerinde düştüğü en büyük tefrit; yapay bir gösteriş yarışı, ağır borç yükleri altında ezilen gençlikler, statü kaygıları ve mahremiyet ihlalleridir. İfrat ise meşru neşeyi bütünüyle reddeden, insan psikolojisini göz ardı eden sektör yaklaşımlardır. Oysa Sevgili Peygamberimiz, “*En bereketli nikâh, külfeti en az olanıdır.*” (Ahmed b. Hanbel, Müsned, 41/75) buyururken sadece bir tasarruf bilinci aşılamamış, evliliği toplumsal bir kâbus olmaktan çıkaracak ahlaki bir manifestonun temelini atmıştır. Maddi imkânsızlık yüzünden evlenemeyen gençlere kendi şahsi malından mehir yardımı yapan bir Peygamber’in ümmeti olarak, (Müslim, Zekât, 167) düğünleri birer kast sistemine ve lüks arenasına çevirmek sünnetin özüyle apaçık bir çelişkidir.

Nihai olarak İslam, toplumsal hayatın en coşkulu eşiği olan düğünlerde neşeyi ve estetiği asla boğmamış; aksine onu adaletli, nezih ve ahlaki bir zemine yerleştirmiştir. Fitri ihtiyaçları yasaklamak yerine, onları ilahi bir denge sistemiyle yöneten bu nebevi model; dindarlık ile sevinci, takva ile estetiği aynı çatı altında buluşturan ufkuyla, bugün kendi ürettiği suni krizlerin altında ezilen modern insan için yegâne çıkış yoludur.

NOTLAR

- * Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Hadis Anabilim Dalı.

İslam Hukukunda Nikâhın İlanı Olarak Düğün

Üzeyir Köse*

İnsanlık tarihi boyunca aile, toplumun temel kurumu olarak kabul edilmiş ve hukuk sistemleri tarafından koruma altına alınmıştır. Bu anlayışla evlilik, İslam hukukunda bireylerin huzurunu sağlayan, neslin devamını güvence altına alan ve toplumsal düzeni devam ettiren temel bir yapı olarak görülmüştür. Ailenin meşru bir temelle ve kendinden beklenen maslahatları gerçekleştirebilecek nitelikte oluşabilmesi için de evlilik birliğinin kuruluşu ve devamı ile ilgili hükümler ayrıntılı olarak düzenlenmiştir.

İslam hukukunda evlilik, tarafların karşılıklı irade beyanlarıyla kurulan hukuki bir akit olmanın ötesindedir. Diğer bir ifadeyle nikâh sadece evlenen tarafları bağlayan/ilgilendiren bir akit değildir. Nikâhla birlikte toplumun temelini oluşturan aile birliği kurulmaktadır. Bu durum evliliği kamusal yönlü hukuki bir işlem haline getirmektedir. Nikâhın

şahitler huzurunda yapılması ve toplumdan gizlenmemesi istenmiştir. Nikâhtaki bu aleniyet/ilan, evlilik kurumunun meşruiyetinin ortaya konulmasını, tarafların hak ve yükümlülüklerinin belirginleşmesini ve nesebin korunmasını sağlamaktadır.

Nikâhın ilan edilmesinin en önemli araçlarından biri düğün ve düğünlerde ikram edilen düğün yemeğidir. Hz. Peygamber'in evliliğin çeşitli şekillerde duyurulmasını istemesi, düğünlerde velîme olarak adlandırılan yemek ikramını teşvik etmesi, düğünün kültürel bir gelenek olmasının yanında hukuki ve sosyal işlevleri de bünyesinde barındırdığını göstermektedir. Bu bağlamda geçmişten günümüze düğün, nikâhın toplum nezdinde görünür hâle gelmesini sağlayan en önemli ilan mekanizması olarak değerlendirilebilir.

1. İslam Hukukunda Nikâh ve Aleniyet İlkesi

Evlilik İslam hukuk literatüründe nikâh kavramıyla ifade edilir. Bu kavram türevleriyle birlikte Kur'an'da on dokuz yerde geçer.¹ Sözlükte "bir araya getirme, birleştirme, evlilik, evlilik akdi, cinsel birliktelik" vb. anlamlara gelen nikâh² klasik fıkıh literatüründe hem evlenme akdini ve bu akitle kurulan evlilik bağına hem de karı-koca arasındaki birlikteliği ifade etmek için kullanılır.³ Nikâh, erkek ile kadının aile kurmalarını ve meşru birliktelik yaşamalarını sağlayan hukuki bir akittir. Hukuki yönünün yanında nikâhın dinî ve ahlaki boyutları da vardır. Kur'an-ı Kerim'de evlilik, Allah'ın insanlara bahşettiği nimetlerden sayılmakta, kadın ve erkeğin huzur ve mutluluğunun temel kaynaklarından biri olarak nitelenmekte⁴, nikâhla birlikte karı-kocanın birbirleri için elbise konumuna geldiği vurgulanmaktadır.⁵ Hadislerde ise evlenmenin kişiyi günahlardan koruma yönüne dikkat çekilerek sahabeden bekar olanlar evlenmeye

teşvik edilmektedir.⁶ Ayrıca nikâh/evlenme Hz. Peygamber tarafından kendisinin sünneti olarak nitelenmekte⁷, daha fazla ibadet etmek maksadıyla evlenmeme niyetinde olanların bu tavırları tasvip edilmeyerek⁸ İslam'ın aile kurmaya verdiği önem ortaya konulmaktadır. Hz. Peygamber'in vefatından günümüze İslam toplumlarında aile ve evlilik kurumu hak ettiği ilgiyi görmüş, bazı fakihler evlenip aile kurmayı ve topluma faydalı nesiller yetiştirmeyi ibadet hükmünde saymışlardır.⁹

Nikâh, akdi yapanlar arasında bir sözleşme olmasının yanında Allah'a verilen bir sözdür.¹⁰ Bu akdin geçerliliği ve devamı için bazı şartlar aranmaktadır. Bunlar akdin meydana gelmesini sağlayan in'ikad şartları; sahih ve muteber olmasını temin eden sıhhat şartları; yapıldığı andan itibaren başka bir hususa ihtiyaç bırakmaksızın geçerli olmasını sağlayan nefaz şartları; nikâhın devamını ve bağlayıcılığı sağlayarak fesih davasına imkân vermeyen lüzum şartları şeklinde sıralanmaktadır. Genellikle sıhhat şartları arasında yer verilen şahitliğin evliliğin gayrimeşru ilişkilerden ayrılması ve gerekli hallerde tarafların haklarını koruması açısından ayrı bir önemi vardır. Şahitlik şartı akdin ispatını kolaylaştırmanın yanında evliliğin toplum tarafından bilinmesini ve kabulünü sağlama işlevini de yerine getirmektedir.¹¹ Ancak modern dönemdeki özgürlük söylemleri, Ebu Hanife'nin veliden izinsiz/habersiz yapılan nikâhın caiz olduğu yönündeki içtihadının suistimal edilmesi ve gizli yapılan evlilikler iki şahit huzurunda akdedilen nikâh akdinin her zaman aleniyeti sağlama işlevini yerine getiremediğini göstermektedir.¹²

1.1. Nikâhta Aleniyetin Göstergesi Olarak Şahitlik

İslam hukukunda evlilik akdinin en dikkat çekici özelliklerinden biri aleniyet ilkesidir.

Aleniyet, nikâhın gizli tutulmaması ve toplum tarafından bilinmesi anlamına gelir. Bu ilke sayesinde evlilik ile gayrimeşru ilişkiler arasındaki sınır açık biçimde ortaya konulmuş olur. Hz. Peygamber'in nikâhın topluma açık alanlarda yapılması ve ilan edilmesi yönündeki telkinleri¹³, evliliğin duyurulmasının dini açıdan taşıdığı önemi göstermektedir. Nikâhın gizli tutulması durumunda evlilik ilişkisinin meşruiyeti konusunda şüpheler ortaya çıkacaktır. Bu durum ise taraflar arasında veya üçüncü kişilerle yaşanabilecek hukuki ihtilafları artırabilir.

Fakihlerin genelinin nikâh akdi sırasında şart koştuğu şahitler, nikâhın ilanı ve toplum tarafından kabulüne hizmet etmektedir. Ancak şahitlerin nikâhın ilanı için yeterli olup olmadığı fakihler arasında ihtilaf konusudur. Diğer bir ifadeyle nikâh akdinin şahitler huzurunda yapılmış olmasının ilan şartını sağlayıp sağlamadığı; bu nikâhın ayrıca çeşitli vasıtalarla ilan edilmesinin gerekli olup olmadığı noktasında farklı görüşler vardır. Çoğunluk nikâh akdi esnasındaki şahitlerin varlığı ile ilan şartının yerine getirildiğini söyleyerek düğün, def, düğün yemeği vb. uygulamaları müstehap görmüştür.¹⁴ Malikiler ise nikâh akdi esnasında şahit bulunmasını şart koşmayıp zifaktan önce şahitlerin hazır bulunması veya zikri geçen vasıtalarla nikâhın ilan edilmesinin gerekliliği üzerinde durmuştur.¹⁵

1917 tarihli Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesine gelinceye kadar nikâhın ilanı ve tescili ile ilgili resmi bir düzenleme yapılmamıştır. Aile Kararnamesinin 33. maddesinde nikâh akdinin icrasından önce keyfiyetinin ilan şartı getirilmiş, 34. madde ile de nikâh akdi esnasında mükellef iki şahidin bulunmasının nikâhın sıhhat şartı olduğu hükme bağlanmıştır. Aynı kararnamenin

37. maddesinde akdin evlenecek taraflardan herhangi birinin ikamet ettiği yerde görevli hâkim veya onun naibinin huzurunda kıyılması gerekliliği ve yapılan evliliklerin resmi makamlar tarafından kayıt altına alınacağı ifade edilmiştir.

Şahitler, taraflar arasında nikâh akdinin gerçekleştiğini doğrulayan kişiler olmanın yanında bu evliliğin toplum tarafından bilinmesine katkı sağlar. Böylece tarafların evli oldukları kamuoyunca öğrenilmiş olur. Nikâhın şahitler huzurunda ve aleni yapılmasının bir başka faydası ise doğacak çocukların nesebinin korunmasıdır. Çocuğun hangi aileye mensup olduğunun bilinmesi miras, nafaka ve velayet gibi birçok hukuki sonucun sağlıklı biçimde belirlenmesine imkân verir. Tüm bu durumları göz önüne alan İslam hukukçuları evliliğin toplumdan gizlenmesini uygun görmemişlerdir.¹⁶

1.2. Nikâhın İlan Aracı Olarak Düğün ve Velîme

Düğün Türkçe’de evlenme ya da sünnet münasebetiyle gerçekleştirilen kutlama ve merasimleri ifade etmektedir.¹⁷ Bu merasimlerin insanlık tarihiyle yaşıt olduğu söylenebilir. Dinî, kültürel ve yöresel bazı farklılıklar olmakla birlikte düğünlerin ortak noktası eğlenceye yönelik olmasıdır. İslam hukukunda gerekli şartları taşıyanların iki şahit huzurunda icab ve kabulde bulunmalarıyla nikâh akdi gerçekleşmiş olur. Düğün nikâhın şartlarından biri değildir. Ancak insan hayatının temel dönüm noktalarından biri olan evliliği kutlama ve bu sevinci paylaşma arzusu düğün denilen içtimai olguyu ortaya çıkarmıştır.¹⁸

Düğünün en temel işlevi evliliğin kamuoyuna duyurulmasıdır. Nikâh akdi hukuki olarak birkaç kişinin huzurunda gerçekleşmiş olsa da

düğün sayesinde daha geniş bir çevre evlilikten haberdar olmaktadır. Peygamberimiz def çalma, eğlence düzenleme ve yemek ikramında bulunma vb. araçlarla nikâhın ilan edilmesini istemiş¹⁹, helal ile haramın arasını ayıranın def ve ilan olduğunu ifade etmiş²⁰, evlenen kişilerin düzenledikleri meşru eğlenceleri gördüğünde memnuniyetini dile getirmiştir.²¹

Aşırılığa kaçmamak ve İslam’ın çizmiş olduğu sınırlar içerisinde kalmak şartıyla düğünlerde eğlenmenin fıkhen bir mahzuru yoktur. Zira Hz. Peygamber zaman zaman düğün eğlencelerine katılmış²², düğünlerin şenlik havasında geçmesini teşvik etmiştir. Hz. Aişe validemizin yakınlarından bir kızın Ensar’dan biriyle yaptığı evlilikte eğlence merasimi düzenlenmediği haberini aldığı gelinin eğlence eşliğinde gönderilmesinin daha uygun olduğunu belirtmiştir.²³ Yine Hz. Peygamber’in düğün yaparak ve def çalarak nikâhın ilan edilmesini asgari şahitlik şartlarının sağlandığı nikâhtan daha üstün tuttuğu anlaşılmaktadır.²⁴ Düğün meşru evlilik ile gayrimeşru birliktelikler arasındaki farkı görünür hâle getirir. Toplumun önünde gerçekleştirilen merasimler sayesinde tarafların evli oldukları açık biçimde anlaşılır.

Düğün, nikâhın geniş kitlelere duyurulması işlevinin yanında yeni kurulan akrabalık ilişkilerini güçlendirme, sosyal bağları geliştirme ve insanlar arasında yardımlaşmaya vesile olma gibi birçok faydayı bir arada icra etmektedir. İslam kültüründe evlilik, karı-kocanın hayatlarını birleştirmesinden ibaret değildir. Evlilikle farklı iki aile arasında akrabalık ilişkisi kurulmakta, taraf aileler özellikle çocuklarını ilgilendiren hususlarda istişare ve ortak hareket etme durumunda kalmaktadır. Evliliğin bu yönü dikkate alındığında evlenecek tarafların belli noktalarda

denk olmasına vurgu yapan “kefâet” şartı daha iyi anlaşılacaktır.²⁵

Düğünler insanlık tarihinin temel evlilik merasimidir. Düğünlerin yapılış şeklinin ve âdetlerinin toplumdan topluma değişiklik göstermesi doğaldır. Aynı dine mensup milletlerin düğün gelenekleri de farklı olabilir. Ancak İslam toplumlarında kız ve erkek evinde icra edilen törenler, gelinin evliliğe hazırlanması, törenle yeni yuvasına getirilmesi, düğüne katılanlara yemek ikramında bulunulması düğünlerin ortak özellikleri olarak dikkat çekmektedir.²⁶ Düğüne iştirak edenlere verilen bu yemek Arapçada velîme olarak adlandırılır.²⁷ Velîme, kişinin saliha bir eş nasip etmesi dolayısıyla Allah’a şükrünün ve hamdinin göstergesi olması yanında Hz. Peygamber’in sünnetinin devam ettirilmesidir.²⁸ Hz. Peygamber’in kendi evliliklerinde velîme yaptığı ve sahabeyi de buna teşvik ettiği bilinmektedir.²⁹ Özellikle Abdurrahman b. Avf’ın evlendiğini öğrenen Hz. Peygamber’in “*Bir koyun ile de olsa velîme yap.*”³⁰ buyurması dikkat çekicidir. Bu rivayet velîmenin koyun, keçi ya da büyükbaş hayvan kesilmek suretiyle yapılması gerekliliğini değil düğüne iştirak edenlere kişinin maddi imkânları ölçüsünde ikramda bulunmasını ifade etmektedir. Rivayette koyun kesmesi söylenen Abdurrahman b. Avf varlıklı bir kimsedir. Hz. Peygamber de bu sahabeye maddi imkânına uygun ikramda bulunmasını söylemiştir. Nitekim velîmenin amacı gösteriş yapmak ya da ekonomik güç sergilemek olmayıp evliliğin toplum tarafından bilinmesini sağlamaktır.

Fıkıh alimlerinin çoğunluğu velîmeyi sünnet veya vacip olarak değerlendirmiştir. Gücü yeten kimselerin velîme yapmaları tavsiye edilmiş, ancak bunun yükümlülük derecesinde olmadığı belirtilmiştir.³¹

Klasik dönem İslam toplumlarında nikâhın toplumsal meşruiyeti yani onun nikâh olarak benimsenmesi noktasında iki güçlü araç ön plana çıkmaktadır. Düğün ve bu düğünlerde ikram edilen yemek. İnsanların birbirlerini yakından tanıdığı küçük yerleşim yerlerinde bu yöntemler evliliğin duyurulması için yeterli olmuştur. Modern dönemde ise toplumsal yapının değişmesiyle birlikte ilan yöntemleri de çeşitlenmiştir. Davetiyeler, toplu nikâh törenleri, medya araçları ve dijital platformlar evliliğin duyurulmasında kullanılmaktadır. İslam hukukunun temel amacı belirli bir yöntemi zorunlu kılmak değil, evliliğin toplum tarafından bilinmesini sağlamaktır. Dolayısıyla yöntemler değişebilmekle birlikte ilan amacının korunması önem arz etmektedir.

Sonuç olarak İslam hukukunda nikâh yalnızca iki kişi arasındaki özel bir sözleşme olmayıp şahitlik, ilan ve velîme (düğün yemeği) gibi uygulamalarla toplumsal meşruiyet kazanan hukuki bir kurumdur. Düğün, nikâh akdinin temel şartlarından biri olan şahitlik müessesesinin misyonunu etkin bir şekilde yerine getirmekte, bu evlilik neticesinde doğacak çocukların nesebini ve miras haklarını güvence altına alarak kamu düzenini korumakta, gizli evliliklerin yol açabileceği hukuki ihtilafları önlemekte ve akrabalık ile komşuluk bağlarını pekiştirerek sosyal dayanışmaya hizmet etmektedir. İslam, dinin temel ahlaki ilkelerine aykırı olmayan örf ve adetleri kabul etse de günümüz modern toplumlarında düğünlerin birer statü göstergesine, aşırı israf ve rekabet alanına dönüşmesi bu kurumun aslı amacını gölgelemektedir. Sonuç olarak, Hz. Peygamber’in gösterişten uzak ve imkânlara uygun sadelik tavsiyeleri doğrultusunda, düğünlerin ekonomik yük olmaktan çıkarılıp yeniden “evliliği duyurma ve aile kurumunu

güçlendirme” eksenine oturtulması İslam hukukunun temel felsefesiyle en uyumlu yaklaşım olarak öne çıkmaktadır.

NOTLAR

- * Doç. Dr., Kilis 7 Aralık Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi.
- 1 Muhammed Fuad ‘Abdülbaki, “n-k-h”, el-Mu‘cemü’l-müfehres li elfâzi’l-Kur’zî’l-Kerim (Kahire: Darü’l-Hadis, 1364/1945), 2/718.
- 2 Ebi’l-Fadl Cemaliddin Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzur, “n-k-h”, Lisânu’l-‘Arab (Suudi Arabistan: Vizâratü’ş-Şu‘ûni’l-İslâmiyye ve’l-Evkâf, ts.), 3/465-466
- 3 Ehdel, el-Enkihatü’l-fâside, 29-35.
- 4 Rum, 30/21.
- 5 Bakara, 2/187.
- 6 Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmâ‘il Buhari, el-Câmi‘u’s-sahih (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), “Nikâh”, 2, “Savm”, 10; Ebu’l-Huseyn Müslim b. El-Haccac el-Kuşeyri en-Nisaburi Müslim, el-Câmi‘u’s-sahih (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981), “Nikâh”, 1, 3
- 7 Buhari, “Nikâh”, 1; Müslim, “Nikâh”, 5; Ebu Abdillâh Muhammed b. Yezid Mace el-Kazvini İbn Mace, es-Sünen, thk. Beşşar Avvad Ma‘rûf (Beyrut: y.y., 1998), “Nikâh”, 1.
- 8 Buhari, “Nikâh”, 1, 8; Müslim, “Nikâh”, 5-8.
- 9 Muhammed Emin İbn ‘Âbidin, Reddü’l-muhtâr ‘ale’d-dürri’l-muhtâr şerhu tenvîri’l-ebşâr, thk. ‘Âdil Ahmed ‘Abdülmevcûd- ‘Ali Muhammed Muavvîd (Riyad: Darü ‘Âlemi’l-Kütüb, 1423/2003), 4/57; Ebü’l-Berekat ‘Abdullah b. Ahmed b. Mahmuden-Neseî, el-Bahrur-râik şerhu kenzi’d-Dekâik (Beyrut: Darü’l-Kütübi’l-İlmiyye: 1418/1997), 3/136.
- 10 Nisa, 4/21.
- 11 Hayreddin Karaman, Mukayeseli İslam Hukuku (İstanbul: İz Yayıncılık, 2016), 1/332-335.
- 12 Saffet Köse, “Toplumsal Meşrûiyet Açısından Nikâhta Aleniyet ve Türkiye’de İmam Nikâhı Uygulaması”, Dinlerde Nikah (İstanbul: İSAV, 2012), 471-472.
- 13 Ebu ‘İsa Muhammed b. ‘İsa b. Sevre Tirmizi, el-Cami‘u’s-sahih (Beyrut: Darü’l-ğarbi’l-İslami, 1998), “Nikâh”, 6; İbn Mace, es-Sünen, “Nikâh”, 20.
- 14 Muhammed b. İdris eş-Şafii, el-Ümm, thk. Ri‘at Fevzi ‘Abdülmuttalib (b.y.: Dârü’l-vefâ, 1422/2001), 6/57-59; İmam ‘Alauddin Ebi Bekr b. Mes‘ud el-Kasani, Bedâi‘u’s-sanâi‘i fi tertibi’ş-şerâi‘i, (Beyrut: Darü’l-Kütübi’l-‘Arabi, 1974), 2/252-253; Muvaffakuddin Ebi Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Muhammed İbn Kudâme, el-Muğni, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türki (Riyad: Darü ‘Âlemi’l-Kütüb, 1417/1997), 9/347-348.
- 15 İbn Said et-Tennuhî Sahnun, Müdevvenetü’l-kübrâ li’l-İmâm Mâlik b. Enes (Beyrut: Darü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1415/1994), 2/127-128; İbn Kudame, el-Muğni, 9/347-348.
- 16 Geniş bilgi için bk. Köse, “Toplumsal Meşrûiyet Açısından Nikâhta Aleniyet ve Türkiye’de İmam Nikâhı Uygulaması”, 482-490.
- 17 Yaşar Çağbayır, “Düğün”, Ötüken Türkçe Sözlük (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2007), 2/1321.
- 18 Rahmi Yaran, “Düğün”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (DİA), 10: 15.
- 19 Tirmizi, “Nikâh”, 6; İbn Mace, “Nikâh”, 20.
- 20 Tirmizi, “Nikâh”, 6; Nesai, “Nikâh”, 72; İbn Mace, “Nikâh”, 20.
- 21 Beyhaki, Ebu Bekr Ahmed b. Huseyn b. Ali, es-Sünenü’l-Kübra (Beyrut: Darü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2003), 7/790.
- 22 Buhari, “Nikâh”, 48.
- 23 İbn Mace, “Nikâh”, 21.
- 24 Saffet Köse, “-Nikâh-Hak ve Değer Bağlamında Fikhî Bir Analiz-”, İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi 30 (2017): 18.
- 25 Bk. Hamza Aktan, “Kefâet”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (DİA), 25: 166-168.
- 26 Yaran, “Düğün”, 10: 16.
- 27 Ebü’l-Feyz Muhammed el-Murtaza Zebidi, Tâcü’l-‘arûs min cevâhiri’l-Kâmûs, thk. Komisyon (Kuveyt: et-Türasü’l-Arabi, 1965), 16/247; Abdülkerim Zeydan, el-Mufasssal fi ahkâmî’l-mer’eti ve’l-beyti’l-müslimi fi’ş-şer’i’ati’l-İslâmiyye, (Beyrut: Müessesetü’r-risale, 1413/1993), 4/14-15; Mehmet Erdoğan, Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015), 604.
- 28 Ebi’l-Hasen ‘Ali b. Muhammed b. Habib el-Maverdi, el-Hâvî’l-kebir fi fikhî mezhebi’l-İmâm eş-Şafii (Beyrut: Darü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1414/1994), 9/555-556.
- 29 Buhari, “Nikâh”, 55-56, 67-68; Müslim, “Nikâh”, 80, 90-91; İbn Mace, “Nikâh”, 24, 27.
- 30 Buhari, “Nikâh”, 55-56; Müslim, “Nikâh”, 80; İbn Mace, “Nikâh”, 24; Ebu Davud, “Nikâh”, 29.
- 31 Bk. Fatih Çınar, “İslam Hukukuna Göre Evlilik Düğünü ve Onunla Bağlantılı Bazı Meseleler”, Antakiyat/Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 6: 1, (2023), 61-63.

Fetva Sorularında Düğün

Hüseyin Arı*

İslam, yalnızca bireyin inanç dünyasını ve ibadet hayatını düzenleyen bir din değildir. O, insan hayatını bütün yönleriyle kuşatan kapsamlı bir hayat nizamıdır. Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamber'in (s.a.s.) sünneti, insanın Allah ile olan ilişkisini düzenlediği gibi, insanın kendisiyle, ailesiyle, toplumla ve bütün varlık âlemiyle olan ilişkilerine de rehberlik eder.

İslam'ın düzenlediği en önemli alanların başında aile hayatı gelmektedir. Yüce dinimiz İslam bir erkek ve bir kadının meşru dairede hayatını birleştirdiği evlilik sürecinin her aşamasıyla ilgili ayrıntılı düzenlemeler yapmış; bu bağlamda ailelerin tanışıp tarafların görüşmesinden başlayarak aile hayatının ölüm veya boşanmayla son bulmasına kadarki süreçle ilgili hem ahlaki hem de hukuki hükümler vazetmiştir. Bu bağlamda kız isteme, dünür gitme, düğün, mehir, takı, gibi konular, İslam fıkhında belirli ilkeler çerçevesinde değerlendirilmiş ve çeşitli yönleriyle ele alınmıştır.

Bu yazıda, vatandaşlar tarafından evlilik öncesi süreçlere ilişkin yöneltilen sorulara Din İşleri Yüksek Kurulu'nun verdiği fetvalar

aktarılacaktır. Bu vesileyle, evlilik öncesi süreçlerin dinî boyutlarına dair farkındalığın artırılması ve evliliklerin sağlam temeller üzerine kurulmasına katkı sunulması amaçlanmaktadır.

Kız İsteme ve Dünür Gitme

Evliliğe ilk adımın atıldığı dönemde tarafların birbirini görmesi ve tanınması, İslam'ın önem verdiği temel hususlar arasında yer alır. Bu konu hakkında Din İşleri Yüksek Kurulu'nun fetvası şöyledir: "Toplumun temeli olan aile yapısının huzur içinde devamlılığı esastır. Bunun için kadın ve erkeğin birbirlerini görüp beğenmeleri, kendi irade ve istekleriyle evlenmeye karar vermeleri gerekir. Hz. Peygamber (s.a.s.) de bu konuya son derece önem vermiş ve bir kadınla evlenmek istediğini söyleyen sahabeyle evleneceği kadını görüp görmediğini sormuş, görmediğini söylemesi üzerine de: '*Git onu önce gör. Çünkü bu, aranızdaki sevginin kalıcı olmasını sağlamaya daha fazla katkıda bulunur.*'¹ buyurmuştur. Ancak bu bakma-görmenin yabancı bir kadının bedeninin bakılabilecek kısmıyla sınırlı olduğu unutulmamalıdır."² Tabii bu süreçte tarafların dürüstlük, açıklık ve iyi niyet çerçevesinde hareket etmeleri; aldatma, yanıltma ve haksız beklentilerden kaçınmaları, İslam ahlakının bir gereğidir. Aynı zamanda ailelerin sürece dahil olması hem sosyal destek hem de tecrübe aktarımı bakımından önemli görülmüş; ancak nihai rızanın evlenecek bireylere ait olduğu açıkça vurgulanmıştır.

Bu konu bağlamında Kurul'a yöneltilen sorulardan biri de evlenme teklifi yapılan bir kadına bir başkasının teklifte bulunmasının cevazı hakkındadır. Kurul bu konu hakkındaki fetvasında şu hususlara dikkat çekmiştir: "Kendisine evlenme teklifi yapılan bir kadına henüz karar aşamasında iken bir başkasının

teklifte bulunması mekruh kabul edilmektedir. Nitekim konu ile ilgili Hz. Peygamber (s.a.s.) *‘Sizden biri sakın Müslüman kardeşinin dünür gittiği birine talip olmasın.’*³ buyurmuştur. Aksi yönde bir davranış taraflar arasında husumete sebep olabileceğinden istenmeyen neticelere yol açabilir. Kadının teklife olumsuz cevap vermesi halinde ise bir başkası ona evlilik teklifinde bulunabilir.”⁴

Nişanlılık Dönemi

Nişanlılık dönemi, evlilik öncesi sürecin belki de en kırılgan ve hassas dönemini temsil etmektedir. Bu süreçte tarafların birbirlerinin haklarını ihlal etmeleri ve İslami hassasiyetlere uymamaları, ciddi problemlerin yaşanmasına neden olmakta, hatta kimi durumlarda aile yuvasının kurulmasına engel teşkil etmektedir.

Nişanlılık döneminin evliliğe hazırlık süreci olduğu unutulmamalıdır. Bu dönemde taraflar hâlâ birbirine namahremdir. Bundan dolayı nişanlıların el ele tutuşmak, dedikoduya mahal verecek şekilde baş başa kalmak gibi İslam’ın onaylamadığı davranışlardan uzak durmaları gerekir. Bununla birlikte bu ölçülere dikkat etmek kaydıyla nişanlıların birbirlerini daha yakından tanımak amacıyla görüşüp konuşmalarında bir sakınca yoktur.⁵

Din İşleri Yüksek Kurulu nişanlıların cep telefonu veya internet üzerinden görüntülü veya görüntüsüz olarak mesajlaşmalarının sınırı konusunda bir fetva yayınlamış ve bu fetvada şu hususlara dikkat çekmiştir: “Nişanlılık bir evlilik vaadi olup, taraflara evliliğin verdiği beraber yaşama hak ve yetkisini vermez. Nikâh akdi yapılmadan önce nişanlılar adeta iki yabancı gibi olduklarından mahremiyet sınırlarına riayet etmelidirler. Dinimiz yabancı kadın ve erkeğin ölçüsüz bir şekilde birbirleriyle haşır neşir olmasını tasvip etmemiş, pratik hayatta aralarındaki ilişkilerin belli bir ölçü

ve disiplin içerisinde olmasını emretmiştir. Bundan dolayı İslam’da sadece haram fiilin kendisi değil, aynı zamanda o harama götüren yollar da yasaklanmıştır. Bu sebeple nişanlıların nişanlılık döneminde İslam’ın tesettürle ilgili hükümlerine riayet etmeleri, kimsenin olmadığı kapalı ortamlarda baş başa kalmamaları gibi dinî ölçülere uymaları şartıyla birbirlerini daha yakından tanıyabilmek amacıyla örfe uygun biçimde görüşüp konuşmalarında bir sakınca yoktur. Cep telefonu veya internet üzerinden mahremiyet sınırlarını ve ahlaki ölçüleri ihlal edecek şekilde görüşmeleri veya yazışmaları ise caiz değildir.”⁶

Nişanlılık döneminde düşülen en büyük hatalardan biri de nişanlıların daha rahat görüşebilmesi için dinî nikâh kıydırmalarıdır. Günümüzde bazı gençler gerek velilerinden izinsiz olarak gerekse velilerinin bilgisi ve onayı dahilinde nişanlılık döneminde, dinî hassasiyetleri gözetme amacıyla halk arasında “dinî nikâh” veya “imam nikâhı” olarak bilinen nikâh merasimini gerçekleştirmektedir. Ancak bu uygulama zaman zaman istenmeyen ve üzücü sonuçlara yol açabilmektedir. Kurul, bu tür mağduriyetlerin önlenmesi için yapılan nikâh akitlerinin mutlaka resmî olarak kayıt altına alınması ve hukuki güvenceye kavuşturulması gerektiğini belirtmektedir. Kurulun konuyla ilgili fetvasına göre, dindar olduğunu ifade eden bazı gençler veya aileleri, resmî tescilin bulunmadığı durumlarda aralarında akdedildiği ileri sürülen nikâh akdinin gerektirdiği sorumlulukları yerine getirmemekte, bu durum ise çoğu zaman taraflardan birinin, özellikle de kadının mağdur olmasına sebep olmaktadır. Böylece nikâh akdinin dinî açıdan amaçladığı ulvi hedefler gerçekleşmediği gibi, insanlar din adına birbirlerine haksızlık edebilmektedir. Din İşleri Yüksek Kurulu, nikâh akdinin

kurulmasıyla birlikte dinen evlilik hayatının başladığını; eşler arasında mehir, nafaka ve miras gibi çeşitli hak ve yükümlülüklerin doğduğunu ifade etmektedir. Ancak günümüz şartlarında bu hakların evliliğin resmî olarak tescil edilmesi olmaksızın yeterli şekilde korunmasının mümkün olmadığını vurgulamaktadır. Bu nedenle Kurul, nişanlıların resmî nikâh yapılmadan önce halk arasında “dinî nikâh” veya “imam nikâhı” olarak adlandırılan geleneksel nikâh merasimini gerçekleştirmelerini uygun görmemektedir.⁷

Nikâh akdinin nişanlılık döneminde gerçekleştirilmesi ve daha sonra nişanın bozulması halinde bu akdin hukuki ve dinî statüsünün ne olacağı, uygulamada sıkça karşılaşılan önemli meselelerden biridir. Bu konuda Din İşleri Yüksek Kurulu’nun değerlendirmesi şu şekildedir: Nişanlanan kişilerin, gizli olmayarak ve dinî şartlara uygun olarak akdettikleri nikâh da dinen geçerlidir. Bu durumda kadın, nikâhlandığı kişinin dinen eşi sayıldığından, kocası tarafından boşanmadıkça başka bir erkekle evlenemez. Kurulun değerlendirmesine göre, nişanlılık döneminde kıyılan ve dinen geçerli olan bir nikâh, nişanın bozulmasıyla kendiliğinden sona ermez. Şayet taraflardan biri, özellikle kadın, fiilen bir araya gelmekten vazgeçer ancak erkek boşamayı kabul etmezse, nikâh bağı dinen devam eder. Bu durumda öncelikle erkeğin boşama işlemini gerçekleştirmesinin sağlanması gerekir. Erkeğin, sırf kadına zarar vermek amacıyla boşamamakta ısrar etmesi dinen doğru değildir. Nitekim Kur’an-ı Kerim’de eşlere zarar vermek amacıyla evlilik bağının sürdürülmesi yasaklanmıştır.⁸ Bu nedenle öncelikle sözü dinlenen, ilim ve fazilet sahibi bir kişinin eşler arasını düzeltmeye ve uzlaştırmaya çalışması tavsiye edilmektedir. Uzlaşma mümkün olmazsa, erkeğe bu tutumunun hiçbir yarar

sağlamadığı, nikâhın karşı tarafa zarar vermek amacıyla kullanılamayacağı ve bunun İslam’ın ruhuna aykırı olduğu anlatılarak boşama işlemini gerçekleştirmesi için ikna edilmeye çalışılmalıdır. Buna rağmen erkek boşamamakta direnirse, kadın ve erkeğin aileleri birer hakem belirlemelidir. Taraflardan birinin hakem tayin etmekten kaçınması halinde, diğer taraf onun yerine adil ve tarafsız bir hakem seçebilir. Seçilen hakemler öncelikle arabuluculuk görevini yerine getirirler. Ancak gerekli ve zorunlu durumlarda, kocanın rızası bulunmasa dahi tarafların ayrılmasına karar verebilirler. Bu durumda taraflar arasındaki nikâh bağı sona ermiş olur. Özetle Din İşleri Yüksek Kurulu, nişanlılık döneminde kıyılan geçerli bir nikâhın, nişanın bozulmasıyla kendiliğinden ortadan kalkmadığını; nikâh bağının sona ermesi için boşanma veya hakemler aracılığıyla gerçekleştirilecek tefrik yoluna başvurulması gerektiğini belirtmektedir.⁹

Nişanlılık sürecinin sona ermesi halinde tarafların maddi veya manevi tazminat talep edip edemeyeceği, aile hukuku alanında sıkça gündeme gelen meselelerden biridir. İslam hukukunda nişanın mahiyeti, tarafların yükümlülükleri ve nişanın bozulmasının doğuracağı sonuçlar belirli ilkeler çerçevesinde değerlendirilmiştir. Bu konuda Din İşleri Yüksek Kurulu’nun görüşü şöyledir: Nişan, İslam fıkında bağlayıcı bir akit olarak değil, evlenmeye yönelik bir vaat olarak değerlendirilmektedir.¹⁰ Bu sebeple taraflar, nişanlılık döneminde evlenme vaadinden vazgeçerek nişanı sona erdirebilirler. Taraflar herhangi bir nedenle nişanı bozmuşlarsa, nişanda verilen hediyeler karşılıklı olarak iade edilir.¹¹ Nişanın haklı bir gerekçeyle dayanarak bozulması halinde karşı taraf lehine herhangi bir tazminat hakkı doğmaz. Bununla birlikte Kurul, taraflardan birinin haklı bir gerekçe

olmaksızın nişanı bozması veya nişanın bozulmasına sebebiyet vermesi durumunda, diğer tarafın örf ve âdet çerçevesindeki olağan harcamaların dışında uğradığı maddi zararların tazminini talep edebileceğini belirtmektedir. Evlilik hazırlıkları kapsamında ev kiralama, ev eşyası satın alma, düğün salonu kiralama, gelinlik diktirme veya karşı tarafın talebi üzerine işten ayrılma gibi harcama ve kayıplar bu kapsamda değerlendirilebilmektedir.

Kurulun değerlendirmesine göre nişanın bozulması sebebiyle tarafların üzüntü duyması, psikolojik olarak yıpranması ve ayrılık sürecinden etkilenmesi, olayın doğal sonuçları arasında yer almaktadır. Bu nedenle nişanın tek taraflı olarak sona erdirilmiş olması, tek başına manevi tazminat talebi için yeterli bir gerekçe oluşturmamaktadır. Ancak taraflardan birinin, diğer tarafın veya ailesinin kişilik haklarını ihlal eden, haysiyet ve onurlarını zedeleyen söz ve davranışlarda bulunması halinde mağdur olan tarafın manevi tazminat talep etme hakkı doğabileceği ifade edilmektedir. Kurula göre bu hak, İslam hukukunda zararın giderilmesine ilişkin temel ilkelere dayanmaktadır. Öte yandan Din İşleri Yüksek Kurulu, gerçeğe aykırı beyanda bulunmak, olayları çarpıtmak veya gerçekleşmemiş hususları gerçekleşmiş gibi göstermek suretiyle maddi ya da manevi tazminat talebinde bulunmanın dinen caiz olmadığını vurgulamaktadır.¹²

Düğün ve Velîme Geleneği

Düğün konusunda en çok sorulan soruların başında düğünlerde eğlenmenin ölçüsü gelmektedir. Din İşleri Yüksek Kurulu'nun bu soruya verdiği cevapta, Resulullah (s.a.s.)'in, nikâhın duyurulması için def çalınmasını tavsiye ettiği¹³ ve düğün ve bayram günlerinde ashabının meşru çerçevede eğlenmesine müsaade ettiği bilgisini aktardıktan sonra Müslümanların

aşırılığa kaçmamak ve İslamiyet'in sosyal hayatla ilgili olarak koyduğu esaslara uymak şartıyla eğlenebileceklerini ifade etmiştir.¹⁴

Düğün öncesi hazırlıklar ve düğün esnasındaki uygulamalar ise İslam'da israf, gösteriş ve haram unsurlardan kaçınma ilkeleri doğrultusunda sınırlandırılmıştır. Hz. Peygamber'in "*Nikâhı ilan edin.*"¹⁵ hadisi, evliliğin topluma duyurulmasını teşvik ederken; velîme yemeği de bu ilan sürecinin önemli bir parçası olarak sünnet kabul edilmiştir. Nitekim Hz. Peygamber'in yeni evlenmiş olan Abdurrahman b. Avf'a, "*Bir koyunla da olsa ziyafet ver.*"¹⁶ buyurmuş ve kendisi de evliliklerinde misafirlerine yemek ikram etmiştir.¹⁷ Hz. Peygamber'in, "ziyafet ver" şeklindeki emrinden hareketle bazı hukukçular bu yemeğin vacip olduğunu söylemişlerse de hâkim görüş bunun gereklilik ifade etmediği yönündedir. Ayrıca velîmede gösteriş ve israfın haram olduğu, herkesin kendi imkânları çerçevesinde ikramda bulunmasının gerektiği kabul edilmiştir.¹⁸

Düğüne davet edilen kişinin davete icabet etmesi vaciptir. Bunun farz-ı ayın veya farz-ı kifaye olduğunu söyleyen alimler de vardır. Hz. Peygamber'den, bu tür davetlere icabeti emreden çeşitli hadisler nakledilmiştir.¹⁹ Düğüne icabet etmek, birbiriyle hukuku olan insanlar arasındaki sevgi bağlarını kuvvetlendirmesi hikmetine dayanmaktadır. Öte yandan düğünlere zengin-fakir ayırt etmeden bütün eş, dost ve akrabaların çağırılması esastır. Zira "*En kötü yemek, fakirlerin bırakılıp zenginlerin davet edildiği düğün yemeğidir.*" mealindeki hadis,²⁰ düğüne sadece zenginlerin değil fakirlerin de çağırılması gerektiğini vurgulamaktadır.²¹

Takı ve Hediyeler

Düğünde eşlere verilen hediyelerin ve takıların mülkiyetinin kime ait olduğu hususu, özellikle

boşanma halinde sıkça gündeme gelen meselelerden biridir. Bu hediyelerin hukuki ve dinî statüsü, bunların kim tarafından ve hangi amaçla verildiğine göre değerlendirilmektedir. Bu konuda Din İşleri Yüksek Kurulu'nun görüşü şu şekildedir: Düğünlerde, evlenen kadın ve erkeğin birbirlerine yahut anne, baba, nine, kardeş, amca, dayı, hala ve teyze gibi mahrem akrabalarının gelin veya damada verdikleri hediyeler hibe hükmündedir. Ancak damadın veya damadın anne ve babasının geline taktığı takılar, bulunduğu yerdeki örf göre mehir kapsamında değerlendiriliyorsa, bu takılar mehir hükmünü alır. Düğünlerde verilen hediyeler, hangi eş adına verilmişse onun mülkiyetine geçer. Hediyein kimin adına getirildiği biliniyorsa buna göre işlem yapılır. Şayet bu husus açık değilse, mümkün olduğu takdirde hediye veren kişilere sorularak onların beyanları esas alınır. Bunun da mümkün olmaması halinde, ilgili yöredeki örf ve âdet dikkate alınarak sonuca gidilir. Öte yandan davetlilerin verdikleri hediyelerden tek taraflı olarak dönmeleri ve bunları geri istemeleri dinen caiz görülmemektedir. Bununla birlikte, mahrem akraba kapsamında bulunmayan diğer kişilerin verdikleri hediyeleri geri istemeleri tahrimen mekruh kabul edilmekle beraber, fıkhi açıdan böyle bir talepte bulunabilecekleri ifade edilmektedir.²²

Kimi bölgelerde düğünlerde bir süre takıp sonra geri vermek üzere kolye, bilezik gibi altının kiraya verilmesi uygulaması mevcuttur. Din İşleri Yüksek Kurulu'nun konuya ilişkin değerlendirmesi şu şekildedir: Düğün ve benzeri organizasyonlarda kullanılmak üzere kolye, bilezik gibi altın ziynet eşyalarının, bozdurulmadan bizzat kendisini (aynını) geri vermek şartıyla kiralanması caizdir. Dinî hüküm açısından bu işlemde, ödenen kira bedeli, altının kendisinin değil, o süs eşyasının

kullanılmasından elde edilen menfaatin karşılığı olarak kabul edilir. Dolayısıyla altının aynen iade edilmesi kaydıyla yapılan bu tür kiralama akitlerinde dinen bir sakınca bulunmamaktadır. Bununla birlikte meselenin ahlaki boyutu dikkate alındığında; maddi imkânı yetersiz olan kişilerin toplum nezdinde kendilerini varlıklı gösterme çabasına girmeleri, gerçekte sahip olunmayan bir durumu varmış gibi yansıtmaları uygun değildir.²³

Kadının Malî Güvencesi: Mehir

Mehir, evlilik akdinin doğurduğu bir yükümlülük olarak erkeğin eşine vermesi gereken para ya da maldır. Din İşleri Yüksek Kurulu'nun fetvaları özelinde mehirle ilgili şu bilgiler verilebilir: Hanefilere göre mehir, nikâhın sonuçlarından biridir. Bu nedenle nikâh esnasında belirlenmemiş olsa, hatta hatta nikâh esnasında verilmeyeceği şart koşulsa bile evlenen kadın mehre hak kazanır. Mehir nikâh anında belirlenip belirlenmemesine göre ikiye ayrılır. Mehrin miktarı nikâh anında belirlenmişse buna "mehr-i müsemma/ belirlenmiş mehir" denir. Nikâh esnasında mehrin miktarının belirlenmemesi veya belirlenen mehrin bir sebeple geçersiz sayılması halinde evlenen kadın "mehr-i misil/emsal mehir" hak eder. Bu durumda mehrin miktarı akrabaları arasında kendi konumuna denk olan kadınların aldığı mehrin miktarıdır. Mehir, ödenme zamanına göre "peşin mehir/mehr-i muaccel" ve "vadeli mehir/mehr-i müeccel" olmak üzere ikiye ayrılır: Mehr-i muaccel, peşin olarak ödenen mehirdir. Mehr-i müeccel ise ödenmesi sonraya bırakılan mehirdir. Bu mehrin ödenmesi için herhangi bir zaman belirlenmişse, bu tarih geldiğinde belirlenen mehrin kadına ödenmesi gerekir. Şayet bir vakit belirlenmemişse, nikâhın sona ermesiyle mehir muacceliyet kazanır ve ödenmesi gerekir. Başka bir deyişle, boşanma halinde kocanın bu mehri

ödemesi gerekir; ölüm halinde de bırakmış olduğu mirastan ödenir. Mehir olarak maddi veya malî değeri olan her türlü menfaat tespit edilebilir. Mehrin en az miktarı Hanefilere göre on dirhemdir (o dönemlerde yaklaşık iki koyun bedeli). Şafii ve Hanbeli hukukçulara göre ise mehrin alt veya üst sınırı yoktur. Mehrin üst sınırının olmadığı konusunda Hanefiler de diğer iki mezhep gibi düşünmektedir.²⁴

Nikâh akdi yapıldıktan sonra eşler arasında cinsel birleşme veya sahih halvet (cinsel ilişkide bulunmalarına herhangi bir engel olmayan bir ortamda baş başa kalmaları) gerçekleşirse; erkek, kadına mehrinin tamamını vermekle yükümlüdür.²⁵ Mehir belirlendikten sonra kadın kocasına mehrin tamamını veya bir kısmını bağışlayabilir.

İslam'da satışı veya kullanılması mübah olan her şey mehir olarak verilebilir. Taşınır ve taşınmaz mallar, ziynet eşyası, standart (misli) olan şeyler ve hatta taşınır veya taşınmaz bir maldan yararlanma hakkı da bunlar arasındadır. Mal olarak ekonomik karşılığı olmayan ve sadece dinen taat olan (sevap kazanmaya vesile olan amel) bir şeyin mehir olarak verilip ve- rilemeyeceği, Kur'an-ı Kerim'i veya dinî hükümleri öğretmenin mehir sayılıp sayılmayacağı fakihler arasında tartışılmıştır. Hanefiler mehrin maddi değeri olması ilkesinden hareketle bunu caiz görmezken; diğer bazı mezhepler Kur'an ve fıkıh öğretimi gibi işlerin mehir olabileceğini söylemişlerdir. Kadının evleneceği erkekten mehir olarak kendisini hacca götürmesini istemesi konusunda da aynı ihtilaflar geçerlidir. Ancak hacca götürme maddi bir külfet gerektirdiği ve burada amaç erkeğin kadına hizmeti değil, hac masraflarını karşılaması olduğu için bunun caiz olduğu görüşü tercih edilmelidir. Diğer taraftan

evlenecek kadının mehir olarak muhatabının "namaz kılmasını, oruç tutmasını, sigara ve alkol gibi kötü alışkanlıkları terk etmesini istemesi" -ki bunlar zaten kişinin yerine getirmesi gerekli görevler olduğu için- mehir olmaz.²⁶

NOTLAR

* Dr., Diyanet İşleri Başkanlığı. 1 Müslim, Nikâh 74; Tirmizi, Nikâh 5; İbn Mace, Nikâh, 9. 2 Aile ile İlgili Sıkça Sorulan Sorular (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2015), 12. 3 Müslim, Nikâh, 50; bk. Buhari, Nikâh, 45. 4 Fetvalar -Gözden Geçirilmiş İlaveli Baskı- (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2025), 557. 5 Aile ile İlgili Sıkça Sorulan Sorular, 13. 6 Aile ile İlgili Sıkça Sorulan Sorular, 14. 7 Fetvalar -Gözden Geçirilmiş İlaveli Baskı-, 557-558. 8 Bakara, 2/231. 9 Fetvalar -Gözden Geçirilmiş İlaveli Baskı-, 558-559. 10 Hukûk-i Aile Kararnamesi, md. 1. 11 Aile ile İlgili Sıkça Sorulan Sorular, 15-16. 12 Fetvalar -Gözden Geçirilmiş İlaveli Baskı-, 602-603. 13 Tirmizi, "Nikâh", 6; İbn Mace, "Nikâh", 20. 14 Fetvalar -Gözden Geçirilmiş İlaveli Baskı-, 572-574.	15 Tirmizi, "Nikâh", 6. 16 Buhari, "Nikâh", 7, 54, 68. 17 Buhari, "Nikâh", 55, 68. 18 Rahmi Yaran, "Düğün", https://islamansiklopedisi.org.tr/dugun#1 (10.06.2026). 19 bk. Buhari, "Nikâh", 71; Müslim, "Nikâh", 96. 20 Buhari, "Nikâh", 72; Müslim, "Nikâh", 107. 21 Rahmi Yaran, "Düğün", https://islamansiklopedisi.org.tr/dugun#1 (10.06.2026). 22 Fetvalar -Gözden Geçirilmiş İlaveli Baskı-, 599. 23 https://kurul.diyanet.gov.tr/tr/fetva/dugunlerde-bir-sure-takip-sonra-geri-vermek-uzere-kolye/0193c42d-a7d5-7f18-450a-08f3da0c24a4?q=d%C3%BC%C4%9F%C3%BCn (10.06.2026). 24 Fetvalar -Gözden Geçirilmiş İlaveli Baskı-, 565. 25 Fetvalar -Gözden Geçirilmiş İlaveli Baskı-, 566. 26 Fetvalar -Gözden Geçirilmiş İlaveli Baskı-, 567.

Hız. Peygamber Döneminde Düğün Yemeği

Sevim Demir Akgün*

Evlilik, insanlar için hayatın dönüm noktalarından biridir ve evliliğın ilanı olan düğünlerde ikram edilen ve velime (وليمة)¹ adı verilen düğün yemeği bu özel günün en önemli unsurlarından birisidir. İslam'dan önce ve İslami dönemde düğün denilince ilk önce akla velime gelirdi.

Cahiliye dönemi Arap toplumunda velime, cömertliğın sergilendiği en önemli alandır. Toplumun önde gelen kişileri düğün yemeği olarak hem bol miktarda yemek hem de kuş sütü eksik denilecek şekilde çeşitli yiyeceklerle sofralar kurdururlardı. Sadece düğün sahipleri değil aynı zamanda ailenin yakınları, toplumdaki soylu kişiler de düğün yemeğine destek olurlardı. Bu dönemin önemli şairlerinden Hâtim et-Tâi'nin (ö. 578 [?]) kendisinden düğün yemeği hazırlamak için tencerelerini isteyen bir kişiye kazanları etlerle

doldurarak verdiđi² ve cömertliğini herkese ilan ettiği rivayet edilmektedir.

Düğün yemeğinin, İslami dönemdeki uygulanış şeklinin İslam öncesi dönemden açık farkları vardı. Temelde bu etkinliğın amacı ve sunulacak yiyeceklerin çeşidi gibi konularda önemli farklılıklar bulunmaktaydı. İnsanlık vahiyle aydınlanmadan önce düğün yemeklerinde gösterişin ön planda olduğu bilinmektedir. Özellikle zenginler mal ve mülklerinin, şan ve şöhetlerinin toplumda uzun günler konuşulacağı, bunların şiirler ile taçlanacağı yemekler ikram etme yarışında olmuşlardır. İslam'dan önce evlilikleri gerçekleşen ve toplumun zenginlerinden olan Ebu Süfyan (ö. 31/651-652) ve Hind'in (ö.18/639) düğününde gelen misafirlere verilen düğün yemeği dillerde dolaşmıştır. Bu yemekte ikram edilen temel yiyecek ettir. İlk gün deve eti, ikinci gün koyun eti, son gün de kuş eti olmak üzere o günün en iyi yemekleri sunulmuştur. İçecek olarak da misafirlere üç gün boyunca kuru üzümünden ve baldan hazırlanan içecekler ikram edilmiştir.³

İslam'la beraber Efendimiz (s.a.v.)'in, eski Arap adetini ıslah ederek ümmetine öğrettiği bu gelenek, günümüze kadar yaşatılmış; bu durum teşvik de edilerek Efendimizin sünneti olarak tarihe kaydedilmiştir. Hız. Peygamber'in önceden beri önemli olan düğün yemeği hakkında birçok uyarılarının olduğu unutulmamalıdır. Bu uyarılar gösterişten ve israftan uzak kalma temellidir. Aynı zamanda İslam dininde nikahın duyurulması, düğünlerde sosyal dayanışmanın sağlanması, Müslümanların birbirine destek olması da önemli bir görev sayılmaktadır. Allah Resulü insanların en sevinçli günlerden biri olan nikahlarında düğün yemeği vermeyi tavsiye etmiş ve kendi evliliklerinde de bu uygulamayı yerine getirerek ümmete örnek olmuştur.

İslam'da bütün ibadet ve amellerde asıl olan niyettir. Düğün yemeğinde de amaç insanlara gösteriş yapmak değil Allah'ın rızasını kazanmak üzere insanlara iyilik yapmak ve bunu sadaka olarak bilmektir. Hz. Peygamber düğün sahibinin ikram etmesini emrettiği gibi düğün yemeğine çağırılan kişinin de mutlaka davete katılmasını emrederek⁴ düğün sahibinin sevinçli gününde yanında olmanın da önemini açıklar. Ancak Hz. Muhammed (s.a.v.) düğün yemeğinin üç gün verilmesi konusunda şu uyarıyı yapmıştır. *“Velîme ilk gün hak, ikinci gün meşru, üçüncü gün ise riya ve gösteriştir.”*⁵ Bu tembihle Hz. Peygamber günlerce yemek verilmesini yasaklamıştır. Gösteriş olduğunda israf söz konusu olur. Hz. Peygamber düğün yemeğinde sadece zenginlerin olmasını da nehy etmiştir. Bu ikrama fakirler de dahil olmalıdır. Sadece zenginlerin bulunduğu düğün yemeğinin Allah ve Resul'üne karşı gelmek olduğu⁶ unutulmamalıdır. Ayrıca her fırsatta önce yakınlarla iyiliği emreden dinimizin emirleri mucibince düğün yemeğine davette akraba, eş dostu öncelemek önemlidir. Bir diğer önemli husus ise düğün davetinde içki gibi haramların yer almamasıdır. Hz. Peygamber *“Allah'a ve ahiret gününe iman eden kimse içki içilen sofraya oturmasın.”* buyurmuştur.⁷

Hz. Peygamber'in ezvac-ı tahiratla yaptığı evliliklerin tamamında düğün yemeği verilmiştir. Bu yemeklerin dönemin örf ve adetleri ile mevcut imkânlar çerçevesinde olduğu bilinmektedir. Düğün yemeği olarak verilen yemeklerin Hz. Peygamber döneminde toplumun düğünlerde sunduğu yemeklerini de yansıtması önemlidir. Çünkü Hz. Peygamber'in düğün sofraları halkın genelinin olduğu üzere gayet sade ve gösterişsizdir.

Hz. Peygamber'in düğün yemeklerinde deve, koyun gibi et çeşitleri, herîse isimli bir et

yemeği, hays ve sevîk gibi yemekler, hurma gibi bazı meyveler yer almıştır. Düğün yemeklerinde en beğenilen yiyecek çeşidi şüphesiz ettir. Hz. Peygamber'in Hatice validemizle ile evlenirken deve etiyle düğün yemeği verdiği bilinir. Hz. Peygamber'in Zeyneb binti Huzeyme (ö. 4/625) ile evliliğinde ikram edilen düğün yemeği deve etidir. Deve etinden herîse yemeği yapılmış ve insanlara ikram edilmiştir. Herîse, dövülmüş buğday ve etten yapılan keşkek olarak bildiğimiz yemektir. Bu yemek Hz. Peygamber'in sevdiği bir yemektir.⁸ Hz. Peygamber'in düğününde ikram edilen bu yemeğin başına toplanmışlardır. Katılım sayısının fazla olması özellikle bu düğünde fakirlerin çokça bulunması sebebiyle yemek yeterli olmamış ve düğün yemeğine sonradan katılanlara başka yiyecekler sunulmuştur. Bu düğün yemeğinde Hz. Peygamber'in yemeğin bereketlenmesi için dua ettiği de bilinir.⁹ Et bulunmadığı zamanlarda doyurucu olması hasebiyle bazı tahıl yemekleri de düğün yemeği olmuştur. Hz. Peygamber'in verdiği düğün yemeğinden biri de bir tencere öğütülmüş arpadır.¹⁰

Düğün yemeğinde devenin kesilerek velîme yapıldığı bir diğer düğün de Hz. Peygamber'in en son evlendiği hanımı olan Meymune binti Haris'le (ö. 51/671) olan düğündür. Bu ziyafette gelenlere deve eti ile hazırlanan yemek ikram edilmiştir.¹¹

Deve eti dışında koyun etinden hazırlanan yemekler de düğün yemeği olarak ikram edilmiştir. Hz. Peygamber'in en güzel düğün yemeğinin Zeyneb b. Cahş (ö. 20/641)'la yapılan evliliğinde verildiğinden bahsedilir.¹² Enes b. Malik'in (ö. 93/711-12) anlattığına göre bu düğün için koyun kesilmiş, davetlilere ikram edilmiş ve herkes doyaya yemiştir.¹³ Yemeğin

bol olması bu düğün yemeğinin en güzel diye tabir edilmesini sağlamıştır.

Hız. Peygamber'in kızı Hız. Fatıma (ö.11/632) Hız. Ali (ö. 40/661) ile evlendiğinde de verilen düğün yemeğinde koyun etinden hazırlanan yemek ikram edilmiştir.¹⁴ Bu düğün yemeğinin şöyle de bir özelliğı vardır. Hız. Ali düğün yemeğı vermek için dağlardan ızdır otu toplamış, Medine'de bir Yahudi kuyumcuya satmış ve bu parayla düğün yemeğini hazır etmiştir.¹⁵ Hız. Peygamber evlendiğini söyleyen Abdurrahman b. Avf'a (ö. 32/652) bir koyunla da olsa ziyafet vermesini emretmiştir.¹⁶ Hem Hız. Ali'nin bu emeğı hem Abdurrahman b. Avf'a verilen bu emir İslam toplumunda düğün yemeğinin verilmesi konusundaki gerekliliğı ve gösterilmesi gereken özeni ifade eder.

Hız. Peygamber'in evliliklerinde et gibi özel yemekler düğün yemeğı olmakla birlikte daha sade yemekler de günün şart ve imkânına göre hazırlanmış ve sunulmuştur. Bu yemeklerden biri hays isimli yemektir. Hays, hurma, kurutulmuş lor ve tereyağının karıştırılmasıyla yapılan yemektir. Bu yemek insanlara doygunluk veren bir yemektir. Hız. Peygamber'in de sevdiği bu yemek, kalabalıklara ikram edilebilecek pratik bir yemektir. Kişilerin çokluğuna göre büyüyen deri sofrada bu yemek yapılırdı. Hız. Peygamber'in Zeynep binti Cahş,¹⁷ Safiye,¹⁸ ile düğün yemeğı hays olmuştur.

Hız. Peygamber'in Zeyneb b. Cahş ile evliliğinde daha önce zikri geçtiğı üzere koyun etiyle ziyafet verilmişti. Ayrıca bu düğünde Enes b. Malik'in annesi Ümmü Süleym'in bir kapta hazırladığı hays yemeğı de misafirlere ikram edilmiştir. Bu yemeğı peygamber hurması olarak bilinen acve hurmasıyla yapmıştır. Diğer çeşit hurmalarla da hays yapılmakla beraber

yemeğı hazırlayanlar düğünlerde iyi cins hurmalarla yapmaya dikkat etmişlerdir. Her zaman olduğu gibi bu yemek de Allah'ın adı anılarak yenilmiştir. Az miktardaki bu yemeğın yetmiş bir kişiyi doyurduğu anlatılır. Enes b. Malik hurma ve yağın eksilmediğini görerek sevinmiştir.¹⁹

Genellikle hays hazırlanırken daha pratik olması açısından sevık denilen kavrulmuş un kullanılırdı. Bu kavrulmuş un bazen buğdaydan bazen de arpadan yapılmıştır. Genellikle sevık hurma ile tüketilir. Günlük hayatta, yolculukta tüketilen bir yemek olan sevık bazen de su ile karıştırılarak içecek olarak da tüketilmiştir. Hız. Safiyye (ö. 50/670?)'nin düğün yemeğinde de sevık ile hazırlanan hays yapılmıştır.²⁰ Ayrıca Safiyye ile evliliğinde Hız. Peygamber üç gün sonra bu yemeğı hazırlatmıştır. Bu da bize düğün yemeğinin bazen düğün günü bazen de sonraki günler ikram edildiğini gösterir. Bu yemek deri sofralar üzerinde hazırlanmış ve yenilmiştir.²¹ Aynı düğünde Hız. Safiyye'nin misafirlere hurma içeceği de ikram ettiğı bilinir. Geceleyn ıslatılan hurma gündüz hazır edilmiş ve tüketilmiştir.²²

3/625 yılında gerçekleşen Hız. Hafsa'nın düğününde de hays sevikle hazırlanmıştır. Bu velime yemeğı muhacirlere özel olarak hazırlanmıştır. Bir kabın içinde tereyağı, acve hurması, kurutulmuş lor ve inceltilmiş, katıksız sevık yapılmış ve misafirlere ikram edilmiştir. Bu düğün yemeğı de bir ziyafet olarak değerlendirilmiştir. Hafsa bu yemeğın kabilesinin büyüklüğüne işaret ettiğini ifade etmiştir.²³ Allah Resulü Ümmü Seleme (ö. 62/681) ile evlendiğinde de sevık, hurma ile birlikte karıştırılmış ve insanlar bu yemeğı davet edilmiştir.²⁴

Et, hays gibi yemekler dışında meyve ve bunun gibi yiyecekler de düğün yemeğinde yer alırdı. Hz. Aişe'nin düğününde içine hurma, meyve gibi yiyecekler konulan kan' (القنق) isimli kapla yiyecekler getirilmiş ve ikram edilmiştir.²⁵

Hz. Peygamber döneminde özel olarak düğün yemeği hazırlayan, aşçılık mesleğini yerine getiren kişiler vardı. Abdullah b. Abbas (ö. 68/687-88) yakınının düğün yemeğinde ziyafetten sonra yemekleri hazırlayan aşçıya dirhem vermiştir.²⁶

Son olarak günümüzde de adet olduğu üzere Hz. Peygamber döneminde de şeker, badem gibi yiyecekleri atma geleneği vardı. Hz. Peygamber bu adete müdahale etmemiştir.²⁷ Tabiun'dan Hasan Basri (ö. 110/728) de bu adette bir beis görmemiştir. Tabiun'dan İkrime (ö. 105/723) ise bir düğünde saçılmak üzere getirilen yiyecekleri görünce biz tabaklarımıza alalım, saçmayın demiştir.²⁸

Düğün yemeği ile ilgili Hz. Peygamber dönemi uygulamaları ve Allah Resulü'nün uyarıları günümüz insanına birçok şeyi hatırlatmaktadır. Nikahın ve düğün yemeğinin sünnet olduğu bilinerek onun emirlerine uygun bir düğün yapmak, düğün yemeğinde gösterişten, riyadan haramdan kaçınmak Müslümanların hedefi olmalıdır.

NOTLAR

* Dr.,Vaiz, Sakarya Müftülüğü.	ve'l-Umûri'l-Hayriyye, 1993) 3,1983.
1 Halil b. Ahmed, Kitâbü'l-Ayn. 3 thk. Mehdi el Mahzûmi-İbrâhim es-Sâmerrâi, 3 (Beyrut: et-Tâbia li-Munazzamatî'l-Evkâf	2 İbn Habib, Kitâbü'l-Muhabber (Haydarabad: Dâiretü'l-Maârifî'l-Osmaniyye, 1942), 156.
3 Belazûri, Ensâbü'l-Eşraf, 13 thk. Süheyl Zekkâr-	

Riyâd Ziriklî, (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1996) 5/90.	17 İbn Sa'd, et-Tabakâtü'l-Kübrâ, 11, thk. Ali Muhammed Ömer, (Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 2001), 8/174.
4 Buharî, Nikâh, 71.	18 Zehebi, Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ, 25, thk. Şuayb el-Arnâût, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1994), 2/235.
5 İbn Mace, Nikâh, 25.	19 İbn Sa'd, et-Tabakât, 10/102.
6 Buhari, Nikâh, 72.	20 İbn Hibban, Sahihu İbn Hibbân, 18, thk. Şuayb el-Arnâût. (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1993), 9/368.
7 Tirmizi, Edeb, 43.	21 Buhari, "Et'ime", 7, 16, 28.
8 Herise, hays, sevîk isimli yemekler için bkz. Sevim Demir Akgün, Hicrî Birinci Asır İslâm Toplumunda Yemek Kültürü (İstanbul: 2026) 358-406.	22 İbn Sa'd, et-Tabakât, 10/121.
9 İbn Zebale, Ahbâru'l-Medîne Medine Tarihi. trc. Fatih Mehmet Yılmaz, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2018) 208, 209.	23 İbn Zebale, Ahbâru'l-Medîne Medine Tarihi, 207.
10 Buhari, Nikâh, 70.	24 Beyhaki, es-Sünenü'l-Kübrâ, 10, thk. Muhammed Abdülkahir Atâ (Mekke: Mektebetü Dârü'l-Bâz, 1994), 7/260.
11 İbn Zebale, Ahbâru'l-Medîne Medine Tarihi, 217. İbn Kesir, el-Bidâye'de Meymüne bint Hâris'in düğününde Hz. Peygamber'in hays yemeği ikram ettiğini rivayet etmiştir. Bunu ya rivayet farklılığı ya da iki kere düğün yemeği verildiği şeklinde anlayabiliriz. İbn Kesir, Ebû'l-Fidâ' el-Bidâye ve'n-Nihâye, 21 thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki (Cize: Dârü'l-Hicr li't-Tibâa ve'n-Neşr, 1997-1999) 5/14.	25 İbn Zebale, Ahbâru'l-Medîne Medine Tarihi, 204.
12 Buhari, Nikâh 68, 69, 70.	26 İbn Kuteybe, Uyûnü'l-Ahbâr 4, thk. Lecnetü bi-Dâri'l-Kütübi'l-Mısıriyye, (Kahire: Dârü'l-Kütübi'l-Mısıriyye, 1996) 3/234.
13 Ebu Davud, Et'ime, 2.	27 Kettani, et-Terâtibü l-İdâriyye, 2 (Beyrut: ts.) 2/372.
14 Zühri, el-Meğâzî, trc. Mehmet Nur Akdoğan (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016), 175.	28 İbn Ebi Şeybe, el-Musannef fi'l-Ehâdis ve'l-Âsâr. 21, thk. Muhammed b. Abdullah el-Cum'a-Muhammed b. İbrahim el-Lüheydân, (Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 2004), 7, 350.
15 Buhari, Bûyû, 28.	
16 Buhari, Nikâh, 7.	

Hazret-i Fatıma'nın Cihazı ve Düğünü

Tahirül Mevlevi¹

İnkılâbı müteakip servet ve refahiyetin rical-i devletten bazı efrad-ı millete intikal eylemiş, hele muharebeden beri orta halli memur'ın zaruret-i müfrita derekesine düşmüş olması dolayısıyla çoktan İstanbul'da mutantan bir cemiyet görülememişti.

Bu münasebetle olmalı ki tüccardan Reşat Ağa'nın geçen ay içinde yaptığı debdebeli bir düğün, birkaç gün için halkın ve matbuatın sermaye-i makali oldu.

Halbuki Osmanlı payitahtıyla bilad-ı mamuresi, hatta memalik-i İslamiye'nin heman de hepsi, bunun gibi değil, günlerce ve haftalarca sürmüş, intizam ve ihtişamıyla memleketi belde-i turab haline getirmiş düğünleri pekâlâ hatırlayabilir.

Kırk gün kırk gece devam ettiği masallarımıza bile geçen o eski ve şahane düğünler tahattur edilince Raşit Ağa'nın bahse bile değmezken -ciğer yanıklığı tesiriyle olmalı ki- ona dair epeyce yazı yazıldı neyse Cenab-ı Hak, tarafeyn hakkında müteyemmen buyursun.

Bu münasebetle ben de Peygamber kerimesinin düğününü hikâye etmek ve bilvesile birkaç söz söylemek istedim.

Ehlinin malumudur ki: Fatımatüzzehra (r.a.) Hazretleri, Zeynep, Rukiye, Ümmügülsüm isimli Kerâim-i Nebeviye'nin en küçüğü ve Zat-ı Akdes-i Nübüvvet'in en sevgilisi idi.

Bunlardan birincisi Ebu'l As bin Rebi'e, ikinci ve üçüncüsü birbirini müteakip Osman bin Affan'a tezevvüç edilmiş, Cenab-ı Zehra ise 15-16 yaşlarına girmişti.

O vakte kadar bazıları, müşarun ileyhayı istemiş ve talipler meyanında Ebu Bekir ve Ömer radiyallahu anhüma da bulunmuşken taraf-ı Risalet'ten cevab-ı muvafakat verilmemişti. Muahharan Hazreti Ali de o mihr-i ismetin talebkârı oldu ki o sırada 21-22 yaşlarında bir delikanlı bulunuyordu. Talebi vaki Canib-i Nebeviye'den "merhaben ve ehlen" iltifatıyla telakki buyurulmakla beraber zırhının satılıp bedelinin getirilmesi Cenab-ı Murtaza'ya emr olundu.

Filhakika mefhar-i şucaan olan Şah-ı Merdan'a o zırhın pek de lüzumu yoktu. Zaten en korkunç mehacimlerde bile yalnız göğsüne bir zerre parçası takmakla iktifa eder ve "Düşmana arkamı çevirirsem gelsin, vursun." derdi.

Binaenaleyh müzayedeye çıkardığı zırh 400 dirhem bedel ile Hazreti Osman'da kaldı ve semenini verip eski sahibine göndermiştir.

Hazret-i Fatıma annemizin deve tüyü renginde yünlü kumaştan hırkası. Kırım Hanı sülalesinden Fatma Sultan'ın terekesinden zuhur edip Topkapı Sarayı'na gelen eşya arasındadır. (TSM.ENV. NO:21/459)

Cenab-ı Ali, dirhemleri Huzur-ı Nebvi'ye götürüp kemal-i edeple bıraktı. Aleyhissalat Efendimiz, içinden bir miktarını alıp Bilal-i Habeşî'ye, bakıyesini de Ümmü Süleym'e verdi.² Ve gelin için cihaz tedarik olunmasını ferman buyurdu.

Siret'ül-Nebeviye sahibi Said Ahmed Zeyni Dihlan'ın nakline göre Seyyidetü'n-Nisa Hazretleri'nin cihazı, kenarları saçaklı yahut tarazlanmış bir yaygı ile bir kırba, içi lif dolu meşin bir yastık, hurma lifi ile örülmüş bir sedir, gelinlik firaşı ise bir posteki bir de boyuna örtülse yanları enine örtülse baş ve ayakları örtmeyecek kadar küçük bir kadife parçasından ibaret idi.

Ravzatü'l-Ahbab tercümesindeki rivayet, yazdıklarımın farklı ve eşyanın miktarı daha fazla olduğundan o rivayeti de aynen yazıyorum:

“Bir rivayet dahi oldur ki meblağ-ı mezburun [yani zırhın bedeli olan dört yüz dirhem] sülüsü ile hoş bûy [koku] aldılar. Ve sülüsünü siyab [elbiseler] ve meta ve esas-ı beyte sarf edip iki câme-i berd ve iki gümüş pazubend ve bir kadife ki bedeni örtmezdi, bir tekne ve bir kadeh ve bir el değirmeni ve bir elin ve iki desti ve bir su koyacak misk ve bir meşrabe ve kettan astardan iki nihâlî [nihale] ki birinin huşvu hurma lifinden birinin huşevi sahtiyan tıraşesinden idi ve dört yastık ki ikisi hurma lifiyle ve ikisi yünle doldurulmuştu.”

İkinci sene-i hicriye içinde bir gün idi ki³ Sallallahu aleyhi ve sellem Efendimiz, Ebu Bekir, Ömer, Osman, Abdurrahman bin Avf gibi muhacirîn-i kibar ile eşraf-ı Ensar'ı, Enes bin Malik vasıtasıyla davet etmiş ve onlara karşı bir hutbe okuyup dört yüz dirhem mehir ile kerimesini Ali bin Ebi Talib'e tezevvüc eylediğini beyan buyurmuş ve akdin tamamını Ali'nin kabulüne talik eylemiş, badehu huzzar-ı meclise bir tabak hurma dağıttırmıştı.

Hazreti Ali, o anda Huzur-ı Peygamber'de değildi. Badehu gelip teklif-i Nebvi'yi öğrenince o da bir hutbe irad ederek, “Kad radiytü bizalîk ya Resulallah [Bundan razıyım Ya Resulallah]” dedi.

... yemeği olmak üzere Sad bin Muaz'ın hediye ettiği bir koç kesilerek Ensar'dan bazılarının saçı olarak gönderdiği darı unuyla pişirilmiş bir parça da hays denilen tatlı yapılmıştı.⁴

Yatsı namazı kılındıktan sonra Hazreti Zehra, Ümmü Eymen⁵ ile zevcinin evine gönderildi. Badehu daru'z-zıfâf taraf-ı Nebviye'den ziyaret ve zevceyn hakkında dua ile avdet buyuruldu.

Alemeyne rahmet, beşeriyete numune-i insaniyet olarak gönderilen Peygamber-i Ekber'in en sevgili kerimesi ve yine evladı kadar sevdiği amcazadesi işte şu suretle teehhül etmişti.

Acaba bu kadar sadeliğin badi-i aslîsi zaruret mi idi, yoksa ümmet için göstermek istenilen bir hikmet mi idi?

Abd-i aciz, ihtimal-i saniyi akva [daha kuvvetli] görüyorum. Çünkü arzu edilmiş olsaydı o vakte göre mutantan ve muş'aşa' bir düğün yapabilmek için icap eden mesarifin ya hediye yahud karzen tedariki, Resul-i Ekrem Hazretleri için pek kolay bir şeydi. Fakat hediye talebine Uluvv-i Cenab-ı Muhammedî tenezzül etmeyeceği gibi düğün yapmak üzere istikraz eylemek de bîsud [faydasız] bir hengâme için borç altına girmek demek olacaktı.

Hazret-i Fatıma annemizin yeşil ince bezden duvağı. Üzerinde muhafaza maksadıyla altın tellerle ağ şeklinde hazırlanmış örtü vardır. (TSM.ENV.NO:21/480)

Sünen-i Peygamberi'ye kemal-i mutabaatın dinî ve dünyevi ne kadar faidesi bulunduğunu ümmet layıkıyla idrak edebilseydi evlenmek ve evlendirmek hususunda da Nebi-i Zîşan'a iktida etmekten geri durmazdı ve neşveli geçen iki üç gün akabinde ettiği masarifle ödeyeceği borcu düşünmeye mecbur olmazdı.

Görüyor ve işitiyoruz ki tarafeyn hakkında mucib-i saadet olması lazım gelen izdivaçlardan ekseri ya iki tarafın da borçlu düşüp zaruret çekmesini yahut geçinememek yüzünden talak vukua gelmesini intac ediyor.

Şu mü'lim ahvalin esbab-ı adidesinden birinci sebebi zannederim ki halkın görünmek ve öğünmek ibtilasıdır.

"Elalem ne der?" endişe-i beyhudesi, çocuklarının mürüvvetini görmek isteyenlerden pek çoğuna felaket göstermekte olduğu halde diğerleri bundan ibret almamakta ısrar edip gidiyorlar. Konuya komşuya, eşe dosta hatta fuzuli olarak geline bakmaya gelenlere unvan satmak için kudretlerinin fevkinde mesarif ihtiyarından çekinmiyorlar. Gelin odasını olsun, yatak odasını olsun ayıp-cû [ayıp araştıran] nazarlara karşı küşade bulunduruyorlar. Gizli kalması icap eden hususi bazı levazımın bile teşhirinden içtinap etmiyorlar.

Asıl garibi şurası ki bu kadar gayret ve fedakârlık neticesinde herkesin takdirini celp eylemek kabil olmadığını çal çene karların vazifeleri haricinde mutlaka bir kusur bulacaklarını ve bunu alenen söyleyeceklerini de biliyorlar.

Bundan başka görücüye çıkmasını nisvîyet-i muhteremelerine tecavüz telakki eden, birlikte yaşayacağı genci kendi bulup sevmek isteyen bazı asri hanımlarımız da iştirasına kudret-i maliyenin adem-i tahammülüne binaen eğreti olarak alınan sırmalı elbiseyi, ariyet kaldırılan tacı, ücreti mukabilinde getirilen teli, pulu giyiniş takındıktan sonra o müstear zinetle köşeye oturmaktan, tenceresini ocakta, çamaşırını leğende bırakıp gelen seyirci kadınların mütecessis ve müstehzi bakışlarına karşı kurum satmaktan vazgeçemiyorlar.

Bana öyle geliyor ki düğünlerde birçok israfat yapılmasının sonra da kaynana zırlıtısından beter alacaklı dırıltısını dinlemeye mecburiyet hasıl olmasının badi-i azlemi şu geline bakmak adet-i seyyiesidir. Eğer o itikad-ı sakim terk veya men edilebilse düğün masrafları heman yarı yarıya iniverir. Çünkü insan mahiyet-i maliyesini bilen akraba ve ehibbasına karşı o kadar görünmek ve o derece aldatmak isteyemez, istese bile kudret ve mihnetini bildikleri cihetle muvaffak olamaz.

Feminist geçinen mütefekkir muharrirlerimiz kadınlara karşı çok nisvandandır Avrupa'da kadınların mebus intihap edilişinden, kışlık modanın kumaşından ve dikişinden, çay ziyafetlerinin adap ve merasiminden bahsedeceklerine şu saydığım mahzurları, alelhusus yüz yazısı ve paça günleri sabahtan akşama kadar gelen gidenin karşısında "sağ ve canlı mahlukat seyrettirilir gibi" durmak, görücü huzurunda bir iki dakika bulunmaktan pek fazla münasebetsizlik olacağını mahmiyelerinin nazar-ı ızanına arz etseler de kendilerini teehhül ve düğün hususunda makul bir tarza irca eyleseler hem kadınlığa hem de memlekete hizmet etmiş olmazlar mı?

NOTLAR

- 1 *Mahfel*, 1340 Recep, 2/21, 146-149.
- 2 Hadim-i Nebi Enes bin Malik'in validesi.
- 3 Zaman-ı akdin muharrem, safer, recep, ramazan ayları olduğunda muhtelif rivayetler vardır. Zifaf ise sene-i saniye-i hicriye zilhiccesinde vuku bulmuştur.
- 4 Hays, beyne'l-Arap bir taam ismidir ki çekirdeği çıkarılmış hurmayı sağ yağ ve keş tabir olunan yoğurt kurusuna gergi gibi katıp mezc ve kâhı içine sevik [kavrulmuş un] dahi izafe ile tertip ederler. Kamus Tercümesi.
- 5 Resul-i Ekrem Efendimizin pederinden intikal etmiş bir cariyesi ve dadısıdır. Kendisi Habeşîye olmakla beraber Aleyhisselat Efendimizce pek muhterem tutulur ve "Anamdan sonra Ümmü Eymen bana analık etti." buyrulurdu. Zeyd bin Harise'nin zevcesi Üsame bin Zeyd'in validesidir. İrtihali, vefat-ı Nebi'yi müteakiptir. Radiyallahu anha.

“Düğünler Bu Millet İçin Bir Yıkımdır!”

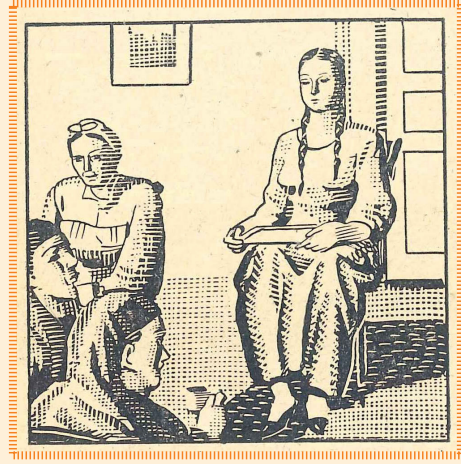
Bu haykırışın¹ benzerlerine, Osmanlı matbuatında Meşrutiyet devrinde hususen Balkan ve Umumi Harbi takip eden yıllarda düğünleri tenkit eden yazılarda sıklıkla tesadüf edilir.² Esasında dert müşterektir: İsrâf. Memleketin içinden geçtiği zor şartlara rağmen hâlen eski şaşalı düğünleri İstanbul’da da köylerde de devam ettirmek isteyen halkı tenkit eden bu yazılarda müellifler, milleti itidale davet eder.

Harplerin, içerideki ve dışarıdaki gailelerin Osmanlı’yı yorgun düşürdüğü bu yıllarda günlerce süren merasimler, güveyiyi ve ailesini faize bulaştıran, gelin kızların ana babalarını borç batağına saplayan gösteriş için yapılan harcamalar tabiri caizse kangrene dönüşmüştür.

Bursa’da Niyâzî-i Mısırfî Âsitânesi şeyhi İsmâil Nazif Efendi’nin oğlu Mehmed Şemseddin [Ulusoy] Efendi o günleri çok güzel tasvir eder:

“Evvela oğlan anası toplaşır, nerede kız haberi var ise gider görür. Daha akıllıları hamamda beğenirler. Gelirler, oğlana söylerler, methederler. Oğlan da kulaktan aşık olur. Baba, ana düşünürler. Para çoksa ne âlâ! Değilse dosta düşmana karşı abur cubur şeylerle olmaz (...) Derken faizle, hem de fahiş faizle para kaldırılır (...) Şeker götürüldüğünün haftasına kız evi kurabiye, misköç?, pandispanya götürürler. Nasıl kız evi, şeker konuya komşuya, akrabaya birer parça gönderdiği gibi oğlan evi de gelen kurabiyeden birer parça bırakarak hısım ve akraba, konu komşuya gönderir. ‘Ağzına tat boğazına feryad’ kabilinden bir lokma alınır, tarafeyne saadet temenni edilir. Derken haftaya kaymaklık gider. Birkaç okka kaymak (...) filan bir çok masraflar (...) Bu yakınluluk aylarca hatta yıllarca sürer. Araya Ramazan girerse çerez, bayramda bayramlık, kurbanda a’lâ bir koç amma vakit müsaitmiş değilmiş, bunlar yapılacak. Oğlanın şerefi, kızın şerefi var imiş. Dost düşman ne der? Şayet olmazsa araya soğukluk girer, nihayet ayrılmaya karar verirler. Yapılan masraflar hebaen mensûrâ gider. Bazen nikâh esnasında bile dönülür. Evet mukavelede mihri muaccel şunlar olacak: ‘Oda döşemesi, çanta, keçe, Uşak halısı, ebniye şöyle (?) böyle’ diye kız evi ister. Oğlan evinin vakti müsaid ise daha a’lâlarını yapar. Değilse biraz aşağı takımdan olursa nikâh kıyılmaz, kıyılrsa bile bozulur. Tam düğün yaklaştığı sırada yüzük pırlanta olacak (...) Olmazsa düğün olmaz. Hay Allah layığını versin! Nedir bu yahu? Gelin benim parama geleceksen hiç gelmesin. Ben evlendikten sonra elbette aileme refah ve saadet temin etmek isterim. Vaktim müsait olursa (?) alırım yüzük de fakat vaktim müsaid değilse girdiğim borçtan nasıl çıkarım? Çıkıncaya kadar maaşımı idare için iktisat hatta kanaate mecbur olacağım. Bu eziyete refikam da müşterektir. Düğünün haftasına tak tak kapı çalar. ‘Ne o efendim?’ ‘Kuyumcu sizi görmek istiyor.’ (...) Güvey Efendi kapıya iner. ‘Efendim, üç güne kadar yüzüğün bedelini teslim edeceğinizi söylemişsiniz. Halbuki bugün otuz beş gündür lütfen.’ Zavallı güvey ‘Evet’ der. ‘Fakat işte evlendik, bazı yerlere fazla para vermeye mecbur oldum (...) [diyerek] bin türlü ricalarla herifi savar. Derken terzi gelir. Arkasına diktği elbisenin bedelini ister. Birkaç gün sonra bezzaz gelir, bakkal gelir, gelir gelir biçare güvey ne yapacağını bilemez. Hanımı hoşnut ettiyse yavaş yavaş yüzük rehine, elmaslar rehine konur. Faiziyle para bulunur. Birinden kurtulurken daha berbadına düşer. Velhasıl refah ve saadet yerine bir (?), nikbinlik çöker. Hele köylüler aman Yarabbi bir düğün yapar. Elde ne tarla kalır, ne bahçe. Hepsini alacaklı satar. Nerde Ziraat Bankası’na borcun esbabı? Çoğu düğünlerdir, israfattır. Banka, hükümet bu para alanları nereye sarfettiğini kontrol etse belki önüne geçerdi (...) Her ne ise. Bu işler böyle olduğu gibi öyle senelerce namzed yavuklu duranlarda da ara yere nifak girip kız evine bir türlü, oğlan evine bir türlü söz götüreren çok vaki olur ki araya nefret girer ayrılırsa bunun iyisi her iki tarafça da maksat aile teşkil etmek, refah ve saadette geçinmek istenilir. Oluruna bağlayarak bu hafta söz kesmeli, haftaya nikâh ve velîmesinde biraz (?) yapmalı. Borca girip de yürek çarpıntısına uğramaktan ise nevakısı tedrici tedrici ikmal etmek bence daha musibdir. Amma kime anlatacağız?”³

Şemseddin Efendi’nin dediği gibi düğünler fakirin fukaranın gözetildiği günler değil herkesin varlıklarını yarıştırdığı merasimler haline gelmiştir. Hatta ömründe düğün çorbası içmeye davet edilmeyen fakir dervişler

Münif Fehim’in çizimiyle görücü karşısında sandalyeye oturmuş bir genç kız.

için dergilerde kolay yoldan bu çorbanın nasıl yapılacağına dair imalı yazılara dahi tesadüf edilir.⁴ Buna mukabil düğününde sadeliği tercih eden kimseler cimrilikle itham edilir.⁵

Halbuki memleketin çocuk nüfusu harpler, yıkımlar ve evliliklerin güçleşmesi sebebiyle azalmış, köylerde dahi maddi zorluklar sebebiyle evlenemeyen kızların sayısı artmıştır. Bu sebeplerle bir düğün günü tayin edilip evlilik yaşına gelmiş gençler için müşterek bir merasim yapılmasını teklif edenler dahi olur.⁶

Nihayet Birinci Meclis'e teklif gider ve "Düğün İsrâfâtının Men'i Hakkında Kanun Layihası"nın görüşülmesine başlanır:

"Köylümüz düğün yüzünden pek perişan oluyor. Saadet ocağı diye kurulan aile düğün israfâtı yüzünden borç içinde kalıyor (...) Fakat umumi bir derd-i içtimâî olan bu hâle karşı Büyük Millet Meclisi'nin bir karar vermesi pek lâzımdır. Meselâ kına gecesi, içkili, çalgılı davetler, cihaz asmak, teşhir etmek, düğün bohçaları, hediye takdimi, cihaz tedariki için mal ve mülk satmak, borç etmek, araba alayları gibi israfâtın men'i ve fukaranın rencide olmaması için vakti hâli olanlara bile müsaade olunmaması, nikâhın bir zaruret-i elime karşısında erkeğin menkûhesini boşayamayacak kadar yüksek, fahiş olmasına şer'an mesağ verilmemesi için icabına tevessül olunmasını teklif eylerim".

Bu gerekçelerle layiha 25 Kasım 1920'de Meclis genel kurulunda kabul edilir; 28 Mart 1921 tarihinde yürürlüğe girer. Dokuz maddelik layihada düğünlerde çeyiz teşhiri, çeyizin açıktan nakli, erkek tarafından kız tarafına bir kattan fazla elbise verilmesi, düğün günlerine mahsus olmak üzere bir günden fazla çalgı çaldırılması, keza beş sofradan fazla yemek yaptırılması, nişan, çevre merasimi ile ağırlık ve hediye îtâsı gibi israflara sebep olan durumlar yasaklanır.

20 Eylül 1966'ya gelindiğinde ise Anayasa Mahkemesi kanunu "ferdin ve toplumun ulaştığı sosyal ve ekonomik gelişme çizgisinin gerisinde kaldığı, düğün sırasındaki uygulamaların yurdun ekonomik gücüne zarar verebilecek nitelikte olmadığı" hükmüne vararak kaldırır.⁷

Salih Eğilmez'in çizgileriyle Osmanlı son döneminde görücüler ve gelin adayı.

Harp yorgunu bir milletin vatan topraklarına sahip çıkabilmek için ihtiyaç duyduğu maddi manevi kudreti düğün adetlerinde dahi heder etmeye takati yoktu. Anlaşılan o ki kırk küsur yılda köprülerin altından çok sular akmıştır!

Ya şimdi?!

NOTLAR

- 1 Başlıktaki bu ifade için bk. Nazım, "Düğün", Türk Yurdu (10 Temmuz 1329/1913), 1: 14, 108.
- 2 Msl. Mehmed Fevzi, "Düğünlerde İsrâf", İtisam (18 Eylül 1335/1919), 42, 461-462.
- 3 Âyine-i Diyâr-ı Şemsî, 722-730.
- 4 [Hacıbeyzade Ahmed Muhtar], "Müddet-i ömründe düğüne çağrılmayan ve şimdiden sonra davet edilmesi ümit edilmeyen fakir dervişlerin ailelerine mahsus düğün çorbası", Muhibban (1325), 6, 47.
- 5 Nazım, "Düğün", 109.
- 6 "Düğün Günü", Sebilürreşad (25 Şubat 1336/1920), 18: 461.
- 7 Geniş bilgi için bk. Feyza Kurnaz Şahin, "İlk TBMM'nin Tasarruf Tedbirlerine Bir Örnek; Düğünlerde Men'i İsrâfat Kanunu ve Kamuoyundaki Yansımaları", Atatürk Dergisi (2013), 2: 1, 25-55.

Gösterişin Kurumsallaştığı Günümüzde Düğünler Üzerine

Fatma Barbarosoğlu ile Bir Söyleşi

Fulya İbanoğlu

Özellikle 90'ların sonlarından itibaren düğünlerimiz üzerinden Türk toplumunun tefessühüne dair bir değerlendirme yapmak çok yaralayıcı, ama farklı derecelerde de olsa bunu gözlemleyebiliyoruz. Gelin ayrı damat ayrı, aileler ayrı, misafirler ayrı... Sanki her biri kendi sahnesinde bu bozulmanın bir aktörü. Bir keresinde

“Çocukluğumda, evlenmek bir dünyadan başka bir dünyaya geçmek anlamına gelirdi.” diye yazmıştınız. Düğünlerle alakalı bu tasavvurun değişmesiyle düğünlerdeki dolayısıyla toplumdaki bozulma arasında irtibat var sanki, ne dersiniz?

Tasavvur ne kadar değişmiştir? Neden değişmiştir ya da sahiden değişmiş midir? Değişikliğin içinde değişmeden muhafaza edilen nedir? Bütün bu sorulara cevap vermek üzere tasvirimizi dönemsel olarak netleştirmeye çalışalım. Tarihi belli dönemlere ayırırken de Refik Halit Karay'ın *Üç Nesil Üç Hayat* kitabını örnek alarak ilerleyelim isterseniz. Refik Halit Karay bu kitabında doğum, düğün, ölüm üzerinden değişimi gözler önüne sererken Aziz Dönemi, Hamit Dönemi ve Cumhuriyet ayrımı yapar. Biz de Türkiye'nin tüketim toplumuna geçişi olarak kabul edilen 24 Ocak 1980'i merkeze alalım. Dolayısıyla dönemleştirme yapmak üzere düğünleri Özal dönemi, Refah dönemi ve Erdoğan dönemi olarak ayırarak ilerleyelim. Yani 80'ler, 90'lar ve 2000 sonrası.

2000 sonrasını da tekrar dönemlere ayırmak analizimizi kolaylaştırır. 2000-2010 arası, yani sosyal medyanın başladığı tarihler, 2010-2020 pandemiye kadar olan dönem ve 2022 pandemi sonrası dönem.

Tasavvurlarımız, sosyal ve ekonomik kriterlerin değişmesinden ziyadesiyle etkilenir. Doğumu ve ölümü karşılayış biçimimiz, hayatımızı nasıl yaşadığımızın göstergesidir. Diğer taraftan tarih boyunca değişmeyen temel şeyler vardır. Gösteriş, şaşaa, debdebe, “desinler” kültürü, bütün zamanların ortak sorunudur. Nasrettin Hoca fıkrasını hatırlayalım: Sırtında kürkü olmadığında itibar görmeyen Hoca aynı meclise kürk giyerek gider ve kendisine gösterilen rağbet üzerine “Ye kürküm ye!” der. Desinler kültürü eskiden pek hoş karşılanmaz iken günümüzde gösteriş kurumsallaşmıştır. Değişen, bu.

Benzer bir soru olarak başka bir cümlenize atıfta bulunmak istiyorum müsaadenizle: “Son yirmi yıldır neredeyse bütün gelinlerin yüzünde, dış macunu reklamını hatırlatan kendini aşmış bir gülümseme var. Evlilik cüzdanının gelinlere verilmeye başlamasından bu yana, pek çok gelin o muhteşem zafer işaretini vermek üzere ellerini havaya kaldırıyor.” demiştiniz. Bu “kendini aşmış” hava örtülü/tesettürlü-örtüsüz/tesettürsüz bütün genç kızların üzerine yapışmış gibi duruyor. Ağır başlı, hüznü mesela 17 yaşında gelin olmuş annelerin kızlarının, kendi düğünlerindeki bu zafer havasını neyle açıklayabiliriz? Hüznü anneler kızları kendileri gibi olmasın diye mi bütün hayatları boyunca çabaladı? Diğer taraftan özellikle 80’lerin gelinsiz, düğünsüz, neşesiz “dindar düğünlerinden”

sonra 30 yıldır “kederli dindar kızlar” olarak görünmekten korkuldu ama “neşeli dindar gelin kızlar” olmak da bir o kadar tenkide açık hâle geldi. Gelin kızlar ne yapsın?!

Bahsettiğiniz yazının yayın tarihi 2014. Yazının bütünü üzerinden ilerlemek gerekiyor. Belli bir kısmı alıntılایınca bazen anlam daralabiliyor. “Kederli Dindar Kızlar” başlığı altında bir dizi yazı yayınladım. Onlar kitap olarak okuyucunun dikkatine sunulacak inşallah. Bahsettiğiniz alıntı o yazılardan.

Neşesiz düğünler bahsi mühim. Muhafazakâr kesimde neşesiz düğünler 1980’lerde başladı. Bir taraftan Kur’an tilavetinin yapıldığı ya da iyi bir evlilik için vaazların verildiği, diğer taraftan kadınların kendi aralarında sohbet ettikleri, neredeyse sıra dayacağına çekilecekmiş gibi ikazların yapıldığı düğünler. İfrat ve tefrit arasında salınıyoruz. Aşırı ciddi, zoraki takvalı düğünlerden sonra sosyal medya çağının “Başörtümü takarım, havuz başında dansımı yaparım!” düğünlerine geçiş yapıldı. Fakat şunu özellikle söylemem gerekiyor, benim çevremde böyle bir hızlı geçiş olmadı. Bu radikal değişimi daha ziyade siyasi çevreler ya da sosyal medya aracılığı ile tanık kılındığımız merasimler üzerinden gözlemleme imkânı buldum. Dünün radikal abilerinin, ülkücü abilerinin havuz başında düğün yaparak, eşleri ile dans ederek evlatlarını evlendirdikleri düğünlere, medya aracılığı ile tanık olduğumu özellikle söylemeliyim. Bizzat tanık olduğum düğünlere gelince... Önde gelen siyasetçilerimizin, Türkiye’nin sayılı zenginleri arasında yer alan şahsiyetlerin evlatlarının nikahlarına gittim. Son derece latif, dostların birbiriyle buluştuğu sakin

akşamlardı. Fakat, bahsettiğim bu nikahların 2020'den önce olduğunu özellikle belirtmek isterim.

2020 tarihinin özellikle vurguluyorum. Pandemi döneminin “kapatılma” süreci, düğün ekonomisini, kuyumcusundan düğün organizasyonu hizmeti verene kadar her kalemi etkiledi. İki yıllık aradan sonra sosyal medyada servis edilecek görüntülere odaklanan ihtişam, fark yaratma konseptleri öne çıktı. Bir dönem köylü işi bulunan kına geceleri sosyete üzerinden güncellendi. Bu güncellenmiş form, geçmişin hüznü kına gecelerinden hiçbir iz taşıyor. Daha ziyade Hollywood filmleri üzerinden aşına olunan “bekarlığa veda” partilerine uyarlanmış bir eğlence tarzını yansıtıyor. Bekarlığa veda demişken, 2018 yılında bekarlığa veda gezisi olarak arkadaşları ile Dubai'ye eğlenmeye giden Başaran Grubu Yönetim Kurulu Üyesi 28 yaşındaki Mina Başaran ve arkadaşlarının, özel jet ile gittikleri seyahatten kendilerinin değil ölüm haberlerinin gelmesi ve medyanın bu haberi işleyiş biçiminin oldukça dikkat çekici olduğunu söylemeliyim.

Düğün merasimlerinin “daima gösterilebilen, fotoğraflanabilen sahneler”den ibaret bir havaya bürünmesinin arkasında yatan hep birlikte kapitalizmin büyüüne kapılmış olmak mı sadece? Yani tüketmek, tükettikçe mutlu olacağına inanmak, daha fazlasına sahip olup bunu üzerinde taşıdıkça kendini ifade edebileceğine inanmak... “Düğünde takılacak dört metrelik zinciri erkek tarafı alamadığı için sevenlerin ayrılmasını” konu etmişsiniz bir

hikâyenizde. Evet, artık “kimse rızka inanmıyor” ama sevgiye de inanmıyor galiba. Sev/emeyen insanlar evlenip düğün dernek yapsa, düğünden kıyafetlere, evden takılara her şey tam tekmil yerine getirilse ne olacak ki?! Birbirini sevmeyenlerin düğünlerinin cemiyete faydası, düğün dernekle mümkün olabilir mi?

Ekonomik hareketlilik sevgi meseleleri ile ilgilenmez. Düğün ekonomisi diye bir realite var sonuçta. Hatırlayın, Pandemi sırasında düğünler yapılamayınca “Düğün ekonomisi batıyor!” manşetleri atılmıştı. Dolayısıyla şuna karar vermemiz lazım: Bir merasim olarak mı düğünü konuşacağız yoksa yuva kurmanın ilk eşiği olarak mı düğünü konuşacağız. Sosyal medya çağı görsel olanın sunulmasıdır. Metin, görselin sunumu için inşa edilen bir şeye dönüşmüştür.

Hikâyeme atıf yaptığınız için teşekkür ederim. “İncir Ağaçları'nın Gölgesi” hikâyesinden bahsediyorsunuz. Ortak paydası, her hikâyenin içinde yer tutan incir ağacı olan metinde, birbirinden bağımsız beş hikâye var. Sizin bahsettiğiniz, üçüncü metin ki hüznü başlar. Damat nişanlısından tam da gelin almaya gittikleri anda ayrılmıştır. Çekirdek zincir, bahanesi olmuştur ayrılıklarının. Düğün kurulmuş olduğu için damat gelin arabasına bindirilen kızlardan biriyle evlendirilmiştir alelacele. Düğün hüznü başlamıştır ama hayatları mutluluk içinde geçmiştir. Hikâyenin zamanı 1970'ler. *Ahir Zaman Güllüşleri* kitabının içinde yayımlandığı yıl 2002. Hikâyede geçen düğün sahnesi bir bahçe düğünüdür. Şatafat ve debdebe yoktur. Bazı küçük şeyler büyük şeylerin kurtarıcısı olabilir. Hikâye hayata sebepler üzerinden bakmamaya

çağırır okuyucusunu. Bazı şeyleri bir imaj eşliğinde hatıra bohçasında muhafaza ederiz. “İncir Ağaçlarının Gölgesi” metninde farklı hayatları birbirine bağlayan ana unsur incir ağaçlarıdır. Sizin sorunuzu benzer bir bağlayıcı unsur üzerinden cevaplamak gerekirse, günümüzün hayatları birbirine tüketim ekonomisinin dijital kültürde vardığı son nokta olan “paylaşım ve hayran ekonomisi” üzerinden bağlanıp ilişkilendiriliyor. İnsanlar hayatlarının en mahrem anlarını “başkalarına sunarak” -ki bu negatif davranış, kadim kültürde son derece olumlu bir yere sahip olan “paylaşmak” kavramıyla hayata dahil ediliyor- mahremiyetin pazarlanarak paraya çevrildiği “hayran ekonomisi”ni inşa ediyor. Hayatını pazarlayan, en mahrem duygularını başkalarına peşkeş çekmeye davet edilen insanlara, başka insanların bu yolla para kazandığı söyleniyor. Buna ikna ediliyorlar. Yapay zekâ kullanımı sebebiyle işsiz kalacak olanlara günümüzün işsizleri üzerinden, esasında nasıl para kazanılacağıнын yolu öğretilmiş oluyor. Dolayısıyla hiçbir şey kendisi olarak yer almaz dijital kültürde. Daima başka bir şeyi temsil için oradadır. Düğün de yeni evlenen gençlerin mutluluğunu paylaşmak, mutlu anlarına tanık olunsun diye verilen bir davet değil artık. Orada herkes performansa dahildir. Davetliler, ne kadar kalabalık katılımın olduğunu göstermek üzere bir fondur. Düğün, gelin ile damadın, kız tarafı erkek tarafı olarak birbirine karşı konumlanmış ailelerin birbirilerine karşı performans sergiledikleri, sergilenenlerin videoya alınması ve sosyal medyada yayınlanmasıyla meşhur olacaklarını hayal ettikleri bir aktivitedir. Son birkaç yıldır gelin ve damat, davetlilerin karşısında “gölge boksı” yaparak performans gösteriyor. Yani “dünya

evi”ne birbirlerine attıkları gölge yumruklarla giriyorlar.

Bir denemenizde epigraf olarak yer verdiğiniz “Yemeklerin en kötüsü, tokların çağrıldığı, açların çağrılmadığı düğün yemeğidir.” hadis-i şerifinin yine hususen son 30 yıldaki anlaşılma biçimleri üzerine gözlemlerinizi ne istikamette?

Biraz önce de bahsettim. Düğünlerin çığırından çıkmış gidişatına sosyal medyadan tanıyorum. Benim yakın çevremde genellikle nikah yapılıyor. Gelinin arkadaşının ya da bir yakının gelinliğini giydiği, son derece sade düğünler. Evi ilk günden eşyalarla doldurmayalım, her aldığımız eşyanın bir hikâyesi ve hatırası olsun diye düşünen gelinlerin ve damatların nikâhlarından bahsediyorum. Tez ve antitez, hayatın her safhasında her zaman birbirini takip eder. Medya üzerinden Müslümanların ne kadar şatafatlı düğünler yaptığının, altın varaklar üzerinden hicivleştirilerek anlatıldığı o muhitlere aşına değilim. Elbette 2000’li yıllar sonrasında birden zenginleşenlere, 1990’larda geçim sıkıntısı çekerken holding sahibi olma yolunda ilerleyenlere, dünün radikal abla ve abilerinin hızla liberalleştiğine tanık oldum/ olduk. Bunlar tarih boyunca olan şeyler. Bugün biz, ilk defa şimdi onlara, olmakta olanlara fikrimizi yormak zorundayız.

Mesela?

Robotlarla evlilik mesela. Pandemi zamanı evlere robot süpürgeler girdi. Dairesel bir makine evin içinde dolaşüyor. Hesapta dip köşe temizliyor. Evlere temizlikçilerin çağrılmadığı “kapatılma günleri”nde herkes birbirine robot süpürge’nin ne kadar konforlu olduğunu anlatmaya başladı. Bu esnada Sudi Arabistan’ın ilk robot vatandaşı Sofia medyaya

Fatma Barbarosoğlu Kimdir?

1962 Afyon doğumlu. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü mezuniyetinin (1984) ardından, aynı bölümde “Türk-İslam Felsefesinde Tasavvufi Eğitimin Değerlendirilmesi” adlı teziyle yüksek lisansını tamamladı (1987). İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi bünyesinde hazırladığı “Modernleşme Sürecinde Moda-Zihniyet İlişkisi” teziyle doktor unvanını aldı (1994). Bir sosyolog olarak çalışmalarını modernleşme ve sekülerleşme bağlamında sosyal değişim üzerine yoğunlaştıran Barbarosoğlu, hikâye, deneme, roman, röportaj ve inceleme türlerinde birçok eser kaleme aldı. Hâlen Yeni Şafak’ta köşe yazarlığını sürdüren Barbarosoğlu’nun roman, öykü, deneme, inceleme türünde pek çok eseri vardır. Onlardan bazıları şunlardır: *Moda ve Zihniyet* (1995), *Acı Deniz* (1996), *Gün Akşamsızdır* (2000), *Kamusal Alanda Başörtülüler* (2000), *Senin Hikâyen* (2001), *İmaj ve Takva* (2002), *Ahir Zaman Gülüşleri* (2002), *Otobüsname* (2003), *Bahçeler Sokaklar* (2003), *Hiçbir Yer* (2004), *İki Kişilik Rüyalar* (2005), *Şov ve Mahrem* (2006), *Fatma Aliye: Uzak Ülke* (2007), *Medyasenfoni* (2007), *Cumhuriyetin Dindar Kadınları* (2011), *Rüzgar Avı* (2013), *Mutluluk Onay Belgesi* (2017), *İçimdeki Sazlar Başka Söz Başka* (2019), *Hatıra Kadar Narin Hafıza Kadar Zalim* (2020), *Hakikat İncinmesin* (2020), *Müjgân İmkânsız Komşu* (2023), *Yeni Hayatın Yeni Kadınları* (2025), *Gündelik Hayatın Sahnesi Anın Kelimelerle Kaydı* (2026) kitaplarından bazıları.

tanıtıldı. Tokat türküsünü duymuşsunuzdur: “Sabredin bekarlar yakında naylon kızlar çıkacak.” Robotlar ile evlilik ve aşk konulu kitaplar çoktan raflarda yerini aldı. İnsan-robot evliliğini tartışan metinler dolaşımda.

Gelinsiz/damatsız düğün haberlerini biliyorsunuz. Gelinsiz/damatsız düğünler, yakın zamanda robotlarla yapılan düğünlere evrilecek. Değişimi yavaşlatmak ya da yok saymak gibi bir seçeneğimiz yok. Dolayısıyla değişimde değişmeyi gözden kaçırmamak için çaba sarf etmek zorundayız.

Nasıl?

Değişimin tohumları zihnimize, ön kabul sınırlarımıza evvela distopik filmler üzerinden dahil ediliyor. 2013 yapımı “Her” filmini hatırlayın. Eşinden ayrılan bir adam, yapay zekâ ile sevgili idi. Ağır iş şartlarından dolayı kızlarla tanışamayan genç Japon erkeklerin de en sevdikleri uygulama idi, Her filmine konu olan yapay zekâ. Hatta Japon erkekleri, filme konu olan yazılımı yapan mühendisten kayınpeder diye bahsediyorlardı.

Hayatımıza dahil olan, hayat tarzımızı, iletişim şeklimizi değiştiren mobil uygulamalar, kısa adı ile App’ler, evlilikleri de değiştirecek, değiştiriyor. Şimdi düğünleri konuşuyoruz. Evliliklerin azaldığı, evlenmek isteyenlerin dengini bulamadığı bir zamanda düğünleri konuşuyor olduğumuzu unutmamamız gerekiyor. Yani bunlar iyi günlerimiz.

Osmanlı Sarayında Düğünler

Yüksel Aktaş Baycar*

Orta Asya'dan beri Türkler aile hayatına büyük önem vermiş, aile birliği devletin temel ögesi sayılmıştır. İslamiyet öncesinde yeni bir aile kurulurken kız ve erkek arasında söz, nişan, yüzük takma, kalın (erkek tarafının kız tarafına verdiği mal veya para) ve bir çok geleneğin uygulandığı düğün törenleri mevcuttur. Nişan "küçük düğün", evlilik "ulu düğün" olarak isimlendirilmiştir. Törenlerde pek çok âdet uygulanır, düğün için kız evinde toplananlara yemek ikram edilir, yemeklere halk da katılırdı. Gelin inerken "saçı" yapılır, ellerinde olan ne varsa gelinin başından atılır ayrıca babası tarafından kıza hayvan, erzak ve mal olarak çeyiz verilirdi.¹

Osmanlı Devleti'nin sosyal yaşamında Orta Asya'dan beri süregelen âdetler uygulanmakla birlikte İslamiyet'in getirdiği kurallar çerçevesinde aile hayatı toplumun temel taşı olarak büyük ehemmiyet taşımıştır. Evlilik törenleri ise herkesin kendi gücüne göre icra edilmeye devam etmiş ve bu törenler yine aynı şekilde "düğün" kelimesi ile isimlendirilmiştir.

Düğün kelimesi ile ilgili olarak farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bunlardan bir tanesi Şemseddin Sami ve Ahmed Vefik Paşa'nın

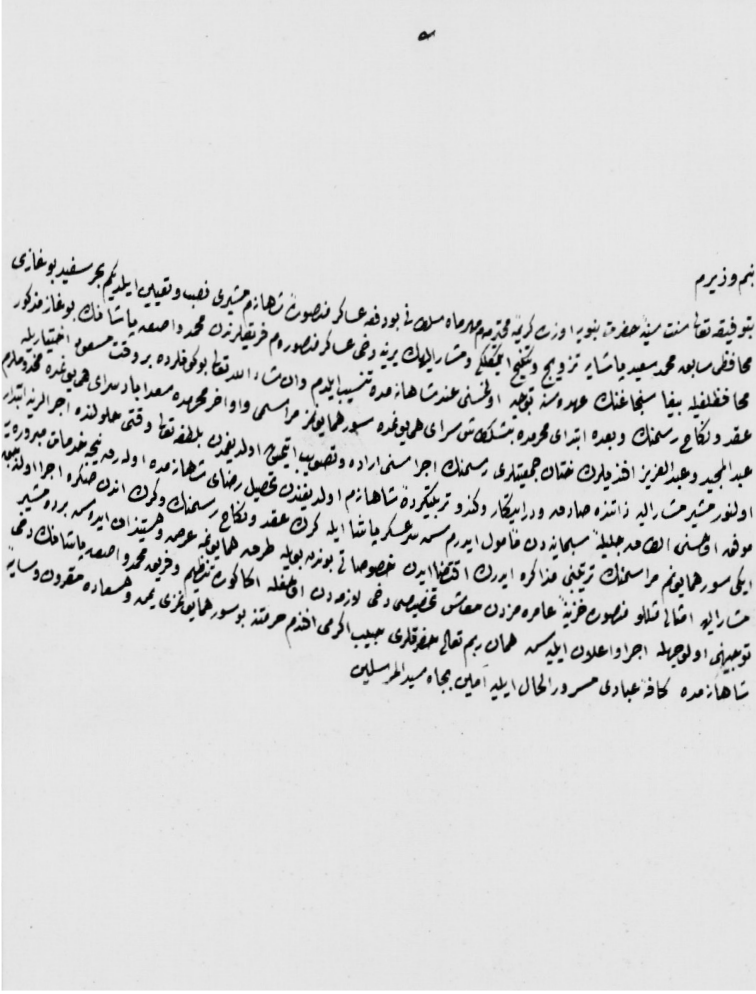
"Türklerin tören zamanlarında evlerini tüylerle süslemeleri sebebiyle tüy günü" ve "yeme içme âdetleri sebebiyle toy (doy) günü" kelimelerinin değişmesi şeklindeki açıklamalarıdır. Bir diğer görüş ise "düğün" kelimesinin düğmek mastarından gelmesidir. Düğmek; bağlamak, düğümlemek demektir. Düğün, Çağatayca ve Uygurca düğüm anlamında kullanılmıştır. Ayrıca *Divan-ı Lugati't-Türk*'de "tügün" kelimesi bağlama anlamına gelen "akd" kelimesine karşılık gösterilmiştir.²

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren yerleşik âdet ve gelenekler aynı şekilde devam ettirilmiştir. Devletin kurucusu Osman Gazi'nin oğlu Orhan Gazi'nin, Bizans İmparatoru Kantakuzen'in kızı Theodora ile olan evliliğine ait düğün, Bizans kaynakları tarafından anlatılmıştır. Silivri'de yapılan bu düğün merasimi Bizans usulüne göre şenlikler tertip edilerek görkemli bir şekilde gerçekleştirilmiştir.³

Tarihin ileri dönemlerinde padişahların kendilerine ait düğün merasimleri ile ilgili kayıtlara rastlanmazken⁴ kızlarının (sultanların) düğünleri ile şehzadelerinin sünnet düğünleri dikkat çekmiştir.

Sultan düğünleri "sur-ı hümayun" olarak anılmış, sünnet düğünleri de "sur-ı hitan" olarak isimlendirilmiştir. Sur kelimesi Farsça "düğün" anlamına gelmektedir. Bizlere bu düğünleri en ayrıntılı şekilde nakleden *surname* adı verilen eserlerdir. *Surnameler* manzum veya mensur şekilde dönemin şair veya tarihçileri tarafından kaleme alınmış, bazıları padişahın emriyle bazıları ise kişinin kendi tasarrufu ile ortaya çıkarılmış eserlerdir. Bu eserler düğünleri ve düğünlerde yapılan şenlikleri gün gün naklederek dönemleri hakkında gerek sosyal gerek kültürel tarih anlamında büyük bir bilgi kaynağı oluşturmuşlardır.

Surnamelerin ilki 1582'de III. Murad'ın oğlu III. Mehmed için tertip ettiği sünnet şenliğine

Mihrimah Sultan'la Mehmed Said Paşa'nın evlilik kararlarının ilan edildiği hatt-ı hümayun. (BOA. Hatt-ı Hümayun, no: 1598/23.)

aittir. 52 gün 52 gece süren bu muhteşem şenlik Gelibolulu Mustafa Âli ve İntizamî tarafından kaydedilmiş, İntizamî'nin eseri aynı zamanda 437 minyatürle Nakkaş Osman tarafından tasvir edilmiştir. Son şenlik ise 1858'de Abdülmecid'in kızları Cemile Sultan'ın Mahmud Celaleddin Paşa ile; Münire Sultan'ın da İbrahim İlhami Paşa ile evlenmelerini konu edinen Nâfi Surnamesi'dir.

Osmanlı düğünlerine ait saray âdetleri, giyim kuşam, nikâh merasimi, gelin ve çeyiz alayları, verilen hediyeler, ziyafetlerde sunulan yemekler, uyulması gereken teşrifat, şehir süslemeleri, cambaz gösterileri, meslek

gurupları, musiki aletleri, devrin önde gelen isimleri, elçiler ve misafirlerin ağırlandıkları gibi pek çok konuda ayrıntılı bilgiye surnamelerden ulaşmak mümkündür. Özellikle, 1582 yılında yapılan düğünün ihtişamı Nakkaş Osman'ın minyatürleri sayesinde, görenleri hayrete düşürecek şekilde günümüze kadar ulaştırılmıştır.

Düğünlerin bu kadar gösterişli ve uzun süreli yapılmasının bir nedeni de sosyal hayatın canlanmasını sağlamaktır. Tam bir festival havasında geçen bu düğünler halkın da izlediği, ziyafetlere katıldığı, padişahın hediyelerinden faydalandığı ve günlük hayatında asla göremeyeceği eğlenceleri ve saray hayatını yakından izleme fırsatı yakaladıkları günlerdi. Düğünler aynı zamanda padişahların ve devletin gücünün gözler önüne serildiği bir alandı. Davet edilen yabancı elçiler, seyyahlar ve devlet adamları bu düğünlerde en güzel şekilde ağırlandı.

Sultan III. Murad'ın şehzadesi Mehmed için düzenlediği sünnet düğünü tarihteki en önemli sosyal olaylardan biri sayılmaktadır. 52 gün süren şenlikler o kadar muhteşem olmuştur ki Avrupalı seyyahlar da bu düğüne hatıralarında yer vermişlerdir.

Nurhan Atasoy, bu şenliklerin bu kadar gösterişli yapılmasını; askerî bir varlık göstermekten uzak olan III. Murad'ın, başında bulunduğu devletin büyüklüğünü anlatmak için muhteşem bir şekilde kutlama isteği olarak belirtmiştir.⁵ Sultan Murad, bu düğünün gelmiş geçmiş bütün düğünlerden -hatta bundan sonra yapılacak düğünler içinde de taklit edilemeyecek kadar- tantanalı ve gösterişli olmasını istemiştir. Öyle ki, düğün hazırlıklarına bir yıl önceden başlanmış, davet edilecek zevata mektuplar gönderilmiş, düğün için Atmeydanı seçilmiş, İbrahim Paşa Sarayı'nda gelecek misafirleri ağırlamak için tamir ve tadilatlar yapılmış, Mısır'dan kilolarca

şeker, Şam ve Halep'ten kumaş, Hindistan'dan çeşitli baharatlar getirilmiştir. Sadece pilav dağıtmak için 1500 sini döktürülmüş, düğün masrafları olarak hazineden 50 yük akçe verilmiştir.⁶

Düğün Mayıs ayında Bayezid'deki Eski Saray'da başlamıştır. Padişah, Şehzade Mehmed ve saray halkı Eski Saray'a gelmiş, nahıllar (şeker ve balmumundan imal edilmiş ve çeşitli figürlerle süslenmiş ağaçlar) ve şekerden yapılan hayvanlar da Eski Saray'a getirilmiştir. Hatta bazı nahıllar o kadar büyüktür ki, evlerin çatılarından geçmemiş ve parası ödenerek bu çatılar yıktırılmıştır. Eski Saray'daki eğlencelere halk katılmamış sadece saray halkı için düzenlenmiştir.

Şehzade Mehmed Eski Saray'da bulunan annesinin elini öptükten sonra Atmeydanı'ndaki (Sultanahmet) eğlencelere geçilmiştir. 16 yaşındaki şehzade kırmızı atlas kaftanı ve süslenmiş atı üzerinde İbrahim Paşa Sarayı'nın kapısına geldiğinde atının ayakları altına çok kıymetli kumaşlar serilmiş, etrafa altın, gümüş ve kıymetli taşlar serpilmiştir. Şehzade hemen babasının yanına giderek elini öpmüş, düğün boyunca davullar ve kösler vurulmuştur.

Düğün seyyidlerin dualarıyla başlamıştır, daha sonra meydana sazandeler gelmiş müzikler çalınmış, köçekler dans etmiştir. Şekerden yapılan hayvanların meydana getirilmesiyle gösteriler devam etmiştir. Her birini dörder kişinin taşıdığı 9 fil, 17 aslan, 19 leopar ve kaplan, 22 at, 21 deve, 14 zürafa ve 9 denizkızı, ayrıca her birini bir kişinin taşıdığı kuşlar, leylekler, turnalar ve ördekler de hayvanlar arasında yerini almıştır.⁷

Her gün fakir halka ve davetlilere yemek verilmiştir. Buna "çanak yağması" denilirdi. 52 gün süren düğünde esnaflar meydana gelerek hünerlerini sergilemişler, süvariler gösteriler yapmışlar, cambazlar herkesi

hayrete düşürecek tehlikeli hareketlerle halkı coşturmuşlardır. Süleymaniye Camii'nin bir maketi yapılarak meydana getirilmiş, Kaptan Ali Paşa'nın esirleri tarafından yapılan bir dağ maketi, üzerinde hayvanlar, ağaçlar, hatta bir çoban ve koyunların olduğu şekilde gösterime sunulmuş ve içi barutla doldurmuş olan bu dağ gösteri sonunda patlatılmıştır. Hokkabazların maharetleri halkı hayrette bırakmıştır.

Düğünün kırkinci gününde Vezir Cerrah Mehmed Paşa, Şehzade'nin sünnetini yapmış, Padişah tarafından kendisine 500 kese akçe ve türlü hediyeler verilmiştir. Ayrıca şehzade ile birlikte 600 fakir çocuk sünnet ettirilerek hepsine hediyeler verilmiştir.

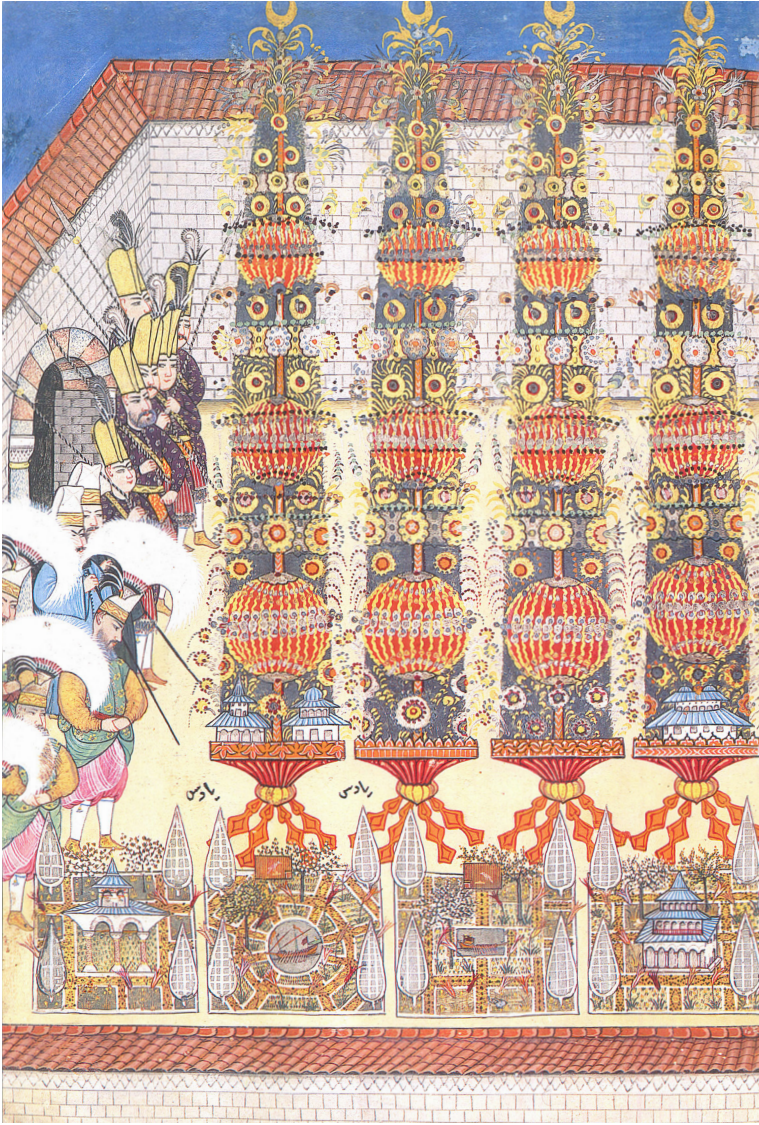
Bu muhteşem düğün, İbrahim Paşa Sarayı'nda çıkan bir yangın ve ardından yeniçeri-sipahi kavgasında bir sipahinin ölümü sebebiyle 20 Temmuz'da gösterilerin durması, 21 Temmuz'da padişah ve şehzadenin saraya dönmeleriyle aniden bitmiştir.⁸

Bu düğün sadece Şehzade Mehmed'in sünnet düğünü olmakla birlikte sonraki dönemlerde sünnet düğünlerinin sultanların düğünleri ile birlikte yapıldığı da görülmektedir. Bunlardan bir tanesi de II. Mahmud'un kızı Mihrimah Sultan'ın düğünü ile şehzadeler Abdülmecid ve Abdülaziz Efendilerin sünnet düğünleridir.⁹

Mihrimah Sultan, II. Mahmud'un Hoşyar Kadın'dan doğan kızıdır. Yirmi dört yaşına geldiğinde Çanakkale Boğazı Muhafızı Ferik Mehmed Said Paşa ile evlendirilmiş, ne yazık ki, iki yıl sonra yirmi altı yaşında vefat etmiştir.

Mihrimah Sultan'ın Mehmed Said Paşa ile evlilik kararı alındıktan sonra bir hatt-ı hümayun ile karar ilan edilmiş, düğün sonrasında şehzadelerin sünnet düğününün gerçekleştirileceği haberi verilmiştir. Hatt-ı hümayun şöyledir:

"Benim vezirim; bi-tevfikihi teâlâ sünnet-i seniyye-i Hazret-i Nebiyye üzere kerîme-i

1720
şenliğinde
dev nahıllar
(Vehbî, TSM A.
3593)

muhteremem Mihrimâh Sultân'ı bu def'a Asâkir-i Mansûre-i Şâhânem müşîri nasb ve ta'yîn eylediğim Bahr-i Sefîd Boğazı Muhâfız-ı sâbık Mehmed Sa'îd Paşa'ya tezvîc ve tenkîh itmekliği ve müşârunileyhin yerine dahî Asâkir-i Mansûrem feriklerinden Mehmed Vâsîf Paşa'nın boğaz-ı mezkûr muhâfızlığı ile Biga sancağının uhdesine tevcih olunmasını ind-i şâhânemde tensib eyledim ve inşaallah-ı te'âlâ bu günlerde bir vakt-i mes'ûd ihtiyârıyla akd-i nikâh resminin ve ba'dehu ibtidâ-yı Muharrem'de Beşiktaş Saray-ı Hümâyûnu'mda sûr-ı hümâyûnumuz merâsimi ve evâhir-i Muharrem'de Sa'dâbâd Saray-ı Hümâyûnu'mda mahdûmlarım

Abdûlmecîd ve Abdûlazîz Efendilerin hitân cemiyetleri resminin icrâsını irâde ve tasvîb eylemiş olduğumdan bi-lûtfihî te'âlâ vakti hulûlünde icrâlarına ibtidâr olunur.”¹⁰

Çanakkale Boğazı Muhafızı Ferik Mehmed Said Paşa damat seçildikten sonra Seraskerlik makamına tayin olunmuştur. Mihrimah Sultan'ın nikahı Hırka-i Şerif Odası'nda Şeyhülislam ve Müftiyü'l-enam Mekki-zâde Mustafa Asım Efendi tarafından şahitler huzurunda kıyılmıştır. Mehr-i muaccel ve müccel tespit edilerek nikâh merasimi tamamlanmış, ardından kapılar açılmış, şerbet, güllâb ve buhur merasimi yapılmıştır.

Nikâh akdinden sonra Damat Paşa'nın Sultan'a takdim edilmek üzere hazırladığı mehr-i muaccel, mücevher ve enfes eşyadan oluşan nişan takımı alayla birlikte Bab-ı Seraskeri'den Harem'e doğru yola çıkarılmıştır. Önce mızıka takımı, arkasında bir tabur asker, çavuşlar, mülazımlar, yüzbaşılar, kaymakamlar, miralaylar, paşalar saf saf dizilmişlerdir. Daha sonra hizmetliler ve hademeler; başlarının üzerinde şekerleme tablaları, içinde şekerleme olduğu halde Saksonya işi kaselerle dolu tepsiler, lahorî şallar, sultanın validesi için hediyeler, gümüşten yapılmış iki sandık içinde ıtri-yât ve buhurât hintoları, gümüş tepsisi içinde gümüş sahanlar, yine gümüş tepsiler içinde süsler, mücevherler ve ziynet eşyaları, en sonda gümüş tepsiler içinde mehr-i muaccel olmak üzere sıralanmışlardır. Çevredeki dükkân ve evlerdeki halk caddenin her iki yanına dizilerek alay seyretmiştir.

Damat Paşa'nın nişan merasiminden sonra Sultan tarafından karşılık olarak hazırlanan nişan yağlığı bohçası damada gönderilmiş, Damat Paşa alayı karşılamış, bohçayı edep ve saygıyla öperek yanındaki yastığın üzerine koymuştur.

Düğün hazırlıklarıyla ilgilenmek üzere nazır tayin edilen Divân-ı Hümayun Çavuşbaşısı

Elhâc Necib Efendi derhal hazırlıklara başlamıştır. Her iki düğüne davet amacıyla bir mektup hazırlanmış, mektupta; Mihrimah Sultan'ın evlilik, şehzadeler Abdülmecid Efendi ile Abdülaziz Efendi'nin sünnet vakitlerinin geldiği, 1252 Muharrem'inde (Nisan 1836) yapılacak düğünlere davetli oldukları, bulundukları mahal ve mevkinin gerektirdiğine göre düğüne gelmeleri ve Muharrem ayından önce Asitan'e de olmaları gerektiği davetli kimselere bildirilmiştir. Yine âdet olduğu üzere İngiltere, Fransa, Avusturya gibi Avrupa devletlerine name-i hümayunlar yazılarak sırma ile işlenmiş ipek zarflarla padişahın kızının evlilik ve şehzadelerinin sünnet düğünlerine davet gönderilmiştir. Darüssaltanatın dört bir yanına imamlar vasıtasıyla, çocuklarını sünnet ettirmek isteyenlerin isim yazdırmaları ilan edilmiş, Beşiktaş'taki kasır yeniden döşenmiş, rengârenk avize ve kandillerle süslenerek taht mahalli sırmalı puşide ile örtülmüştür.

Kasır civarına gelen misafirlerin ağırlandıkları için çadırlar kurulmuş, düğün mahallinin karşısında Gümüşsuyu'nda Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye taburları ordu şeklinde dizilmiş, tüfenkhane önündeki meydan cambaz gösterileri için ayrılmıştır.

İstanbul; Balıkpazarı Kapısı'ndan Topkapı Sarayı'na, Haliç, Galata, Tophane, Beşiktaş, Boğaziçi'nin sağ ve sol kenarları, Üsküdar sahili, Çamlıca dağı ve etrafında olan mahaller kandillerle süslenmiştir. Özellikle geceleri yanan rengarenk kandillerin suya vuran ışıkları denizi altın rengine büründürmektedir. Düğün mevkiindeki kasr-ı hümayun ve çadırlar da kandillerle donatılmıştır. Lebib Efendi, bunun gökyüzündeki yıldızları kıskandıracak güzellikte olduğunu söylemektedir. Beşiktaş Sarayı'nın önüne, Boğaziçi ve Tersane-i Amire'ye doğru sıralanan Donanma-yı Hümayun yine kandillerle süslenmiş, gece ve gündüz gösteriler yapılarak padişahın dostuna dost ve düşmanına

**1720
şenliğinde
şeker bahçesi**
(Vehbî, TSM A.
3593)

düşman oldukları cümle aleme gösterilmiştir. Yine Beşiktaş Sarayı'nın önüne birbirine bağlı üç parça sal ve üzerine büyük bir kale inşa olunmuş, düğün bitene kadar bu sallardan fişekler atılarak fıskiye gibi yerden göğe ateş püskürtülmüştür. Sal üzerindeki kaleden yapılan ateş gösterileri ve fırlatılan fişekler denizi ateş rengine büründürerek insanları hayrete düşürmüştür.

Gelin alayı gününe kadar olan sekiz gün boyunca, her gün davetlilere günde iki kez ziyafet verilmiştir. Bu ziyafetler sırasında musiki dinletilmiş, rakkas gösterileri yapılmış, alanda her gün cambazlar türlü marifetlerini sergilemişler ve her akşam kandil ve fişek gösterileri düzenlenmiştir.

Düğüne davetli yabancı devlet elçileri yanlarında hanımları ve maiyyetleri olduğu halde Dolmabahçe sahilinde karşılanmış, mızıkalar eşliğinde kasr-ı hümayuna getirilmiş, hariciye nazırı, serasker ve en son sadrazamın huzuruna çıkarılarak hâl hatırları sorulmuştur. Daha sonra cambaz ve tiyatro izlemişler ve yemek çadırına geçirilmişlerdir. Yemek çadırı, elçiler onuruna altın nakışlı, sırmalı dokumalarla ve çiçek süslemeleriyle tezyin edilmiş, altın şamdanlar, avizeler ve saf altından kap-kacak ile donatılmıştır. Lebib Efendi bunu “dünya yüzünde cennet dimeye sezâ” sözüyle anlatmıştır. Sadrazam, serasker, damat paşalar ve diğer bütün nazırların katılımıyla yemek yenmiş, yine yemek sırasında misafirlere müzik dinletilmiştir. Yemekten sonra kasr-ı hümayuna dönen misafirler fişek gösterilerini de izledikten sonra geldikleri arabalara bindirilmiş ve mızıkalar çalınarak iskeleye kadar götürülmüşlerdir.

Düğünün sekizinci günü düzenlenen çeyiz alayı düğünün sonuna gelindiğini göstermektedir. Önde mızıka takımı olduğu halde askerler, süvariler ve onlarca görevli rütbelerine göre sıralanırlar. Onların arkasından her birinin başında iki adet hazine-i hümayun hademesi bulunan çeyiz yüklü katar katar süslenmiş esterler gelmektedir. Yine arkalarından iki taraflarında ikişer adet hazine-i hümayun hademesi bulunan altın ve gümüş kap kacak, nefis eşyalar dolu hintolar, başları üzerinde sim kafesler, sim ve altından çeşit çeşit kıymetli eşyalarla birlikte harem-i hümayun hademeleri, Mihrimah Sultan’ın baş ağaları, kâtip efendiler,

Asâkir-i Hâssa binbaşılıarı ile mızıka takımı en son olarak arkalarında Asâkir-i Hâssa süvari bölükleri ile alay tamamlanmıştır. Alay Beşiktaş Sarayı’ndan hareket eder. Yolun iki tarafına dizilip seyredenlerin arasından Dolmabahçe meydanından, Kasr-ı Hümayun’dan, Harbiye Mektebi Kışlası önünden, Yıldız Kasrı civarında vaki Balmumcu Çiftliği ve Zincirlikuyu caddesinden ilerler, Tevfikiye Camii’ni geçerek Mehmed Paşa Köşkü yakınlarında bulunan Mihrimah Sultan’ın sahilsarayına varır. Çeyizin ağır kısmı ise mavnalara yüklenerek deniz yoluyla taşınır. Ertesi gün devlet ricalinin, şehzadelerin, ordu mensuplarının, hanım sultanların, saray halkının, vali ve mütesellimlerin katılımıyla büyük bir gelin alayı düzenlenir. Gelin alayı da aynı şekilde törenle sahilsarayına ulaşır.¹¹

Ertesi sabah Damat Paşa, Padişah II. Mahmud’u ziyaret eder. Padişah tarafından kendisine kıymet biçilmez bir yüzük hediye edilir. Aynı gün Padişah Cuma namazını Akıntı Burnu’ndaki Tevfikiye Camii’nde kılar. Namazdan sonra kızı ve damadını ziyaret eder.

Mihrimah Sultan’ın düğünü biter bitmez sünnet düğününün hazırlıklarına başlanmıştır. Şehzadeler ile birlikte sünnet edilecek çocukların ölçüleri alınır. Hangi gün hangi saatte sünnet edileceklerine, hangi gün Sadabad’a getirileceklerine dair pusulalar yazılarak mahallerine gönderilir. Hazırlanan kıyafetler ve atıyyeler çocuklara dağıtılır. Sadabad’da gereken mahallerin tamiri yapılır. Kasr-ı Cedid tarafında bir köprü inşa olunur. Köprü’nün yanına sünnet edilen çocukların gece üşümemeleri için muhafazalı bir yer yapılır. Şehzadelerin sünnetten sonra dinlenmeleri için yumuşak döşekler, kenarları altın ve incilerle süslenmiş yastıklar, mücevherlerle süslenmiş örtüler, sırmalı atlas kalıçeler ile tezyin edilir. Daha sonra vüzera ve kübera çocukları için yataklar, yorgan ve yastıklarla donanır. Bu

yatakların düzenlenmesi için ipek şallar, sırma işlemeli, pullu yorganlar, pul ve sırma ile imal olunmuş ipek işlemeli yüz yastıkları ve hepsi pamuk çarşaflar kullanılır. Yataklar; şal, süslü sırmalı örtüler, kandil ve mahiyelerle süslenir. Dolmabahçe’de kullanılan oba, çadır ve diğer lazım olan her şey eksiksiz olarak Sadabad’a taşınır. Yine düğünde olduğu gibi, Bahçekapı’dan başlayarak Galata’da bulunan iskeleler, sahilhaneler, tersane, humbarahane, gemiler, Sadabad nehrinin iki tarafındaki Eyüp ve Sütlüce’den tören yerine kadar olan merkezler kandillerle süslenir.

İlk iş olarak şehzadelerin sünnetine başlanır. Bu sırada meydanda komik heykeller, komik temsiller, taklabazlık ve hokkabazlık yapanlar şehzadelerin acılarını unutturup yüzlerini güldürürler. Padişah şehzadelerini ziyarete gelir. Bu arada sünnetin bittiği, top atışı ile duyurulur ve kurbanlar kesilir. Sünnetten yarım saat sonra padişah sırmalı hırvanisini giyer, yanında bendeleri ve kurena-yı hâssa olduğu halde önce Abdülmecid Efendi’yi sonra da Abdülaziz Efendi’yi ziyaret eder ve kasma geri döner.

Bu şenliği kaçırmamak için ahali, küçük çocuklarını bile sünnet ettirmek amacıyla alıp getirir. Bu küçük çocuklara eziyet vermemek için sünnetleri yapılmaz ama gönülleri kırılmasın diye diğer çocuklar gibi onlara da elbiseler yaptırılır, ihsanlar ve atıyyeler dağıtılır. Padişah bizzat fayton ile sünnet mahallini teşrif eder ve çocukların ziyaretine gelir. Lebib Efendi bunu, “Sadece anne-babalarına değil, çocuklara hatta torunlarına bile bir övünç bıraktı.” diye anlatır.

Sadabad’da bir hafta süren sünnet düğününde şehzadelerle birlikte beş bin çocuğun sünneti yapılmıştır. Yine yerli yabancı konuklar ağırlanmış, İstanbul’daki Hristiyan cemaatler davet edilmiştir. Cambaz gösterileri ve çeşitli eğlencelerle herkesin gönlü hoş edilmiş, herkese hediyeler verilmiştir.

Saray düğünleri devletin gücünü gözler önüne sermek isteyen bir gösterge olmakla birlikte halka devletin şefkatli, cömert yüzünü de sunarak toplumun hayatında heyecan uyandıran mutantan bir seremoni olarak tarihteki yerini almıştır. Bu düğünler esnasında halk padişahın atıyyelerine ve hediyelerine mazhar olmuş, eğlenceler ve şenlikler sayesinde bütün şehir festival alanına dönmüş ve günlük hayatın sıkıntıları bir nebze de olsa yerini mutluluğa bırakmıştır.

NOTLAR

* Araştırmacı, Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri, Osmanlı Arşivi 1 Mehmed Mandaloğlu, “Eski Türklerde Evlilik ve Aile Anlayışı”, Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi 4/8, (2022): 481-498. 2 Ali Yakıcı, “Düğün Kelimesi ve Kültürümüzdeki Yeri”, Milli Folklor Uluslararası Kültür Araştırmaları Dergisi, 11: 33-36 https://www.millifolklordergisi.com. 3 Yahya Başkan, “Orhan Bey’in Bizans İmparatoru Kantakuzenos’un Kızı Theodora ile Evliliği”, Tarih Dergisi 66 (2017/2): 47-61. 4 Mehmed Arslan, bazıları tarih sayfalarına geçmeyen yüzlerce düğün ve şenlik yapıldığından bahsetmiş, 1298 Osman Gazi dönemi şenliği ile birlikte elli beş kadar şenlik tespit edildiğini yazmış, ancak 11	tanisinin manzum ve mensur surnameye konu olduğunu belirtmiştir. Bk. Mehmed Arslan, Osmanlı Saray Düğünleri ve Şenlikleri-1, Manzum Surnameler (İstanbul: 2008), 28. 5 Nurhan Atasoy, Düğün Kitabı (Surname-i Hümayun), 13. 6 Arslan, Osmanlı Saray Düğünleri ve Şenlikleri-1, Manzum Surnameler, 138. 7 Atasoy, Düğün Kitabı (Surname-i Hümayun), 13. 8 Atasoy, Düğün Kitabı (Surname-i Hümayun), 34. 9 Yüksel Aktaş Baycar, “II. Mahmud’un Kızı Mihrimah Sultan’ın Sûr-ı Hümayûnu (Surname-i Lebib)”, (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2006), 25. 10 BOA. Hatt-ı Hümayun, no: 1598/23. 11 Baycar, “II. Mahmud’un Kızı Mihrimah Sultan’ın Sûr-ı Hümayûnu (Surname-i Lebib)”, 40.

Sünnet Şenliklerinden Görsel Hafızaya: Osmanlı Surname Minyatürleri

Aliye Öten*

Hız. İbrahim'den itibaren peygamberler seviyesinde süregelen ve temizliğin bir gereği olarak Müslüman erkek çocuklarına uygulanan sünnet (hıt'an), İslam topluluklarında farklı merasimlerle ilan ve ifade edilmiştir. Osmanlı Devleti'nde en üst seviyede törenlerle gerçekleşen, yazılı ve görsel araçlarla kayıt altına alınan şehzade sünneti ise çocukluktan erkeklığe geçişi ifade ettiği gibi hanedan açısından soyun devamlılığına ve devletin bekasına da işaret eder. Bu nedenle saray sünnetleri, yalnızca hanedanın sevincini yansıtmaktan ziyade devletin tüm kurumlarının ve halkın katıldığı siyasi bir temsil dili içinde düzenlenmiştir. Padişahın şenliği seyretmesi, şehzadenin merasimin sebebi olarak merkezî bir sembole dönüşmesi, devlet

erkanının belirli bir hiyerarşisiyle görünür olması ve halkın bu gösteriye dahil edilmesi, sünneti devlet düzeninin sahnelendiği bir ritüel haline getirmiştir. Öyle ki, bu büyük organizasyonun dönemini aşması ve sonraki nesillere de intikali için yazılı kaydedildiği, saray nakkaşhanesinde detaylı tasvirlerle tezyin edildiği ve güçlendirildiği, hatta gelenek halini alarak günümüze ulaşacak ve mukayese imkânı verecek nadide örneklerle somutlaştığı görülmektedir.

Bu yüzden metnimizin merkezinde, Osmanlı minyatürlü surname geleneğinin iki büyük örneği yer almaktadır: III. Murad'ın oğlu Şehzade Mehmed için 1582'de düzenlenen sünnet şenliğini anlatan *Surname-i Hümayun* ile III. Ahmed'in şehzadeleri için 1720'de tertip edilen şenlikleri konu alan *Surname-i Vehbi*. İlk eser, klasik Osmanlı minyatürünün disiplinli kompozisyon anlayışı içinde Bizans devrinde şehrin merkezi olarak planlanan, İstanbul'un fethinden sonra da tarihî önem ve işlevine uygun olarak kamusal alan teşkil eden Atmeydanı'nı adeta devlet hiyerarşisi ve düzeninin sahnesi haline getirmektedir. İkinci eser ise Levnî'nin daha hareketli, zarif ve gündelik hayatı görünür kılan üslubuyla Lale Devri'nin eğlence, seyir ve gösteri kültürünü yansıtmaktadır. Bu iki eser birlikte okunduğunda, Osmanlı şenlik minyatürlerinin yalnızca törenleri kaydetmediği; aynı zamanda farklı dönemlerin iktidar algısını, şehir duyarlılığını ve sahneleme estetiğini de ortaya koyduğu görülmektedir.¹

Osmanlı tasvir geleneğinde surname minyatürleri, ilk bakışta padişah çocuklarının sünnet düğünlerini ve saray merkezli şenlikleri konu alan tören resimleri gibi görünse de; hanedan devamlılığı, devlet kudreti, şehir düzeni, esnaf örgütlenmesi ve kamusal hayatın aynı sahnede görünür kılındığı yoğun bir

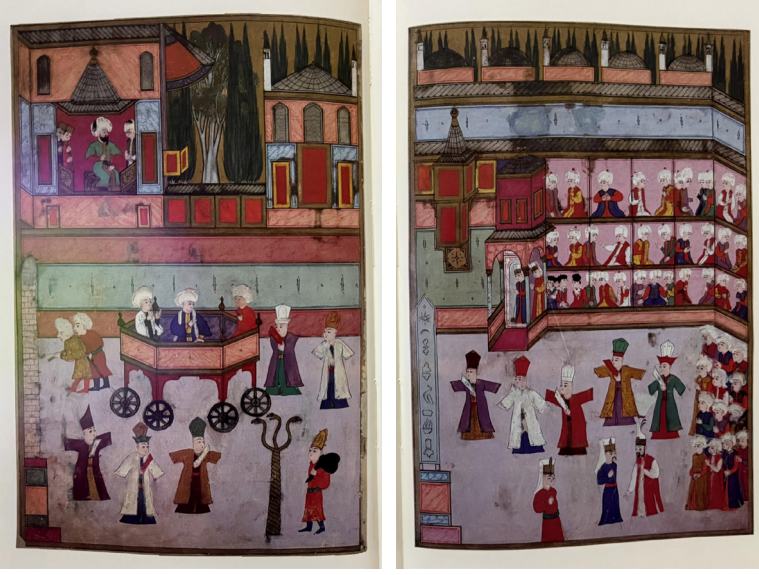
temsil alanıdır. Surname türü, sözlü ve yazılı şenlik kültürünü saray nakkaşhanesinin görsel diliyle birleştirerek Osmanlı toplumunun kendisini nasıl görmek ve göstermek istediğine dair çok katmanlı bir hafıza üretmektedir. Bu bakımdan sünnet şenlikleri, bireysel veya ailevi bir merasimin ötesine geçerek; padişahın, şehzadenin, devlet erkanının, esnafın, sanatkarların ve halkın belirli bir düzen içinde konumlandırıldığı büyük bir devlet temsili sahnesine dönüşmektedir.² Bu noktada surname minyatürlerinin kompozisyon dili özellikle dikkat çekicidir. Padişah çoğu sahnede hareketin içinde değil, hareketi düzenleyen ve anlamlandıran yüksek bir bakış konumundadır. Devletin en üst mercii ve liderliği itibarıyla en büyük figür olarak kompozisyonun vurgu noktasında yer alır. Bu konum, iktidarın yalnızca eylemle kurulduğunu değil, bakış ve huzurla da korunduğunu ifade eder. Osmanlı minyatüründe padişah figürü, çoğu zaman sahnenin en kalabalık veya en hareketli figürü değildir; fakat bütün hareket onun varlığı etrafında düzenlenmektedir. Şehzade ise törenin görünen sebebidir, ancak minyatürlerin asıl gösterdiği şey, şehzadenin sünnetinden ziyade Osmanlı nizamının bütün unsurlarıyla padişahın huzurunda görünür hâle gelmesidir. Böylece sünnet merasimi, hanedanın biyolojik devamlılığını ve devletin siyasî sürekliliğini aynı anda temsil eden bir sahneye dönüşmektedir.

Şehzade Mehmed'in sünneti için düzenlenen ve 52 gün 52 gece süren 1582 şenliği, İstanbul'un merkezinde, İbrahim Paşa Sarayı önüne yapılan seyir alanlarında başta III. Murad olmak üzere bütün ekâbir ve elçilerin izlediği geçitler, gösteriler, hediyeler, oyunlar, hüner gösterileri ve esnaf alaylarıyla büyük bir kamusal olay şeklinde Atmeydanı etrafında kurgulanmıştır.

Surname-i Vehbî'de şenliğin bir gecesinde Haliç'te düzenlenen havai fişek gösterisini tasvir eden minyatürler. (Kaynak: Esin Atıl, *Levni and the Surname: The Story of an Eighteenth-Century Ottoman Festival*, (İstanbul: Koçbank, 1999), 150-151.)

Her biri çift sayfalık 250 meclisten oluşan ve günümüze eksik ulaşan surname minyatürlerinde esnaf alayları, Osmanlı şehir hayatını anlamak bakımından en zengin sahneleri oluşturmaktadır. Fırincılar, kasaplar, helvacılar, kahveciler, kuyumcular, dokumacılar, terziler, nalbantlar, camcılar, çömlekçiler, ciltçiler, hattatlar, nakkaşlar, oyuncakçılar ve daha pek çok meslek grubu kendi üretim araçları, ürünleri ve mesleki hünerleriyle geçitlere katılmıştır.³ Bu sahneler yalnızca eğlence amaçlı ve folklorik ayrıntılar değildir. Esnaf alaylarının bu şenliklerde ekonomik faaliyetleri törensel bir gösteriye, mesleki becerileri ise kamusal bir kimlik beyanına dönüşmüştür. Şenliklerin tasvirleriyle sarayın kudretini şehir üzerinden okumak mümkün hâle gelir, yani şehrin üretim ve düzeni sarayın huzurunda görünür kılınmıştır. Bu karşılıklı görünürlük, surname minyatürlerinin esas değerini belirler: Saray, şehir ve halk aynı görsel düzlemde buluşur; fakat bu buluşma tesadüfi

Surname-i Hümayûn'da solda Padişah ve şehzadenin, sağda ekâbir ve misafirlerinin izlediği kâğıt elbiseleri ve Kur'an okuyan karileriyle Atmeydanı'nı dolaşan mühreciler. (Kaynak: Nurhan Atasoy, Surname-i Hümayûn: Dügün Kitabı (İstanbul: Koçbank Yayınları, 1997), 52-53.)

değil, hiyerarşik ve törensel bir düzen içinde gerçekleşmektedir.⁴

Esnaf alaylarının bu denli güçlü biçimde resmedilmesi, minyatürlerin belge değerini artırmakla birlikte, onları basit birer kayıt olarak okumayı da güçleştirir. Çünkü sahnelerde görülen düzen, gerçek hayatın doğrudan ve tarafsız bir yansıması olmaktan çok, ideal bir toplum düzeninin görsel kurgusudur. Her meslek grubu kendi yerinde, her figür kendi görevinde, her hareket belirli bir akış içinde sunulur. Kalabalık vardır, fakat kaos yoktur; hareket vardır, fakat dağınıklık yoktur. Bu kompozisyon anlayışı, Osmanlı düzen fikrinin minyatürdeki karşılığıdır. Esnaf alayları bu sebeple hem şehir hayatının çeşitliliğini hem de bu çeşitliliğin merkezî iktidar tarafından nasıl düzenlenmiş bir bütün olarak görülmek istendiğini gösterir.

Bu temsil biçimi, Osmanlı şehir ekonomisinin örgütlü yapısını anlamak için son derece

önemlidir. Esnaf alaylarında her meslek grubunun nesneler, tezgâhlar, maketler, ürünler veya sahnelemelerle görünür olmasıyla üretim, yalnızca çarşıda veya atölyede kalan bir faaliyet olmaktan çıkıp padişahın ve halkın bakışı önünde bir maharet gösterisi haline gelmektedir. Bu durum Osmanlı toplumunda zanaatın yalnızca iktisadi değil, aynı zamanda ahlaki ve temsili bir değere sahip olduğunu da düşündürür. Çünkü esnaf, lonca, kendi mesleğini yalnızca geçim aracı olarak değil, düzen, ustalık, emek ve aidiyet göstergesi olarak sunar. Bu yüzden surname minyatürleri, sanat tarihi açısından olduğu kadar sosyal tarih açısından da vazgeçilmez kaynaklardır. 1583-1585 yılları arasında tasvirlenen Surname; *Hünernâme*'nin minyatürlerini de yapmakla görevli Nakkaş Osman liderliğindeki hattat, mücellit, nakkaşlar ve 21 çıraktan oluşan saraydaki ehl-i hıref mensubu ekibin eseridir ve uzun bir süreçte şenliğin her gününün metinle olabildiğince uyumlu ayrı ayrı kompozisyonlar şeklinde tasarlanmış, tasvirli ve tasvirsiz metinler şeklinde ilerleyen bir geleneğin ilk örneğini teşkil etmiştir.⁵

1720 yılındaki şenliklerin tasvir edildiği *Surname-i Vehbî*'de ise kamusal mekân algısı daha geniş ve daha hareketli bir karakter kazanmıştır. III. Ahmed'in dört oğlunun sünnet töreni için yapılan şenliklerde Haliç, Okmeydanı, Sadabad çevresi, kayıklar, kıyı eğlenceleri, gece gösterileri ve su üzerinde yapılan seyirler önemli bir yer tutmaktadır. Levnî'nin tasvirlerinde yalnızca resm-i geçit şeklinde ifade edilebilecek kamusal üretim faaliyetinin sergilenmesi değil, seyir zevki, eğlence estetiği, figürlerin jestleri, kıyafetlerin zarafeti ve toplumsal hareketliliğin de öne çıkması hedeflenmiştir. Böylece XVIII. yüzyılın başlarında surname minyatürü, klasik dönemin hiyerarşik tören sahnesi bütünüyle terk

edilmeden, daha çok eğlence, seyir, zarafet ve gündelik hayat duyarlılığına açılmıştır. Bu fark, iki surname arasındaki dönem farkını okumak bakımından son derece önemlidir.⁶

Nitekim *Surname-i Hümayûn* ile *Surname-i Vehbî* karşılaştırıldığında, Osmanlı minyatür sanatındaki süreklilik ve dönüşüm aynı anda görülebilmektedir. 1582 tasvirlerinde Atmeydanı merkezli düzen, devlet kudretini ve toplumsal hiyerarşiyi daha belirgin biçimde vurgularken; figürler çoğu zaman ortak bir düzen içinde yerleştirilmiş ve alayların akışı, padişahın bakışı ve meydanın mimarisi sahnenin ana omurgasını kurmuştur. 1720 tasvirlerinde ise Sadabad fonunda gelişen sahneler, dönemin mimari üslubu, su, kıyı, bahçe etrafında şekillenen gece eğlenceleri ile çeşitlenmekte ve şehir içi hareketlilik daha belirgin hale gelmektedir. Levnî'nin figürlerinde jest ve ifade zenginliği arttığı gibi kıyafet, renk ve hareket daha canlı bir görsel dil oluşturmaktadır. Bu nedenle iki eser, yalnızca iki ayrı sünnet şenliğini değil, iki farklı Osmanlı tören ve görsel tasarım estetiğini de göstermektedir.

Ayvansarayî'ye göre asıl adı Abdülcélil Çelebi olan Levnî'ye "çok yönlü, çok renkli" manasındaki mahlasını kazandıran minyatürlerde; nahıllar, hediyeler, oyunlar, cambazlar, müzisyenler ve seyirlik gösteriler törenin sembolik dilini zenginleştirmiştir. Nahıl, düğün ve sünnet şenliklerinde bereketi, bolluğu, hanedan devamlılığını ve merasimin ihtişamını simgeleyen bir tören nesnesi olarak dikkat çekerken; esnaf ve saray görevlilerinin taşıdığı hediyeler de bağlılık, sadakat ve hiyerarşik ilişki biçimlerinin görünür hale gelmesinde rol oynamaktadır. Cambazlar, oyuncular ve müzisyenler ise şenliğin eğlence boyutunu temsil ederken, Osmanlı kamusal hayatında XVIII. yüzyıl seyirlik kültürünün

Padişah ve şehzadelerinin izlediği şenlik alanında kuyumcular, balmumu satıcıları, tenekeciler, bit pazarı ve baharat pazarı tüccarları gibi lonca teşkilatları ve üyelerinin geçit resmi minyatürleri. (Kaynak: Esin Atıl, Levni and the Surname: The Story of an Eighteenth-Century Ottoman Festival (İstanbul: Koçbank, 1999), 148-149.)

ne kadar canlı ve zengin olduğunu gösterir niteliktedir. Bu unsurların tamamı, 137 sahneden müteşekkil *Surname-i Vehbî* minyatürlerinde törenin yalnızca resmî değil, aynı zamanda duygusal, estetik ve toplumsal bir olay olarak kurulduğunu göstermektedir.⁷

Bununla birlikte, surname minyatürlerinde "sünnet", törenin adı ve sebebi olmasına rağmen beden müdahalesine ilişkin hiçbir detay yer almamaktadır. Gerek mahremiyet ve edep çerçevesinde teşhirden kaçınmak; gerekse tıbbi bir müdahalenin kayda geçirilmesi amacını gütmemek olsun; anlam bedene müdahaleden ziyade sünnet vesilesiyle devletin kendini hiyerarşik olarak içerideki, dışarıdaki ve yüzyıllar içindeki konumunu belirli ve görünür kılması üzerine şekillenmiştir. Osmanlı minyatür estetiğinin ve saray görseelliğinin bu seçici tutumu, kadın figürlerin de dışarıda tutulmasına zemin hazırlamıştır. Kamusal

alandan görünür kılınmak istenen resmî düzende erkek çocuk, hanedanın devamı ve iktidar sürekliliğini vurgulamak için erkek figürlerin hâkim olduğu bir kurgu tercih edilmiştir. Bu nedenle bu hazırlıklar esnasında rol oynayan, sahnelerin her birinde olması muhtemel kadınlar, mahremiyet ve haremin işleyişiyle ilgili olarak görsel alanın dışında bırakılmış ve törenin kamusal yüzü büyük ölçüde erkek aktörler üzerinden sahnelenmiştir. Burada şunu da ifade etmek yerinde olacaktır. Minyatür sanatının kurgusuna, işlevine ve eserine hâkim olan geleneğin özünde tevhid inancı bulunduğu; sünnetin uygulanma nedeninden padişahın Allah'ın yeryüzündeki gölgesi olması anlayışına kadar sahne ve kurgu dışında kalan şeylerin asıl hakikati ve kıymeti taşıdığı Osmanlı toplumu ve sanatında mutlak bir anlayış olarak tezahür etmektedir. Bu yüzden görünmeyen değeri, belki görünen ve gösterilenle ifade edilmiştir diyebiliriz.

Bu görsel okuma biçimi, minyatürleri yalnızca estetik nesneler olarak görmenin de yalnızca tarihî belge olarak kullanmanın da ötesine geçmektedir. Yine de iki ayrı başlık altında değerlendirmek gerekirse; estetik açıdan bakıldığında renk, kompozisyon, figür düzeni, hareket ve mekân kurgusu bakımından Osmanlı minyatür sanatının önemli örnekleri olarak değerlendirmek yerinde olacaktır. Silsile tûründeki eserlerinde figür odaklı çalışan Levnî'nin sanat dili açısından *Surname-i Vehbî*'de daha canlı ve figüratif bir üslubu tercih etmesiyle esprili, izleyeni sıkmayacak bir kompozisyon tarzını yakaladığı aşîkardır. Tarihi açıdan bakıldığında ise iki eser de saray törenleri, esnaf-lonca teşkilatları, şehir algısı, eğlence kültürü ve toplumsal hiyerarşi hakkında

zengin veriler sunmaktadır. Tüm bunlara rağmen iki eserin de asıl önemleri, tarih ve estetik alanlarını birbirinden ayırmadan bir arada taşımalarında. Surname minyatürleri hem güzel bir resim hem düzenlenmiş bir tarih anlatısı hem şenliğin hatırası hem de imparatorluğun kendisini görme biçimi olarak hanedan, şehir ve toplum ilişkisinin görsel hafızasını kuran çok katmanlı sanat eserleri olarak değerlendirilmelidir.⁸

NOTLAR

* Doç. Dr., Amasya Üniversitesi, Hattat Hamdullah Güzel Sanatlar Fakültesi. 1 Esin Atıl, Levni and the Surname: The Story of an Eighteenth-Century Ottoman Festival (İstanbul: Koçbank, 1999), 41-45. 2 Metin And, Osmanlı Şenliklerinde Türk Sanatları (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1982), 35-36. 3 Nurhan Atasoy, Surname-i Hümayun: Dügün Kitabı (İstanbul: Koçbank Yayınları, 1997), 90-128. 4 Etnaf alayları ve geleneksel mesleklerin surname minyatürleri üzerinden değerlendirilmesi için bkz. Sezgi Giray Küçük, "Osmanlı Devleti'ndeki Şenliklerin ve Geleneksel Mesleklerin 1582 ve 1720 Sûrnâmelerindeki	Minyatürler Üzerinden Değerlendirilmesi", VIII. Uluslararası Türk Kültürü, Sanatı ve Kültürel Mirası Koruma Sempozyumu (2014), 211-212. 5 Atasoy, Surname-i Hümayûn: Dügün Kitabı, 15-17. 6 Sinem Erdoğan İşkorkutan, The 1720 Imperial Circumcision Celebrations in Istanbul: Festivity and Representation in the Early Eighteenth Century (Leiden/Boston: Brill, 2020), 90-257. 7 Nahıl, seyirlik oyunlar, cambazlar ve şenlik nesneleri için bkz. And, Osmanlı Şenliklerinde Türk Sanatları; Atıl, Levni and the Surname. 8 Zeren Tanındı, Türk Minyatür Sanatı (Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1996), 36, 39-40.

Osmanlı Hanedan Düğünlerini Müzelerde Yeniden Düşünmek: Temsil, Yorumlama ve Küratoryal İmkânlar

Emine Betül Çakırca*

Modern müzecilik, uzun yıllar boyunca ağırlıklı olarak nesnelerin toplanması, korunması ve sınıflandırılmasına odaklanmıştır. Ancak XX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren gelişen yeni müzecilik yaklaşımlarıyla birlikte, müzeler yalnızca nesnelerin korunduğu kurumlar olarak değil; bu nesnelerin üretildiği, kullanıldığı ve anlam kazandığı toplumsal ve kültürel bağlamların yorumlandığı mekânlar olarak

değerlendirilmeye başlanmıştır.¹ Özellikle somut olmayan kültürel mirasın korunmasına yönelik yaklaşımların gelişmesiyle birlikte ritüeller, törenler, gelenekler ve diğer kültürel pratikler de müzecilik çalışmalarının önemli bir parçası hâline gelmiştir.²

İnsanlık tarihinin en eski törenlerinden birisi olan düğünler bugün olduğu gibi geçmişte de maddi kültürün üretildiği, dolaşıma sokulduğu ve toplumsal anlamlarla yüklendiği önemli ritüeller arasında yer almaktadır. Kıyafetlerden mücevherlere, çeyizlerden armağanlara, geçici mimari düzenlemelerden tören mekânlarına kadar çok sayıda maddi kültür unsuru bu törenler aracılığıyla görünür hâle gelirken; musiki, eğlence, teşrifat, hediyeleşme ve kamusal katılım gibi unsurlar da düğünleri çok katmanlı kültürel deneyimlere dönüştürmektedir. Maddi kültür ile geleneklerin ya da bugünkü ifadeyle somut olmayan kültürel mirasın iç içe geçtiği ve kuşaktan kuşağa aktarıldığı önemli kültürel ortamlar olan düğünlerin müzeciliğin ilgi alanına girmesi şaşırtıcı değildir.

Düğünlerin günümüz müzelerindeki temsiline yakından bakıldığında, bu çok katmanlı kültürel uygulamanın çoğu zaman nesne odaklı (object-centred)³ bir yaklaşımla ele alındığı görülmektedir. Düğünlere ilişkin maddi kültür unsurları ağırlıklı olarak etnografya müzeleri ile tekstil ve moda tarihi koleksiyonları aracılığıyla ziyaretçiyle buluşmaktadır. Gelinlikler, bindallılar, çeyiz eşyaları, takılar ve çeşitli aksesuarlar bu koleksiyonların öne çıkan eserleri arasında yer almakta; üretim teknikleri, malzemeleri, işçilikleri, estetik özellikleri ve ait oldukları kültürel çevre bağlamında değerlendirilmektedir. Bununla birlikte düğünü oluşturan ritüeller, törensel düzen, toplumsal ilişkiler ve farklı nesneler arasındaki bütünlük çoğu zaman sergi anlatısının merkezinde yer almamaktadır.

Bu yaklaşımın en belirgin örneklerine etnografya müzelerinde rastlanmaktadır. Bazı müzelerde bu nesneler vitrinler içerisinde sunulurken, bazılarında ise “gelin odası” gibi dönem atmosferini canlandıran mekânsal düzenlemeler tercih edilmektedir.⁴ Yerinde sergileme olarak yorumlayabileceğimiz uygulamalar, ziyaretçiye düğün kültürünü yalnızca tek tek nesneler üzerinden değil, gündelik yaşam pratikleri ve evlilik gelenekleri bağlamında tanıtmayı amaçlamaktadır. Ancak etnografya müzeleri doğası gereği kültürleri “donmuş, değişmeyen ve geleneksel” halleriyle sunma eğilimindedir. Ayrıca burada gerçeklik yeniden tam olarak üretilemez, çünkü müzede kurulan ortam, gerçek yaşam değil, onun seçilmiş ve düzenlenmiş bir temsilidir.⁵ Bu bağlamda değerlendirildiğinde genellikle kadın eşyalarına odaklanan gelinlik ve çeyiz temalı sergiler kadınların tarihsel deneyiminin çoğu zaman ev içi yaşam üzerinden okunmasına katkıda bulunur. Siyasi, askeri veya sanayi başarıların ya da dönüm noktalarının sergilendiği tarih ve sanat müzelerinde kadının varlığı kendine fazla yer bulamazken etnografya müzesinde ev içi, el emeği ve ritüeller üzerinden sunularak kadın bir anlamda “tarih dışı” bırakılır. Kadın bu temsillerde *tarihin kurucusu değil geçmişin ve geleneğin taşıyıcısıdır*.⁶ Bu yaklaşımın örnekleri yalnızca etnografya müzeleriyle sınırlı değildir. Farklı koleksiyon yapısına sahip müzelerde de benzer bir temsil biçimi görülmektedir. Örneğin Türk kültür tarihi ve İslam sanatına ilişkin zengin koleksiyonlara sahip Türk ve İslam Eserleri Müzesi, gelin ve nişan kıyafetleri ile çeyiz ve düğün hazırlıklarıyla ilişkilendirilebilecek eserleri etnografya bölümünde sergilemektedir.

TİEM’de bir vitrin. Osmanlı dönemi nişan ve düğün kıyafetleri müzenin etnografya bölümünde teşhir edilmektedir.

Bununla birlikte, düzenlenen bazı geçici sergiler, düğünlerle ilişkili maddi kültürü daha geniş tarihsel ve toplumsal anlatılar içerisinde değerlendiren farklı küratöryal yaklaşımlar ortaya koymaktadır. Bu yaklaşımın dikkat çekici örneklerinden biri, Sadberk Hanım Müzesi’nin *Mâziden Âtiye Zarâfet* sergisidir.⁷ Sergide kadın kıyafetleri yalnızca giyim tarihinin örnekleri olarak ele alınmamış; Osmanlı’dan Cumhuriyet’e uzanan modernleşme süreci, değişen yaşam biçimleri ve kadınların toplumsal konumu bağlamında yeniden yorumlanmıştır. Bu çerçevede gelinlikler ve özel gün kıyafetleri de yalnızca estetik ya da teknik özellikleriyle değil; toplumsal değişim, modernleşme ve kadınların değişen yaşam deneyimleri bağlamında yorumlanmıştır. Öte yandan, kadınların modernleşme sürecindeki değişen konumunun giyim kültürü üzerinden ele alınması, kadın tarihinin müzelerde çeşitlenen anlatılarından biri olarak değerlendirilebilir. Ancak bu temsilin yine kıyafet merkezli bir çerçevede kurulması, kadınların tarihsel deneyimlerinin farklı toplumsal roller, üretim biçimleri ve kamusal görünürlükleri üzerinden ele alınabileceği alternatif yorumlama imkânlarını görece sınırlamaktadır.

Maziden Atiye Zarafet sergisinde gelinliklerin gösterimine dair bir örnek. (Kaynak: <https://www.istanbulsanatdergisi.com/maziden-atiye-zarafet-sergisi/>)

Benzer bir yaklaşım uluslararası müzelerde de görülmektedir. Metropolitan Museum of Art tarafından düzenlenen *Wedding Attire: Three Cultures, One Celebration* sergisi, düğün kıyafetlerini yalnızca estetik ya da teknik özellikleri üzerinden değil; ait oldukları kültürel bağlam, kadınların toplumsal konumu ve gelenek ile modernleşme arasındaki ilişki çerçevesinde ele almaktadır.⁸ Çin, Japonya ile Osmanlı coğrafyasından seçilen düğün kıyafetlerini ortak bir tema etrafında bir araya getiren sergi, farklı kültürlerle ait maddi kültür unsurlarının benzer toplumsal süreçler üzerinden birlikte okunabileceğini göstermektedir. Müzenin Osmanlı gelin kıyafetlerine ilişkin değerlendirmelerinde de bindallılar, üçetekler ve Batılı tarzda gelinlikler, gelenek ile modernleşme arasındaki dönüşümü görünür kılan tarihsel belgeler olarak yorumlanmaktadır. Bu örnek, düğünlere ilişkin maddi kültürün yalnızca ait olduğu koleksiyon içerisinde değil, farklı tarihsel ve kültürel anlatılar kurabilecek küratöryal temalar etrafında da yeniden değerlendirilebileceğini göstermesi bakımından önemlidir.

(Kaynak: <https://www.metmuseum.org/exhibitions/wedding-attire-three-cultures-one-celebration/exhibition-objects>)

Düğün kültürünün sergilenmesi yalnızca müze koleksiyonlarıyla sınırlı değildir. Türkiye’de bu alanda özel koleksiyonlar da önemli bir rol üstlenmiştir. Sabiha Tansuğ’un uzun yıllara yayılan saha araştırmalarıyla oluşturduğu koleksiyon 1960’lı yılların sonunda İstanbul’da açılan *Anadolu Kadın Başlıkları* sergisiyle geniş kitlelere tanıtılmıştır. Bu koleksiyondan hareketle 1970 yılında Japonya’ ve daha sonra Fransa başta olmak üzere çeşitli ülkelerde düzenlenen *Anadolu Kadın Başlıkları ve Gelinlikleri* sergisi, düğün ve giyim kültürünün uluslararası ölçekte tanıtılmasına yönelik erken örneklerden biri olarak dikkat çekmektedir.⁹

Araştırma ve derleme çalışmaları sonucunda oluşturduğu koleksiyon, daha sonra Japonya ve Fransa başta olmak üzere çeşitli ülkelerde sergilenerek Anadolu’nun düğün ve giyim kültürünün uluslararası düzeyde görünürlük kazanmasına katkı sağlamıştır.

Sabiha Tansuğ, gelin giysileri ve Anadolu kadın başlıkları koleksiyonundaki bazı örnekleri Paris sergisinde anlatırken. (Kaynak: <https://x.com/sabihatansug/status/556084868254560256/photo/4>)

Yıllar içerisinde gelin ve çeyiz temalı sergilerin kültürel diplomasi açısından önemini koruduğu görülmektedir. Nitekim 2024 yılında Cumhurbaşkanlığı himayesinde New York Türkiye’nde gerçekleştirilen *Gelin Hazinelei: Osmanlı ve Anadolu Çeyizlerinde Bir Yolculuk* programı, çeyiz kültürüne ait ipek, atlas, kadife bohçalar, tel sarma ve dival işi işlemler gibi eserleri sergilemenin yanı sıra gelin hamamı, kına gecesi, nahl geleneği ve Türk kahvesi gibi ritüeller eşliğinde deneyimlemeye imkân veren bir kurgu içinde sunmuştur.¹⁰ Aynı proje daha sonra Rusya’daki Devlet Ermitaj Müzesi’ne taşınmış ve Olgunlaşma Enstitüleri koleksiyonundan seçilen eserlerle zenginleştirilerek uluslararası bir müze anlatısına dönüştürülmüştür.¹¹ Bu örnekler, düğün kültürünün günümüzde de kültürel temsili ve uluslararası iletişimin etkili araçlarından biri olarak değerlendirildiğini göstermektedir.

Osmanlı saray yaşamına ilişkin zengin koleksiyonlara sahip saray müzelerinde ise hanedan düğünleriyle ilişkilendirilebilecek tören kıyafetleri, saray tekstilleri, mücevherler, çeyiz kültürünü yansıtan eserler ve gündelik yaşama ilişkin çok sayıda obje çoğunlukla ait oldukları koleksiyonların genel temaları içerisinde değerlendirilmektedir. Bu nedenle ziyaretçi, söz konusu eserleri saray yaşamı, giyim kültürü, kuyumculuk sanatı ya da gündelik hayat bağlamında tanımakta; ancak bunların aynı zamanda bir hanedan düğününün maddi ve törensel dünyasının parçaları olabileceğini çoğu zaman fark etmemektedir. Dolayısıyla mesele, bu eserlerin müzelerde bulunmaması değil; Osmanlı hanedan düğünlerini odağına alan bütüncül bir yorumlama çerçevesi içinde henüz ilişkilendirilmemiş olmalarıdır. Bu durum yalnızca törenin bütünlüğünü görünmez kılmamakta; valide sultanların ve hanım sultanların saray yaşamındaki ve siyasetteki konumlarının, temsil işlevlerinin ve maddi

kültürle kurdukları ilişkinin daha görünür hâle gelebileceği önemli bir yorumlama imkânını da sınırlandırmaktadır.

Bütün bu örnekler, düğünlerin müzelerde tamamen görünmez olmadığını; ancak temsili çoğu zaman düğüne ait maddi kültür unsurları üzerinden kurulduğunu göstermektedir. Son yıllarda düzenlenen bazı sergiler bu nesneleri daha geniş tarihsel ve toplumsal anlatılar içerisinde yeniden yorumlamaya yönelse de düğünler hâlâ bütüncül bir müze anlatısının ya da bağımsız bir küratoryal temanın konusu hâline gelmiş değildir.

Bu durum, Osmanlı hanedan düğünleri söz konusu olduğunda ise daha dikkat çekici hâle gelmektedir. Hanedan düğünleri, Osmanlı tarihinde saray yaşamına, devlet temsiline, teşrifata, sanat üretimine, diplomatik ilişkilere ve toplumsal yaşama dair pek çok unsurun aynı organizasyon içerisinde bir araya geldiği kapsamlı törenler olmasına rağmen, günümüze kadar müzelerde ya da geçici sergilerde bağımsız bir küratoryal tema olarak ele alınmamıştır. Oysa bu yönüyle Osmanlı hanedan düğünleri, düğün ve müzecilik ilişkisini yeniden düşünmeye imkân veren özgün bir örnek sunmaktadır. Bu durum şu soruyu gündeme getirmektedir: Osmanlı hanedan düğünleri müzecilik açısından neden önemlidir ve günümüz müzelerinde nasıl temsil edilebilir?

“Gelin Hazinelei” Rusya’da Ermitaj Müzesi’nde sergilenmeye başladı (Kaynak: <https://www.aa.com.tr/tr/kultur/-gelin-hazinelei-rusya-da-ermitaj-muzesi-nde-sergilenmeye-basladi/3922515>)

Osmanlı Hanedan D    nlerini Müzecilik Bağlamında Yeniden Düşünmek

Hanedan düğünlerini müzecilik açısından   zg  n kılan temel özellik, bu törenlerin farklı maddi kültür unsurlarını, ritüelleri, mekânları ve idari ve toplumsal aktörleri aynı tarihsel bağlam içerisinde bir araya getiren, kapsamlı organizasyonlar olmasıdır. D    n hazırlıkları aylar öncesinden başlar; sur emininin tayininden davetlerin hazırlanmasına,   eyizlerin düzenlenmesinden tören mek  nlarının hazırlanmasına kadar uzanan uzun ve kapsamlı bir süreç yürütülürdü. Şenliğin başlamasıyla birlikte ziyafetler, musiki toplulukları, esnaf alayları, nahıllar, armağanlar, çok çeşitli ve renkli gösteriler bu organizasyonun ayrılmaz parçalarını oluştururdu. Bu yönüyle hanedan düğünleri, saray çevresini ilgilendiren bir merasim olmanın çok ötesine geçerdi. Düğünler münasebetiyle günlerce süren şenlikler Osmanlı saray teşkilatını,   ehir hayatını, sanat   retimini ve kamusal temsil biçimlerini aynı anlatı içerisinde buluşturan tarihsel olaylardı.¹²

Siyasal ve toplumsal hiyerar  şinin törensel düzen içerisinde yeniden üretildiği hanedan düğünleri, halk düğünleriyle de ortak pek çok ritüel ve uygulamayı bünyesinde barındırıyor ve yeniden anlamlandırıyor. Bu yönüyle hanedan düğünleri, sarayın kendisini toplumun diğer kesimlerinden hangi sembolik ve maddi göstergeler aracılığıyla farklılaştırdığını da göstermektedir.¹³

Hanedan düğünlerinin küratoryal bir tema olarak ele alınması, Osmanlı tarihinin askerî ve siyasal olaylar ekseninde şekillenen anlatısını çeşitlendirecek, aynı zamanda müzelerde çoğu zaman sınırlı biçimde temsil edilen saray mensuplarını, farklı toplumsal aktörleri görünür kılabilecek yeni bir yorumlama   er  evesi sunabilir. Bu   er  eve, özellikle hanım sultanların diplomatik, ekonomik ve kültürel rollerini   ne çıkararak onların tarihsel süreçlerdeki etkin konumlarını görünür hâle

getirir. Hanım sultanların nüfuzlu devlet adamlarıyla gerçekleştirilen evlilikleri hanedan siyasetinin önemli araçlarından biri olurken, saray dışına taşan d    n kutlamaları ve özellikle çeyiz alayları da kadınların kamusal görünürlük kazandıkları istisnai törenler arasında yer almıştır. Hanım sultanlar için hazırlanan ve ayrıntıları çeyiz defterlerinden izlenebilen zengin çeyizler, yalnızca kişisel mülkiyet ve ekonomik statünün bir göstergesi değil; aynı zamanda Harem’de örgütlenen   retim ve satın alma süreçlerinin ve kadın emeğinin de somut yansımalarıdır. Bu yönüyle hanedan düğünleri, kadınların diplomatik, ekonomik ve kültürel   retimdeki rollerini görünür kılan tarihsel organizasyonlar olarak değerlendirilebilir. Böyle bir yaklaşım, Osmanlı saray kadınlarını “harem” anlatısı ile özdeşleştiren oryantalist kalıpların a  ılmasına katkı sağlayacak, daha da önemlisi etnografya müzelerinde kadınları ev i  i yaşam, gündelik emek ve geleneksel kıyafetler üzerinden temsil eden sınırlı anlatılara alternatif olacaktır.

Aynı tarihsel organizasyonun parçaları olan, ancak günümüzde müzelerin farklı galerilerinde birbirinden bağımsız biçimde sergilenen çok sayıda nesne bu bağlam içerisinde yeniden değerlendirilebilir. Bu anlamda hanedan düğünü, kendi başına bir koleksiyon kategorisi olmaktan ziyade mevcut koleksiyonları tarihsel bağlam içerisinde yeniden ilişkilendiren bir küratoryal tema ve yorumlama   er  evesi olacaktır. Böylece ziyaretçi yalnızca tek tek nesnelerle değil, bu nesnelerin birlikte oluşturduğu törensel, toplumsal ve kültürel dünya ile karşılaşma imkânı bulurken, nesneler arasında fikir ve duygu ba  ı kurabilir. Nitekim müzecilikte yorumlama, nesneleri yalnızca tanımlamak ya da onlara ilişkin bilgi aktarmak değil, onları ait oldukları tarihsel ve kültürel bağlam içerisinde yeniden anlamlandırmaktır.¹⁴

Osmanlı hanedan düğünlerinin günümüz müzelerinde bütüncül biçimde temsil edilebilmesinin en önemli dayanaklarından

biri, bu törenlere ilişkin zengin yazılı ve görsel kaynakların günümüze ulaşmış olmasıdır. Osmanlı şenliklerine ilişkin son dönem araştırmaları, bu organizasyonların hazırlık süreçleri, maddi kültür, aktörler, ekonomik boyut ve temsil mekanizmalarının birlikte ele alındığı bütüncül bir yaklaşımın gerekliliğine işaret etmektedir.¹⁵ Tarih yazımında geliştirilen bu yaklaşım, hanedan düğünlerinin müzelerde de yalnızca tekil nesneler üzerinden değil, töreni oluşturan ilişkiler ağı içerisinde yorumlanabileceğini göstermesi bakımından müzecilik açısından önemli bir kuramsal zemin sunmaktadır. Törenlerin tarihsel bağlamının kurulabilmesinde ise surnameler ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Hanedan üyelerinin doğum, sünnet ve evlilikleri dolayısıyla düzenlenen büyük şenlikleri manzum veya mensur olarak anlatan surnameler, Osmanlı sarayının en görkemli kamusal sahnelerinin, hiyerarşinin, tören düzeninin ve temaşa kültürünün nasıl kurgulandığını anlamamıza imkân veren en önemli kaynaklar arasında yer almaktadır.¹⁶ Mesela, Üçüncü Ahmed devrinde düzenlenen 1720 sur-ı hümayununu konu alan Seyyid Vehbi'nin *Sûrnâme-i Vehbî*'sinde Levni'nin resmettiği sahneler şenliğin mekânsal kurgusunu gözler önüne sermektedir.¹⁷ 1720 sur-ı hümayununda dört şehzadenin sünneti ile Emetullah Sultan ve Ayşe Sultan'ın evlilikleri aynı şenlik programı içerisinde kutlanmış, on beş gün boyunca İstanbul büyük bir kamusal temaşa alanına dönüşmüştür. Saray halkı, devlet erkânı, yabancı elçiler, esnaf teşkilatları ve halkın geniş katılımıyla gerçekleştirilen şenlik; alaylar, nahıllar, ziyafetler, musiki, gösteriler ve geçici mimari düzenlemeler aracılığıyla hem Osmanlı iktidarının kamusal temsilini hem de sarayın maddi kültürünü ve teşrifat düzenini görünür kılmış; Levni'nin seçtiği ayrıntılar sayesinde bu görkemli anlar görsel olarak günümüze

ulaşmıştır. Bu yönüyle minyatürlü surnameler, nesnelerin tarihsel bağlamının kurulmasına, yorumlanmasına ve sergi mekânının tasarlanmasına katkı sağlayabilecek önemli kütüroyal kaynaklar olarak değerlendirilebilir.

Bununla birlikte, Osmanlı hanedan düğünlerini müzelerde yorumlarken tek bir dönemin uygulamalarını bütün Osmanlı tarihi için geçerli kabul etmek doğru değildir. Hanedan düğünleri ve şenlikleri, siyasi, toplumsal ve kültürel dönüşümlere bağlı olarak yüzyıllar içerisinde değişim geçirmiş; bu değişim de dönemin yazılı ve görsel kaynakları aracılığıyla izlenebilir olmuştur. Özellikle XIX. yüzyılda modernleşme sürecinin etkisiyle törenlerin niteliği farklılaşırken, bu dönüşümün başlangıcı Tanzimat'ın ilk sur-ı hümayunu olarak kabul edilen II. Mahmud'un kızı Atiyye Sultan ile Ahmet Fethi Paşa'nın evliliği gibi örneklerde açık biçimde görülebilmektedir.¹⁸ Aynı dönemde surname geleneği yüzyılın ortalarına kadar devam etmiş; arşiv belgeleri, giderek yaygınlaşan basın yayın faaliyetleri ve sarayın fotoğrafı benimsemesi sayesinde hanedan düğünlerine ilişkin belge çeşitliliği daha da artmıştır.¹⁹ Böylece yalnızca XVIII. yüzyıl minyatürleri değil, XIX. ve XX. yüzyıla ait fotoğraflar ve diğer görsel belgeler de sergi tasarımında kullanılabilecek güçlü yorumlama araçlarına dönüşmektedir. Bu süreklilik, Osmanlı hanedanının sürgün yıllarına kadar izlenebilmekte; son Halife Abdülmecid Efendi'nin kızı Dürrüşehvar Sultan'ın Haydarabad Nizami'nin veliahtı Prens Azam Cah ile, kuzeni Nilüfer Sultan'ın ise Muazzam Cah ile gerçekleştirdiği evlilikler de yazılı ve görsel belgeler sayesinde takip edilebilmektedir.²⁰ Dolayısıyla günümüze ulaşan bu kaynaklar yalnızca bir tören geleneğini belgelemekle kalmamakta, aynı zamanda Osmanlı hanedan düğünlerinin değişerek devam eden tarihsel seyrini de

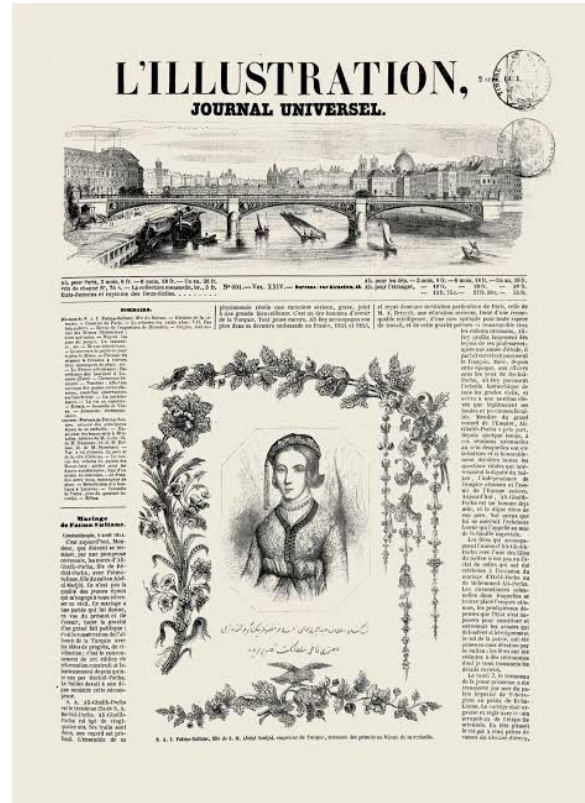
ortaya koymakta; farklı dönemleri aynı anlatı içerisinde ilişkilendiren, kapsayıcı bir sergi kurgusuna imkân vermektedir.

“Hanedan arabalarının geçişi. Altı adet siyah İngiliz atı tarafından çekilen Fatma Sultan’ın arabası. Önde at sırtında üniformasıyla yürüy en Kızlarağası. Daha önde beyazlar içerisinde Şeyhülislam Efendi. Yanlardan iki görevlinin idare ettiği atlara binmiş diğer paşalar ve devlet ricali. Etrafı dolduran her türlü kıyafet ve milletten kadınlar. Yola dizilmiş silahlı piyade ve süvari askerleri” (The Illustrated London News, 9 Eylül 1854, 228).²¹

Hanedan düğünlerinin müzelerde yeniden yorumlanması, günümüz müzeciliğinin sunduğu yorumlama ve sergileme araçlarıyla desteklenebilir. Minyatürlü surnameler, arşiv belgeleri, dönemin seyahatnameleri, gravür ve fotoğrafları ile diğer görsel kaynakların müze koleksiyonlarıyla birlikte okunması, ziyaretçinin sergilenen nesnelerin ait olduğu törensel dünyayı da tecrübe etmesine imkân sağlayacaktır. Surnamelerde ayrıntılı biçimde resmedilen geçici mimari düzenlemeler, alay güzergâhları, seyir mekânları, esnaf alayları, musiki toplulukları, gösteriler ve şenlik atmosferi; dijital rekonstrüksiyonlar, üç boyutlu modeller, artırılmış gerçeklik uygulamaları, etkileşimli haritalar ve çok duyulu yorumlama tekniklerin dengeli kullanımıyla yeniden görünür hâle getirilebilir.²⁴ Böylece ziyaretçi sergideki nesnelerin hangi ritüelin parçası olduğunu, kimler tarafından kullanıldığını, nasıl bir mekânsal kurgu içerisinde yer aldığını ve hangi toplumsal

anlamları taşıdığını da kavrayabilecektir. Nitekim Osmanlı sur-ı hümayunları da tıpkı müzeler gibi, nesneleri, insanları, mekânı ve anlatıları belirli bir kurgu içerisinde bir araya getirerek hoşça vakit geçirmelerini sağlarken kamusal bir öğrenme ve deneyim alanı oluştuyordu. Bu nedenle hanedan düğünleri, yalnızca müzelerde temsil edilecek tarihsel bir konu değil; çağdaş müzeciliğin bağlam, yorumlama ve ziyaretçi deneyimi odaklı yaklaşımıyla doğal bir uyum gösteren, çok katmanlı bir sergi anlatısı geliştirmek için güçlü bir kavramsal zemin sunmaktadır.

L'illustration gazetesinin 2 Eylül 1854 tarihli sayısında Fatma Sultan'ın portresi ve düğün haberi.²³

NOTLAR

- * Dr. Culture, (London: Routledge, 2000), 1-12.
- 1 Eilean Hooper-Greenhill, Museums and the Interpretation of Visual
- 2 International Council of Museums (ICOM),

- "Intangible Heritage," erişim 14 Temmuz 2026, ICOM – Intangible Heritage ; International Council of Museums (ICOM), "Museum Definition," erişim 14 Temmuz 2026, <https://icom.museum/en/resources/standards-guidelines/museum-definition/>.
- 3 Bu çalışmada "nesne merkezli" (object-centred) kavramı, sergileme ve yorumlamada nesneyi anlatının temel eksenini olarak kabul eden yaklaşımı ifade etmek üzere kullanılmaktadır.
- 4 Kenan Yavuz Etnografya Müzesi, "Gelin Odası", Kenan Yavuz Etnografya Müzesi (erişim tarihi: 16 Temmuz 2026)
- 5 Barbara Kirshenblatt-Gimblett, *Destination Culture: Tourism, Museums, and Heritage* (Berkeley: University of California Press, 1998), 25-32.
- 6 Feminist müzecilik literatüründe, kadınların müzelerde uzun süre ağırlıklı olarak ev içi yaşam, tekstil, el emeği ve gündelik yaşam pratikleri üzerinden temsil edildiği; kamusal, siyasal ve ekonomik rollerinin ise görece geri planda kaldığı yönünde eleştiriler bulunmaktadır. Bkz. Gaby Porter, "Seeing Through Solidity: A Feminist Perspective on Museums," içinde *The Museum Time-Machine: Putting Cultures on Display*, ed. Robert Lumley (London: Routledge, 1988), 102-123; Sharon Macdonald (ed.), *A Companion to Museum Studies* (Oxford: Blackwell, 2006). Tarih anlatılarında kadınların görünürlüğü ve tarih yazımının erkek merkezli yapısına ilişkin ayrıca bkz. Fatmagül Berktaş, Tarih
- Cinsiyeti (İstanbul: Metis Yayınları)
- 7 Hülya Bilgi ve Şebnem Eryavuz (haz.), *Mâziden Âtiye Zarâfet: Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Döneminden Cumhuriyet'in İlk Yıllarına Kadın Kıyafetleri* (İstanbul: Sadberk Hanım Müzesi, 2023). Ayrıca bkz. Sadberk Hanım Müzesi sergi sayfası.
- 8 The Metropolitan Museum of Art, "Wedding Attire: Three Cultures, One Celebration," erişim 14 Temmuz 2026, The Metropolitan Museum of Art sergi sayfası.
- 9 Nursel Hınçer, "Sabiha Tansuğ'un Anadolu Kadın Giyim Sergisi ve İzmir'de Açtığı Geleneksel Türk Giysisleri Müzesi", *Türk Folklor Araştırmaları*, XVII/ 335 (1977); Nazlı Alimen, "In Memoriam: Sabiha Tansuğ (1933-2023)," *Dress: The Journal of the Costume Society of America* 50, no. 2 (2024): 351-352; ayrıca bkz. Nermin Özcan Özer, "Sabiha Tansuğ Etnografya Müzesi," *Türkiye Turizm Ansiklopedisi*, 2025.
- 10 Milli Eğitim Bakanlığı Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü, "Olgunlaşma Enstitülerinin Düzenlediği 'Türk Çeyiz Geleneği' Dünyaya Tanıtıldı," 24 Eylül 2024; ayrıca bkz. İzleme ve Değerlendirme Raporu 2024, "Gelin Hazineleri: Osmanlı ve Anadolu Çeyizlerinde Bir Yolculuk Etkinliği", 94.
- 11 The State Hermitage Museum, *Treasures of the Bride: The Story of Ottoman and Anatolian Dowries*, temporary exhibition, Winter Palace, St. Petersburg, 30 April-26 July 2026, <https://hermitagemuseum.org/what-s-on/osmanbrides?lng=en>
- 12 Osmanlı hanedan düğünleri ve sur-ı hümayunlar hakkında bkz. Mehmet Arslan, *Osmanlı Saray Düğünleri ve Şenlikleri*, 8 cilt, (İstanbul: Sarayburnu Kitaplığı, 2008-2011); Esin Atıl, Levni and the Surname: The Story of an Eighteenth-Century Ottoman Festival, İstanbul: Koçbank, 1999; Metin And, 40 Gün 40 Gece: Osmanlı Düğünleri, Şenlikleri, Geçit Alayları, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2000).
- 13 Sarayla halkın düğünleri arasındaki benzerliklere atıfta bulunan Necdet Sakaoğlu'nun şu makalesine bakılabilir: <https://makale.isam.org.tr/items/bcb43ff5-8e62-455d-b5ed-c916a22a5673>
- 14 Freeman Tilden, *Interpreting Our Heritage*, 4th ed. (Chapel Hill: University of North Carolina Press, 2007 [1957])
- 15 Sinem Erdoğan İşkorkutan, "Disiplinler Arası Bir Çalışma Alanı Olarak Şenlikler: 1720 Sür-ı Hümayununun Bütünsel İncelemesi," *Osmanlı Tarihçiliğinde Yeni Çalışmalar I* (İstanbul: Kronik Kitap, 2021), 82-86.
- 16 Hatice Aynur, "Sûrnâme," *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, 38: 171-173.
- 17 Esin Atıl, Levni ve Surname: Bir Osmanlı Şenliğinin Öyküsü (İstanbul: Koçbank, 1999); Seyyid Vehbî, *Sûrnâme: Sultan Ahmed'in Düğün Kitabı*, minyatürler: Levni, çeviriyazılı ve günümüz Türkçesine aktarılmış metni hazırlayan Mertol Tulum (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2008); Seyyid Vehbî, *Vehbî Sûrnâmesi* (Sûrnâme-i Hümayûn), haz. Mehmet Arslan (İstanbul: Sarayburnu Kitaplığı, 2009)
- 18 Serap Sunay, "Tanzimat'ın İlk Saray Düğünü: Sultan II. Mahmud'un Kızı Atiyye Sultan'ın Ahmed Fethi Paşa ile Evlenmesi," *Belleten* 77/278 (2013): 119-150.
- 19 Anıl Göç, "19. Yüzyılda Bir Padişah Kızının Portresi: Fatma Sultan (1840-1884)," (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2021), 63-78. özellikle Fatma Sultan'ın düğününün Osmanlı ve Avrupa basınındaki yansımaları ve *L'illustration*'da yayımlanan portreye ilişkin değerlendirmeler.
- 20 Cemil Kutlutürk, *Dürrüşehvar Sultan ve Hint-Osmanlı İlişkileri* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2023), 46-52; *Dürrüşehvar Sultan - Düğün töreni - 1931 - YouTube*
- 21 Göç, 19. Yüzyılda Bir Padişah Kızının Portresi, 72.
- 22 Aynı yer.
- 23 *L'illustration*, Journal Universel, no. 601 (2 septembre 1854), "Mariage de S. A. I. Fatma-Sultan, fille du Sultan.
- 24 Loïc Tallon ve Kevin Walker (eds.), *Digital Technologies and the Museum Experience: Handheld Guides and Other Media* (Lanham, MD: AltaMira Press, 2008).

Osmanlı'dan Günümüze Modernleşmenin Düğünler Üzerinden Temaşası

Nevin Meriç*

Avrupa adabımuâşeretinin Osmanlı toplumunda ilk karşılığı şehirli insanların yaşama biçiminde meydana gelen değişmelerde kendini bulur. Bu değişmelerin toplumsal gelişme olarak ele alınması ise daha sonraki süreçlere etki etmesi ve zamanla/Cumhuriyet'le ülke geneline yayılmasıyla mümkün olmuştur. Bu yazıda biz de öncelikle Osmanlıca yazılan adabımuâşeret kitapları çerçevesinde özellikle Osmanlı'nın son döneminde düğünlerle alakalı toplumsal alana ait değişimin¹ ilk örneklerini ortaya koymaya ve süreç içindeki gelişmelere dikkat çekmeye çalışacağız.

Düğün bir eğlence biçimi olarak da tanımlanabilir. Ev, aile kurmaya dair birlikteliğin sevincini yakın çevreyle paylaşma durumunun eğlence formunda düzenlenmesidir

aynı zamanda. Dolayısıyla her dönemde önemli olmuş, dönemin algı ve değişimini yansıtmıştır. Bu anlamda hem tarihi bir duruşu hem de dün-bugün ilişkisindeki farklılaşmayı açığa çıkartırken kopuş, çöküş, alt-üst olma gibi durumları da gözlemleme imkânı verir.

Nitekim işin başında, düğüne davette dahi bu değişimleri müşahade etmek mümkündür. Zira Osmanlı toplumunda düğün davetle başlardı. Düğün gününden en geç üç gün, bir hafta önce kız ve erkek tarafı yakınlarını davet etmek için en az iki kişiyle kapı kapı dolaşp “okuyucu” çıkarlardı. Davet yüz yüze ve sözle olup az ve sık görüşülen akraba veya tanıdık, ilişkide bulunulan bütün kişileri kapsardı. Her ne kadar düğün takvimi bilinse de davetsiz düğüne gidilemeyeceği için davete önem verilir bu konudaki eksiklik hoş olmayan durumların yaşanmasına neden olurdu.

Nikâhtan önce gelinin odası hazırlanırdı. Geline iki oda tahsis edilirdi. Biri yatak odası biri de dinlenme, vaktini geçireceği odaydı. Bu iki odanın yan yana olması veya büyük bir odayı bu iki amaç için kullanmak da mümkündü. Çünkü karyola benzeri sabit yatak eskiden, sabah olduğunda yüklüğe kaldırılarak oda gündelik kullanıma dahil edilirdi. Hususi bir yatak odası kullanımı modernleşme sonrasına ait bir uygulamadır denilebilir. Osmanlı modernleşmesi ev içi mobilya kullanımını da Batı merkezli olarak benimseyince odaların fonksiyonu çok amaçlı olmaktan çıkartılarak tek amaçlı hale getirildi. Bu süreçte yatağın gözler önüne serilmesi ahlaki anlamda olumsuz karşılandığından paravanla örtülmeye çalışıldığı görülür. Daha sonrasında paravan da kaldırılıp “yatak odası” olarak tanımlanarak bütün oda özel ve mahrem alana dahil edildi.²

Osmanlı'nın modern şehirli evinde artık yatak odası denildiğinde tefrişatı mobilyaları bakımından sade, detay zenginliği ve işçilik anlamında ise sanat atölyesi gibi bir mekân

görülür. Odanın ortasına yekpare çok kıymetli bir halı, pencere kenarlarına en iyi cinsten yapağı yünü ile doldurulmuş *yüzü kutnu* denilen ipekli kumaştan yapılan minderler, üzerine ipekli yüz geçirilmiş ve içine Maydos pamuğu doldurulmuş şiltesi konur, üstüne süslü bir örtü örtülürdü. Yüzleri ipek zemin üzerine kadifevari elvan çiçekler işlenmiş nefis *çatmadan* yastıklar sıralanırdı. Pencerelelere de düz atlastan kenarları ipek saçaklı perdeler asılırdı. Bunların hepsi el işi olurdu.

Odanın kapı tarafına bronz işlemeli maun konsol üzerine de yine ayna çerçeveli orta boy ayna yerleştirilirdi. Konsolun önüne çok değerli bir Saksonya testi, bir çift terlikli gümüş şamdan, yine gümüşten taşınabilir ufak bir el şamdanı konurdu. Yatağın hazırlanması şöyleydi: Önce yatak yapılacak yere mihrap resmi olmayan gayet büyük bir ipek seccade serilirdi. Halının üzerine yüzleri ipek kumaştan iki döşek, onların üstüne de yüzü ince yünlüden bir pamuk şilte konur. Beyaz ketenden üç adet yüz yastığı konup üzerine kenarı sırma işlemeli *musanna* beyaz keten yastık örtüsü çekilirdi. Yorgan da iki adet ve son derece ince işlenmiş ufak elvan çiçeklerle süslü olurdu. Oda köşelerine nazara karşı çörek otu serpilir, kapısı kilitlenir. Yatak yapılırken değil çocuk çocuk iki kadından başka kimse giremezdi. Gelin hanımın oturacağı köşeyi tertip ve tanzim için özellikle bu işle uğraşan ve halk arasında “askıcı” denilen kimseler çağırılırdı. Askıcı gelin köşesini dönemin adeti üzerine süslerken som sırma işlemeli kese içinde Mushaf-ı Şerif ile nazarlık olarak kırmızı tülle bağlanmış mazi, şap, sarımsak, çörek otu asılırdı. Eğer gelin hanım yazıdan ketebe/icazet almış ise o ketebe levhası da diğer duvara asılırdı. Karşı köşeye de bir nahıl yerleştirilirdi. Odanın süslenmesine ve köşenin tanzimine pazartesi günü başlanır eğer bitirilmemişse salı günü iyi sayılmadığından bir hafta sonraki pazartesi tamamlanırdı. Bütün iş

bitince oda kilitlenir ve anahtar düğüne kadar saklanırdı.

Osmanlı’da düğünler de salı günü başlayıp, perşembeyi cumaya bağlayan gece sona ererdi. Cumhuriyet sonrası resmî tatilin pazar gününe alınmasıyla birlikte düğünler cumartesi ya da pazar günü yapılmaya başladı. Geleneksel dönemde yapılan bayrak kaldırma, saç kesme, gelin hamamı, kına gecesi, çeyiz alma gibi gelin ve güvey için ayrı ayrı yapılan törenler de modern dönemde değişime uğradı, alafranga usullere göre yapılır oldu.³

Eski düğünlerin en önemli özelliği düğün yemeği de denilen *velîmeydi*. Düğün mutlaka *perşembe gününe* rastlatılırdı. Cuma günü de *paça günü* olarak ilan edilirdi. Velîme hem davetli hem hizmet görenler hem de menü anlamında çok teferruatlı ve şatafatlıydı. Davetlilerin konumlarına göre yer sofraları hazırlanır ve menü de ona göre belirlenirdi. Düğün günü sabahın erken saatlerinde aşçılar yemekleri pişirmeye, kilerciler sofraları hazırlamaya, kahveciler kahveleri dövmeye kısacası herkes kendi vazifesi ile ilgili hazırlıklara başlayarak işleri tamamlarlardı.

Düğün denildiğinde düğün kıyafetinin de çok önemli olduğu malumdur. Gelin kadar davetliler de düğüne özel hazırlanırdı. Güveyin validesiyle gelin hanımın validesi kumaşı ağır ve kıymetli fakat düz sade dikilmiş esvap üzerine çok kıymetli bir kürk giyerdi. Başa ve göğüse elmas takılmaz sadece parmağa çok kıymetli tek bir pırlanta yüzük takmakla iktifa edilirdi. Eskiden sade ve kibar olmaya çok daha özen gösterilirdi. Kayınvalide pek genç ise ve çok isterse kulaklarına ufak fakat çok kıymetli pırlantadan *pero* denilen küpe takardı.

Gelinin kıyafeti her zaman olduğu gibi kudret ve servete göre değişirdi. Tüller ve boncuklarla işlenmiş birkaç kat elbise giydirilirdi. Üst elbise iki yandan koltuğa kadar yırtmaçlı olurdu. Ayağına şal üzerine sırma ve inci işlenmiş

ucuna da ince püskül konmuş, ökçesiz *şıpşıp* denen dikilmiş terlik giydirilirdi. Beline sırma kolanlı, tokası som mücevherli kıymetli bir kemer bağlanırdı. Gelinin soyunda *siyadet* ve *şerafet* varsa yani *sülale-i tahireden* ise duvağının rengi mutlaka yeşil olurdu. Gelinin alnına, iki yanağına ve çenesine *yapıştırma* adı verilen dört elmas yapıştırılırdı. Giydirilip kuşatıldıktan sonra nazara karşı 41 adet çörek otu mavi bezden ufak bir kese içine konur taşınırdı.

Gelinin güvey evine gitmesinden önceki gece kına merasimi yapılırdı. Bir nevi eğlence olmakla birlikte içinde hüznü de barındırırdı. Perşembe günü güvey evi gelene kadar gelin evinin kadınları arasında def ile sazlı, sözlü ve oyunlu olarak eğlenilirdi. Bu eğlencede gelin oynatılmazdı. Kapının dışına da önce boş arabalar arka arkaya çekilir, gelin hanım bütün ziynetlerini takmış ve feracesiz olduğu halde gerilen ihramların arasından arabaya alınırdı. Arzu ettiği bir veya iki hanımı da yanına alırdı. Arabanın arkasına önce güveyin hanesinden gelen hanımların arabaları sonra da gelinin hane halkının bindiği arabalar dizilir alay şeklinde güveyin hanesine varılırdı. Yine gelin hanım ihramların arasından kimseye görünmeden indirilip güveyinin koluna girer ve gelin odasına kadar gelirlerdi. Güvey gelinin *hoş âmedî* merasimini yerine getirdikten sonra gelin hanımı hazırlanan köşesine oturturdu. Kapıdan çıkarken darı ve ufak paralar saçardı.

Gelin perşembe günü güveyin evine gittikten sonra cuma günü hanımlarca paça günü tabir olunur ve yarı düğünden sayılırdı. Güvey erkenden evden ayrılır yanına aldığı bir iki kişiyle Eyüp Sultan Hazretleri'ni ziyarete giderdi. Dua eder, sadaka dağıtır akşama kadar gezerdi. Paça günü yine herkes en güzel elbiselerini giyerdi. Misafirler konumlarına göre odalara alınır ve sofralar kurulurdu. Yemeğe güveyi tarafının gönderdiği terbiyeli paça ile

başlanır, kaymak da gayet büyük bir *mertebani* tabakla sofraya getirilirdi. Bir saat sonra en büyük sofaya sandalyeler konulur, karşısına da ihramlar serilirdi. Misafirleri ve gelin hanımı eğlendirmek üzere mükemmel bir çalgı çengi takımı hazır beklerdi. Eski eğlence anlayışında davetliler oynamaz, oynamak üzere çengiler kiralanırdı.

Modern adabımuaşeret kitaplarından öğrendiğimize göre düğün yemeklerinin formu da değişmişti. Tanzimat'la birlikte "bazen supe, bazen ikinci çayı yahud öğle taamı, bazen de büfe yapılır" kısa süren düğünlerde yemekler ayakta yenirdi. Yemek sırasında şeref makamında gelinle damat oturtulurdu.⁴

Osmanlı'nın modernleşmesiyle birlikte nişan ve düğünlerde kıyafet renkleri de farklılaştı. Buna göre, açık renkler tercih edilir, davetli erkekler dahi redingot giyerdi. Gelin beyaz esvap, tül den veya danteladan beyaz bir duvak, damat siyah veya koyu mavi redingot, boz renkli pantolon, smokin, frak giyerdi.⁵

Tam da bu noktada gelinlikteki değişimlerin Müslüman kadın kıyafetinin alafrangalaşmasında önemli bir dönemeç olduğunu ifade etmek gerekir. Geleneksel dönemde düğün eğlenceleri kadınlar kendi aralarında yaptıkları için dekolte kıyafet seçimi tabii mahzurlu değildi. Osmanlı modernleşmesiyle birlikte alaturka düğünlerde dahi moda mecmualarından alınmış kalıplara göre gelinlikler dikilirdi. Hatta Paris'e gelinlik ısmarlayan aileler olurdu.⁶ Daha çok kırmızı renkte olan gelin kıyafeti Batılılaşmanın etkisiyle beyaza döndü. Gelin başı da yine Batı'da çıkan dergilerden taklit edilirdi.⁷

Netice itibarıyla modernleşme toplumun bütün kodlarını değiştirdi. Bundan tabii ki düğünler de nasibini aldı. Cumhuriyet sonrasında artık yukarıda andığımız eylemlerin pek çoğu yapılmamakta. Bunların çoğu Batılılaşma

sürecimize paralel olarak toplum hayatından ya çekilmeye başladı ya da şekil değiştirdi.

Teknolojik gelişme, kullanılan araç ve gereçlerin yenilenmesi toplumsal düzeni de değiştirdi.

Artık “okuyucu çıkarmak” yerine telefon, posta gibi uygulamalar kullanılmaya başlandı. Yazılı davet yapıldığında davetiye bastırılıp postayla gönderilir oldu. Hatta akıllı telefonlarla video çekimleri yapıp davetler bunlar aracılığıyla gerçekleşiyor.

Mesela bazı köylerde kırsal kesimde perşembe kız alma cuma paça şenliklerine tesadüf edilse de onların da ömrü azaldı.

Artık gençlerin karar vermesi öncelenirken eskinin bilgi ve tecrübesi rafa kalktı. Kız istemede önce çocuklar anlaşır sonra aileler işi resmiyete döker oldu. Eskiden böyle bir durum tahayyül bile edilemez, hatta bazen güvey gelini eve getirdikten sonra görürdü.

Düğüne hazırlık günümüzde de var ama bu bir seri seremoni şeklinde değil de tanıdık birkaç kişiyle halledilmekte. Geline alınacak elbise ve çamaşırlar gelin tarafından önceden tespit edilen yerlerden ve markalardan alınmakta veya online yapılmakta.

Düğün nihayetinde bir eğlencedir. Eskilerin kendi adap ve erkanlarıyla şekillendirdiği, içini doldurduğu düğün eğlencesiyle modern zamanlarındaki çok farklı. Osmanlı Batılılaşma sürecine kadar düğünlerde gelin, mümkün olduğu kadar kem gözlerden namahrem erkeklerden gizlenmeye çalışılırdı. Zaten gündelik hayat da bu şekilde düzenlenmişti. Günümüzdeki uygulama bunun tersi. Tam zamanlı şeffaflık politikaları gündelik hayatı da ele geçirdi.

Eskinin bir hafta süren düğün eğlencesi günümüzde birkaç saate indi. Özel oyuncular, çengileri, köçekleri seyrederek eğlenilen düğün

davetlileri artık bizzat kendileri günün her saatinde, her mekânda oynayarak eğleniyor. Hatta sokakta bile çok rahat kendinden geçmiş düğün davetlilerine, gelinle damada tesadüf ediliyor.

Uzun zamandır eğlenmede kadın erkek birlikteliği de söz konusu. Salon düğünü diye tanımlanan bu tarzda, tabii olarak müzik ve eğlenme formu da süreç içinde değişti. Önce mahremiyetler gözetilerek kız kıza, erkek erkeğe, abi-kardeş, dayı-yeğen dans ederdi. Zaman içinde bu da aşıldı. Artık sınırların pek de gözetilmediği haller normalleşti.

Tüm bunlarla birlikte toplumda kendi halinde, sessiz sakin yürüyen, dinî hassasiyetlere önem veren düğünler de yapılıyor. Hatta oynamak, eğlenmek yerine davetlilere vaaz dinletilen düğünlere de tesadüf ediliyor.

Bütün bunlar toplumun hız ve haz arasına sıkışmış, geleneğinden kopartılmış, günü ve yarını inşada sıkıntı yaşadığı gerçeğini haykırıyor. Bu anlamda modernleşme hız ve haz üzerinden kendi kodlarını belirlerken toplumlar da buna ayak uydurmak için çabalyorlar. Bu süreçte detay, incelik ve biçim gözden çıkartılarak en “basit” ve hızlı olanda karar kılındı gibi.

NOTLAR

* Emekli Vaiz, araştırmacı-yazar.	4	Meriç, Osmanlıda Gündelik Hayatın Değişimi, 358.
1 Nevin Meriç, Adabı Muaşeret-Osmanlıda Gündelik Hayatın Değişimi (1894-1927) (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2000), 18-19.	5	Meriç, Osmanlı'da Gündelik Hayatın Değişimi, 379.
2 Meriç, Osmanlıda Gündelik Hayatın Değişimi, 176-177.	6	Meriç, Osmanlı'da Gündelik Hayatın Değişimi, 189.
3 Meriç, Osmanlıda Gündelik Hayatın Değişimi, 189.	7	Meriç, Osmanlı'da Gündelik Hayatın Değişimi, 459-460.

“Ömrün Uzun Olsun Düğünün Güzün Olsun” Sivas’ta Düğün Geleneklerimiz ve Söz Varlığımız

Müjgân Üçer*

İnsan hayatının üç önemli geçiş dönemi olan doğum, evlenme, ölüm Sivas’ta söylenen *beşik*, *eşik*, *keşik* atasözünde (“beşik” doğum, “eşik” evlenme, “keşik” ise sıra yani ölüm anlamında) veciz bir ifade ile bulunuyor.¹ Masallarımızdaki pek çok engeller ve zorluklardan sonra kavuşmalardaki “Kırk gün, kırk gece düğün yapıldı.” cümlesi hep hatırimızdadır. Dede Korkut’ta da “Yedi gün, yedi gece toy düğün edip yeme içme oldu.”² denildiğini de okumayamız yoktur.

Mutlu bir olay olan evlenme, dünya evine girme düğün töreni ile şenlenirken, eşe dosta

da duyurulur. Türkçemizin eski sözcüklerinden olan düğün, İlhan Ayverdi tarafından şöyle açıklanmış bulunuyor: Eski Türkçe; *tügün* < *tüg-mek bağlanmak* > *düğün* > *düğün*. Evlenme veya sünnet dolayısıyla yapılan şenlik, velime, sür.³

Eskiden Anadolu’da düğünler, öncesinden başlayan büyük telaşlarla birlikte bir şenlik havasında cereyan ederdi. Başlıkta andığımız gibi düğünlerin güzün yani harman sonrası yapılması, böylece maddi imkanlar bakımından tarafların nispeten ellerinin bol olduğu dönemler tercih edilirdi. Zira kıza dünür gitmeden, kız istemeye, söz kesme, nişan, gelin hamamı, kına gecesi derken düğün gününe kadar iki tarafın ailesi de maddi manevi pek çok işin üstesinden gelmek zorundaydı.

Bu zaman zarfında en mühimi eşi dostu düğüne davet etmektir. Davet için okuyucular gönderilirdi. Ama onun da öncesinde güzel bir âdet vardır. Kızın cehizinde götüreceği yatak ve yorgan yüzleri oğlan evi tarafından alınır ve düğüne 15-20 gün kala kız evine getirilir. “Yatak yüzü” gelen gelinlik kızın baba evindeki günleri sayılıdır. Yatak yüzü getirildiğinde düğünün tarihi belli olduğundan bu tarihten bir hafta önce her iki taraf akraba, eş dost yakınlarını, komşularını düğüne çağırır. Bu çağrı eskiden “okuyucu”larla⁵ yapıldı. Son otuz kırk yıl içinde giderek terkedilen okuyucu gezmeyi en son 1969 senesinde görmüştüm. Oğlan evi ve kız evi ayrı ayrı okuyucu çıkarırdı. Okuyucu gezme, orta yaşlı bir kadın ile beş-altı yaşlarında kız çocuğu tarafından yapıldı. Küçük kızın yüzünü süslerler başına gelin tacı, boynuna altın top, inci ve hamayıl takılırdı. Bu sembolik gelinin elini tutan kadın, düğün sahibinin davet edeceği kimselerin evlerine giderdi. Bu kadın maddi durumu pek iyi olmayan ve akrabaların evlerini bilen kimselerden seçilirdi. Oğlan evinin okuyucusu kız evine, kız evinin okuyucusu da önce oğlan

Alacahöyük'te geline ayna tutma ve baş övme merasimini gösteren bir fotoğraf. (Kaynak: Hâmit Zübeyr Koşay, Türkiye Türk Düğünleri Üzerine Mukayeseli Malzeme, Ankara: Maarif Matbaası, 1944.)

evine gider, birbirlerini düğüne çağırırlardı. Okuyucu gezme iki gün kadar sürerdi. Küçük çocuk yorulursa, ertesi gün okuyucu kadının yanına başka bir küçük kız süslenerek katılırdı. Okuyucu ev sahibi tarafından içeri alınır ve meyve, yemiş gibi şeylerle ikramda bulunulur, giderken çocuğun çantasına bozuk para da konurdu. Bu para çocuk ve kadının olurdu.

Yine cehiz gitmesinden bir gün önce, pazar günü, oğlan evinden kız evine “kalın” adı verilen eşyalar gelirdi. Bir adet kilim, bir kat yatak, bir seccade, bir sandık, siniye konmuş altın takımı, gelinin çamaşırı, ayakkabısı, terlik ve mantosu ile gelinin baş pazarlık ve alt pazarlık denilen elbiselerinin hepsine birden “kalın” denilirdi. “Baş pazarlık” gelinlik demektir ve pembe veya mavi renkli parlak kumaştan olurdu. “Alt pazarlık” yine renkli bir saten elbise olurdu. Taze gelinler bir sene kadar müddetle başka düğünlerde bu elbiselerini giyerlerdi. Oğlan evinden kız evine gönderilen hediyelere de “töre” denilirdi. Kız evi de cehizde oğlan evine töre koyardı.

Yaşlılardan öğrenebildiğimize göre, gelinin giydirilmesi ve hazırlanması da yüz sene öncesinden bugüne kadar değişiklikler göstermiştir. Önce abdest alan gelin bakır bir leğen içinde giyinir. Ona yardımcı olan kadının başı bozulmamış olması şarttır. Niçin leğen içinde giydiriliyor? Bu çok eski bir gelenektir. Yaşlı kadınlar, bolluk ve bereket getirmesi dileğiyle böyle hareket edildiğini söylüyorlar. Halk arasındaki inanca göre kıymetli kişilere “leğen bahtlı” denir. Çünkü leğen elden hiç düşmez. Doğumlar leğende, hamur, ekmek, kıyma, çamaşır hep leğende yapılır. Gelin hanımın da gittiği yerde el üstünde tutulmasını temsilen böyle yapılır. Bu arada geline de aynada kendisine baktırılır, “Ben mi güzelim, bahtım mı güzel?” diye içinden geçiren geline cevaben “bahtım güzel” demesi tembihlenir. Sonrasında yardımcılarıyla gelin giydirilir.

İnançta ve uygulamada pek çok benzerlik görülmekle beraber, gelin başı hazırlanmasında da her devirde büyük farklar olmuştur. En eskiden “arakçın” kullanılırmış. 1915’lerde terkedilmiş bu usul. Daha sonraları “bahçebaş” ve sonra da “mumbaş”la gelinler süslenir olmuş.

“Arakçın” bir tür takkedir. 15 cm. kadar yükseklikte ve 10 cm. kadar taban çapında bir silindir mukavva bölünüp hazırlanır. Silindirin başa konulan tabanı açıktır. Üst tarafı 15 cm. çapında ve daire şeklinde kesilmiş bir mukavva ile kaplanır. Bu mukavva zikzaklı kesilir. Her zikzak arasına ve diklemesine renkli horoz tüyleri yapıştırılır. Pembe, yeşil ve kırmızı renklere boyanmış tüyler arakçının başlıca süsünü oluştururlar. Silindirin baş üzerinde dikey duran yanal yüzü üzerine dikdörtgen kesilmiş ayna parçaları, parlak, renkli kağıtlar da süs olarak yapıştırılır. Arakçını başa tutturmak zor olduğu gibi gelinin başının üzerinde taşımalarının da zahmetli olduğu söylenir. Evlendikten sonraki hayatın zorluğu belirtmek amacıyla, arakçına “kahr külâhı”

da denir. Arakçın yerleştirildikten sonra başın üzerine de al bir krep örtülür.

“Bahçebaş”ta ise mukavva üzerine krep sarılır, başa tutturulmuş. Mukavvanın altına gelen kısmına saç ve gelin teli sarılır, üzerine ne kadar elmas çiçek, broş varsa hepsi tutturulmuş. Saç üç örgü yapılır, biri arkada, ikisi önde sarkıtılır, saç bağlarının ucunda ise yirmilik altınlar sallanmış. Gümüş saç boruları da saçların ucuna tesbit edilmiş. Parlak gelin teli saç örgüsüne sarılıp bir yanda durur, başın arkasına beyaz uzun duvak konulmuş.

Başına arakçın konulan gelinin ayrıca “yüzü yazılır”mış. Bu işi düğünlerde def çalan kadınlar yaparmış. Yüz yazma geleneği de 1920’lerde terkedilmiş. Yüz yazma altına ve yanaklara renkli pulların çiriş denilen bitkisel bir zamkla süslü şekillerde yapıştırılmasıdır. Arakçının altından altına dökülen kâküllerin hizasından renkli, parlak 3 mm. boyundaki kâğıt şeritler üzerine pullar yapıştırılarak alın üzerine tespit edilir. Buna “civan kaşı” denir. Pullar yeşil-kırmızı ve pembe renkli ve parlak olurlar. Gelin olma sırasında “alın yazma” denilen bu işlemin alın yazısı ile ilgisini düşünmemek elde değildir. Yanaklara ise renkli pullar çam dalı şeklinde yapıştırılmış. Hatta gelin giderken alınındaki yazı bozulmasın diye bir mendille bağlanırmış.

1950’lere kadar Sivaslı gelinlere yapılan “mumbaş”ı taç da ayrı bir zenginliktir. Mumdan yapılmış küçük çiçeklerden oluşan hazır taç gelinlerin başına konurmuş. Sonra saçların bir yanında tel toplanır, arkaya da beyaz duvak iliştirilmiş. Gelinlik yani “bazarlık” olarak giyilen kumaşlar, açık renkli ve ipekli olurmuş.

Eski düğünler evde yapıldığından müsait değilse, mahallede daha büyük bir ev bu amaçla kullanılırdı. Ev sahibi bunu severek yapar, evini hayırlı bir iş için verirken sevinç duyardı. Düğün sonu mahallenin genç kızları bu evi temizlerdi. Düğün yemeksiz ise, çarşamba günü

Geçmiş zaman olur ki... Sivaslı bir gelin ve damat

öğleden sonra kız evindeki düğüne oğlan tarafı topluca gelir ve ayrı bir odaya alınır. Sedirlere ailenin büyükleri, yakınları otururdu. Oğlan anası bu törene gelmezdi, ayıp sayılırdı. Çünkü bugün gelin geleceği için evde çok iş olurdu; o bu işleri düzene koyar, evi yönetirdi. Düğün törenleri daha çok genç kızlar ve gelinlerin halaylarıyla şenlenirdi. Taze gelinler ve kadınlar çok süslü olurdu. Başkalarından eğreti alınan altınları takmak da çok görülürdü. “Eğretiyi düğün evinde sayarlar.” dense bile eğreti takmak ayıp sayılmazdı. O zamanlar, çalgıcılar erkekse kadın düğünlerinde önlerine perde de gerilirdi. Sonraları “Perde gerilirse çalmayız (!)” diyenler de oluyordu. O devirlerin kadın çalgıcıları,

Ankara dağ köylerinden birinde gelin alma merasimi. Önde de ayna taşıyan çocuklar.

türkü söylemek ve çalgı çalmak dışında, yukarıda bahsettiğimiz gibi gelinin yüzünü de yazarlardı.

Oyunların ve türkülerin dışında, kadınlar tarafından çeşitli “oyunlar çıkarılırdı” ki, bunlardan en çok ilgi görenleri “komşu bacı” ve “Halil’im” idi. Her iki oyunda da iki evli olan erkeklerin acıklı durumu sergilenerek onlarla alay edilir, kumaların ilişkileri göz önüne serilip kadınların iki evliliğe ne kadar karşı oldukları da anlatılmak istenirdi. Oğlan evinden gelen kadın davetliler ve kız evinin misafirleri ayrı ayrı odalarda yerlerini aldıktan sonra, başka bir odada hazırlanan gelin, yanlarına çıkardı. Yenge denilen yeni evli bir kadın geline eşlik ederdi. Gelin misafirlerin yanına çıkmadan önce davetliler, sabırsızlanır, oğlan evinden bir büyüğün “Gelini getirin.” sözü üzerine, gelin önce oğlan evi davetlilerinin bulunduğu odaya girerken çalgıcılar türkü çalar ve söylerlerdi.

Gelin, oğlan evinin bulunduğu odaya geçince, duvağı yenge tarafından açılır. Oğlan evinden bir büyük hanım, hemen gelinin başından “para saçar”. Orada bulunan çocuklar ve genç kızlar bu parayı kapışırlar. Genç kızlar darısının kendi başlarına gelmesi amacıyla bu parayı saklarlar. Gelin önce sedirde oturan büyüklerden başlayarak herkesin elini öper. Bu iş bitince, oğlan evi tarafından birisinin “Otur.” diye izin vermesini bekler. İzin vermezse katiyyen oturamaz. Gelinin ayakta hareketsiz beklemesine “süzülme” denir. Günümüzde de çok kullanılan “Gelin gibi ne süzülüyorsun?” sözü, hareketsiz duranlara o eski günlerin bir yadigârıdır. Gelinler oturunca başlarını önlerine eğler, yanlarında oturan bir kişi gelinin çenesini kendi eliyle yukarı kaldırır, bir süre böyle duran gelin yorulur, yine başını öne eğdi ki, bu sefer de bir başkası çenesinden tutarak başını kaldırırdı. Eski gelinlerin mahcup ve üzgün durması, böyle süzülmesi istenirdi. Gelinin neşeli olması, sağa sola bakması ayıp sayılırdı. Oyunlar oynanır, halaylar çekilir; gelinler zorla oynatılırsa da pek oynamak istemezlerdi. Çünkü, arzulu olması hafifliğine yorulurdu. Israr edenlere de “yerinin dar” olduğu söylenirdi. Oğlan evi tarafından daha önce gönderilen çerez, kalaylı siniler içinde misafirlere sunulurdu. Leblebi, üzüm, parlak renkli şekerlerden oluşan çerez gece kına yakıldığı zaman tepsilere telli mumlar konularak getirilirdi. Gerek gündüz düğünü ve gerekse gece kına yakma töreninde çerez dağıtma neşeyle yeme, leblebileri karşıdan karşıya atma eski düğünlerin renkli anılarıydı. Genç kızlar bu leblebileri yerlerse darılarının kendilerine sepeceğine inanırlar, bazıları gelinin ağzına da leblebi verirlerdi.

Öğleden sonra başlayan bu düğün töreni ikinci sonu biterdi. Akşam kız ve oğlan evinde ayrı ayrı kına yakma törenleri yapılırdı. Sabahlık giydirilen geline kız evinin yakınları, akrabaları ve komşularının bulunduğu törende kına

yakılırdı. İşe başlamadan önce kızı ağlatmak bir gelenektir. Gelin olacak kız, anası, kardeşleri ve yakınları ağlarken, genç kızlar kına türküsünü söylerlerdi. Orta yaşlı ve başı bozulmamış -bir evlilik yapmış, kocasıyla geçimi iyi fakat maddi durumu yerinde olmayan- bir kadın hamam tasında kardığı kınayı ortaya getirir. Kızın elini başının üzerine kaldırır ve sağ el küçük parmağına kınayı yakar, üzerini de bir bezle sarardı. Ev sahibinin, boşalan kına tasına bir miktar para atması âdettendi. Bu bahşış kınayı yakan kadının olurdu. Artan kınadan törende bulunan genç kız ve kadınların da ellerine sürdükleri görüldü.

Vakit ilerleyip de artık herkes dağılınca, düğün evinde yatıya kalacaklar belli olurdu. Onlar da odalarına çekilince, kıza abdest aldırılır, geriye kalan el ve ayak parmaklarına da kına yakılır, bu sefer üzeri kırmızı bezle sarılırdı. Daha önce misafirlerin yanında tek parmağa yakılan kınanın üzerine kına bulaştırılmamağa dikkat edilirdi. Bu hususa önem verilmezse “gelinin üstüne kuma geleceğine” inanılırdı.

Kız evinde bir taraftan kına yakılırken, bir taraftan da orta yaşlı bir kadın elinde kına taşı ile oğlan evine gider, güveyinin eline kına yakardı. Bu sırada güveyinin ve kına yakan kadının önüne bir örtü tutularak küçük erkek çocukların leblebi atması önlenirdi. Kına yakan kadına güveyi avcunu açmak istemez, kadın da yakasında bulundurduğu bir iğneyi güveyinin eline batırır, avcunu açtırır, içinde bulunan bahşış alır. Genellikle oğlan evindeki kına gecesi çalgılı olurdu.

Nikâh kıyma işi, cehiz yazma veya cehiz asma zamanlarında yapıldığı gibi, gelin gitmeden bir gün önce de olabilirdi. Ama çoğu zaman gizli tutulurdu. Tören daima kız evinde icra edilirdi. Kız da erkek de nikâhta bizzat bulunmazlardı. Mutlaka bir başka yakınlarına vekalet verirlerdi. Nikâh kıymaya yetkili olan hoca, şahitleri karşısına oturtur, Nur suresindeki evlenmeyi

**Elbeyli
Türkmenlerine
mahsus,
Antep'ten bir
düğün sancağı
fotoğrafı.**

(Kaynak:
Uğuroğlu Barlas,
Gaziantep'te
1950'lerde
Derlenmiş
Geleneksel
Evlilik Adetleri,
İstanbul: Piya
Yayımları,
2026.)

öven ayetleri okurdu. Bu sırada odada bulunanlar diz çökerler, ellerini parmakları açık vaziyette dizlerinin üzerine koyarlar, duayı dinlerlerdi.

Eskiden, gelin almaya mutlaka perşembe günü gidilirdi. Başka gün gidilmezdi. Yalnız dul kadınlarda veya ikinci evliliklerde bu şart aranmazdı. Genç kız hafta arasında gelin giderse, herkes ayıplar “Dul kadın gibi gelin götürüldü.” denirdi. Şimdi, hafta tatilinin cumadan pazara alınması ve düğün salonları için verilen tarih ve saatin önem kazanması nedeniyle, bu inanç ve ayıplamalar geçerliliğini tamamen kaybetmiştir.

Anneannem (1307/1891 doğumlu idi.) tahtirevanla gelin gittiğini söylerdi. 150 sene öncesine kadar kullanılan tahtirevan sonrasında yerini landona terk etmiş, sonra faytonlara şimdilerde tabii otomobillere... Tahtirevan, tahtadan yapılmış olup, küçük bir odaya benzerdi. Dış yüzü yeşil boyalı idi. Bir kapısı ve

üç yönüne açılmış pencereleri vardı. Pencereler daima kırmızı renkli bir perde ile örtülü dururdu. Elde taşınmaz, boncuklarla süslü ve renkleri aynı olan bir atın üzerine yükletilir, düşmemesi için de güçlü kuvvetli erkeklerle dört ucundan tutulurdu. Yol boyunca giderken çingiraklar garip ve çeşitli sesler çıkartarak ister istemez dikkati çekerti. Onu kağınlara binmiş gelinciler takip ederdi.

Eski düğünlerde sabahın onunda hareket eden gelinciler yanlarında bir de kadın hoca götürürlerdi. Hoca dua eder, genellikle “Ayetel Kürsi” okurdu. Oğlan evinde sedirden kapıya kadar gelinin ayağının altına bir “ayak eni” serilirdi. Gelin, parlak renkli kumaştan yapılmış “dövme bürük” denilen çarşaf giyerdi. Örtünmek zorunluğu ortadan kalkınca bu geleneğe de son verildi. Yalnız, kızın erkek kardeşi tarafından gelinin beline bağlanan kırmızı kuşak “gayret kuşağı” bugün de bağlanmaktadır. Gelin baba evinden çıkacağı sırada evde ne kadar büyük varsa birer birer hepsinin elini öper. Sonra erkek kardeşi elinden tutup onu otomobile kadar götürür ve yardım etmek suretiyle arabaya bindirir. Ona “yenge” adı verilen bir veya iki kadın refakat eder. Kadınların yaptığı işe “yenge gitmek” denir.

Cumhuriyetin ilanından on-on beş yıl sonralarına kadar gelin olan kızları güveyi evine gelinceye kadar görmezmiş. 1935 yılından bu yana gelini, güveyin kapıda karşılaması görenek olmuş. O yıllarda evlenenler, evlerinin yüksekçe bir yerine çıkıp, gelin arabadan inince başından aşağı buğday, leblebi ve para saçarmış. Sonra aşağı iner, gelinin koltuğuna girer ve onu içeri almış ki, bu merasime “koltuk” denirdi.

Düğün evinin çatısına yerleştirilen “düğün bayrağı” da geleneksel düğünlerin sembolü olarak yaşamaya devam ediyor. İlbeyli / Elbeyli Türkmenlerinde düğün bayrağı; yaklaşık 40x50 cm. boyutlarında kırmızı, yeşil, beyaz renkte üç bayrak, bir tahtaya tespit edilerek yan yana

düğün evinin çatısına yerleştirilir. Bu renklerde kırmızı Türklük, yeşil Müslümanlık, beyaz bayrak da sağlık anlamına gelir.⁵

Evlenme ve düğün konusunda geleneksel kültürümüzde çok anlamlı sözlerimiz de bulunmaktadır. Mesela aileden mutlu evliliği olan bir hanım gelin ve damada düğünlerinde güzel dilekleri ifade eden şu sözleri söyler:

Al bahçeden al getirdim

Mor bahçeden gül getirdim

Sana allı, pullu gelin getirdim

Al sana bir gül, kokla bin yıl

*Bunu sana, seni Allah’a emanet ediyorum.*⁶

Ayrıca düğünle ilgili söz varlığımızda, atasözleri ve deyimlerimizin önemli bir yeri vardır. Dilimizin anlatım zenginliği ve mecazlar dünyasından bazı örneklere⁷ yer vererek yazımızı nihayete erdirelim:

- Ağa aş borç olur, düğün aş harç olur.
- Ağlamayacağın cenazeye, oynamayacağın düğüne gitme.
- Bekârın ahmağı düğünde kız beğenir.
- Çalgı düğün evine yakışır.
- Deliye borç etme ya düğünde ya bayramda ister.
- Deliyi düğüne davet etmişler, burası bizim evden rahat demiş.
- Düğün aş ile misafir ağırlandı.
- Düğün bizim, oyna kızım.
- Düğün dernek, hep bir örnek.
- Düğün, düğün hoş düğün, pilavı yok boş düğün.
- Düğün el ile, harman yel ile.
- Düğün evinde acıktınsa koş eve.
- Düğün iki kişiye, kaygısı düşer komşuya.
- Düğün sesle, ölü yaslama.
- Düğüncü düğünü uzatırsa dövünür.
- Düğünde misafir, sonunda borçlu ağırlandı.

- Düğüne gider zurna beğenmez, hamama gider kurna beğenmez.
- Düğüne giden oynar, ölüye giden ağlar.
- Düğünsüz ev olur, ölümsüz ev olmaz.
- Düğünün borcuyla, ramazanın harcıyla Allah kayırır.
- Düğüncüsü düdüklü derede olmak.
- Düğün sahibinin adını okuyucu pisler.
- Düğün aşıyla (hamam suyuyla) dost ağdırlamak.
- Düğün bayram etmek.
- Düğününde kalburla su taşımak. (Bir dilek olarak yaşlıların gençlere)
- Düğün görüp oynamamış, ölü görüp ağlamamış.
- Düğünde gelinle güvey sevinir, bir de yanında iki deli.
- Eğretiye düğün evinde soyarlar. (Eğreti; ödünç alınan takı-mücevher)
- El atına binen ya düğün günü ya bayram günü iner.
- El ile gelen düğün bayram.
- Gelin oyunu sever, düğün mahana (bahane)!
- Gök yüzünde düğün var deseler, kadınlar merdiven kurar.
- Gönül evi düğün evinden kalabalıktır.
- Güzellik de düğün de gerekli, hüner her gün gerekli.
- Hocasından yüzlü çocuk oyunda, kocasından yüzlü kadın düğünde belli olur.
- Kambersiz düğün olmaz.
- Kendi başını bağlamayan düğün evinde gelin başı bağlamış!
- Ne düğün görmüş oynamış ne ölü görmüş ağlamış.
- Okunmadık (çağırılmadık) düğüne Keloğlan gider.
- Ölüm düşlendiği yere, düğün başlandığı yere.
- Ömrün uzun olsun, düğünün güzün. (Sivas)

Anadolu'da düğün, atasözleri kadar çiçek isimlerine de ilham olmuştur. Latince'deki isimlerine rağmen Türk'ün gönlünde ve muhayyilesinde çiçeklere düğünlü dernekli, gelinli duvaklı isimler yakıştırılmıştır. Mesela şu nar çiçeği renkli olana (*Fritillaria*) "ters lale" ya da "ağlayan gelin", sarı olana da (*Ranunculus*) "düğün çiçeği" demişiz. (Fotoğraflar: Mihriban Ahıskalı)

- Ömrün uzun olsun düğünün güzün; altı oğlun bir kızın olsun. (Gaziantep)
- Saçısı çok olan düğünün pekmezi tatlı olur.
- Toy düğün: Yemekli düğün
- Toy düğündür, o da bir gündür.

NOTLAR

* Eczacı, Halkbilim Doktoru.	çağırarak, davet etmek anlamına gelir.
1 Bu atasözü merhum babam Kâzım Arslan (Sivas 1900-1991)'dan işitmiştim. Müjgân Üçer, Beşik Eşik Keşik Sivas'ta Doğum Evlenme Ölümle İlgili Gelenek Görenek İnanışlar ve Sözlü Kültür (İstanbul: Kitabevi, 2020), 223-294.	5 Sivas'ta merkez ilçeye bağlı 42 pâre İlbeyli / Elbeyli Türkmen yerleşim birimi vardır. Bu bilgiler için bkz. Kadir Pürlü, Sivas'ta İlbeyli Türkmenleri-II, (2002), 669.
2 İlhan Ayverdi, Misalli Türkçe Sözlük, Kubbealtı Lügati, 2005.	6 Nikâh törenlerinde şahit olduğum zaman gençleri bu dilekle tebrik ediyorum. (M. Üçer)
3 Ayverdi, "Toy" md.	7 Yararlanılan eserler: Müjgân Üçer-Fatma Pekşen, Aslan
4 "Okuyucu", çağırıcı, davetçi demek. Eski Türkçede "okumak" "ok göndermek"ten türemiştir. Türk töresinde davet eden oba öbür obaya "ok gönderir". Bu sebeple okumak;	Burcundan Yükselen Selçuklu Kartalı Divriği (Sivas: Asitan, 2010); Nurettin Albayrak, Türkiye Türkçesinde Atasözleri (İstanbul: 2005).

“Bu Dünya Bir Gelindir...”

M. Sabri Koz’la Düğün Geleneklerimize Dair Söyleşi

Fulya İbanoğlu

Bir cemiyetin, bir milletin anlaşılmasında onun doğum, düğün ve ölümle alakalı tasavvurlarına, bu tasavvurların yansıdığı merasimlere bakmanın ehemmiyeti malum... Düğün ise, “baş”ın ve “son”un “arasında” yer alması sebebiyle diğer iki hadiseyle de irtibatlı. Meseleyi bu şekilde vaz’ ettiğimizde düğün folkloru, düğünlerde şahit olduğumuz her tür detay bize başka başka pencereler açacaktır. Anadolu gibi kadim pek çok topluluğun güzerân ettiği bir coğrafyada Müslüman Türk toplumunun düğünlerine mevzuu getirdiğimizde neler söylersiniz?

[Fotoğraf: Mehmet Demir, Üsküdar Sahaflar Çarşısı: 28 Nisan 2026]

Bizde ilk sorunuzun ilk cümlesinde sıraladığınız üç kavramı çok daha “efkarını câmi, ağyarını mâni” bir biçimde dile getiren güzel bir söz vardır: “Beşik, eşik, keşik”. Beşik “doğum”, eşikle “evlenme”, keşik (sıra, nöbet) “ölüm” anlatılıyor. Vilayetim Sivas’tan yetişmiş (Divriğiliyim ben, öğrenmek gibi olmasın) kıymetli bir büyüğümüz, seksenini çoktan aşmış (Allah sağlıklı daha nice yıllar yazmış olsun) Müjgân Üçer Hanım’ın *Beşik Eşik Keşik - Sivas’ta Doğum, Evlenme, Ölümle İlgili Gelenek Görenek, İnanışlar ve Sözlü Kültür* diye bir kitabı var. Kitabevi Yayınları sahibi

Kardeşim Mehmet Varış Bey'in sorumluluğunu bana emanet ettiği "Sivas Kitaplığı" adında ağır aksak da olsa devam ettirdiğimiz bir dizi başlatmıştık. O dizinin 10. kitabı bu eser... Müjgân Hanım bu kitabı geçen yüzyılın son çeyreğinde yazmaya başladı. Bazı bölümleri makale olarak yayımlandığı zaman da (*Sivas Folkloru* dergisinde) beğenilmiş, ilgi görmüştü. Yayımlandıktan sonra da zamanımızın halkbilimi klasikleri arasında kendisine yaraşan yeri buldu. Kitaba dizi editörü sıfatıyla yazdığım "Beşik Eşik Keşik: Basamak Basamak Bir Hayat İcmâli" başlıklı ve dosyayı okuduktan sonra 2018'de kaleme aldığım sunuş yazısından, size mutlaka aktarmak üzere not ettiğim (s. 1-2) şu cümleleri paylaşmasam olmaz:

"Bu çalışma, makaleler halinde yayımlandığı yıllardan bugüne bir çıg gibi büyüdü. Çay taşı gibi güzelleşip biçimlendi. Öyle değinmeler, öyle tespitler, öyle anışlar okuyacaksınız ki size bildik, yaşandık gelecek. Ama ayrıntılar içinde şaşkınlıklar da yaşayacaksınız. Çünkü anlatılanların çoğu bugün yok artık, anlatanlar da öyle..." (...)

İşte *Beşik Eşik Keşik*'le satırlara dökülen, fotoğraf karelerinde ölümsüzleştirilen, kadınlara has önsezi ve beceriklilikle derlenip toparlanan böyle bir şehir ve çevre monografisidir. Sayfalarında, satırlarında her insanın gerçekleştiremeyeceği bütünlükte, olağanüstü bir gayretin, uzun hayat ve meslek tecrübelerinin, yaradılışın sırrında vücut bulmuş bir vukuf sahibi olmanın her şeyden önemlisi sınırsız bir tecessüsün izlerini de okuyacaksınız."

Sorunuzun beni yönlendirdiği yere doğru gitmesem de içimden geçenleri anlatsam ne dersiniz? Belki böyle bir yoldan gidersek sözün büyüğü bizi sizin arzu ettiğiniz yerde buluşturabilir.

Önce şunu belirteyim izin verirseniz: En eski Mısır, Mezopotamya, Anadolu, Balkanlar, Afrika, Akdeniz ile Orta ve Uzak Asya, Yeni Dünyalar gerek yazıtlarda gerek eski yapılarda

hayatın yukarıda özetlenen üç aşamasından söz eden kalıntılar dikkati çeker. Dügünler de insanlığın yaşı kadar eski geleneklerdir. Kutsal Kitaplar, ilkel dinlere ilişkin tanrıların birbirleriyle, yarı tanrılarla ya da insanlarla evliliklerini dillendiren mitolojik anlatılar, masallar, efsaneler, destanlar yeri geldikçe düğünlere daha doğrusu evliliklere değinirler.

Bilim insanlarının gelenek ve inançlar için vardıkları sonuçlardan biri de insana ait olup da öteden beri uygulanan hiçbir şeyin toplum düzeni, din, siyasal gelişmeler yanında tamamıyla yok olmadığı ve yeni ortama bir biçimde uyum sağladıkları yolundadır. Yıllara yayılmış bir tecrübe zinciri bana şunları öğretti: Rahmetli Nebi Bozkurt'un *Hadiste Folklor Eğlence* ve kısa süre önce de Mustafa İyidoğan'ın *Câhiliye ve Hz. Peygamber Dönemi Eğlence Kültürü* kitaplarını okuduktan sonra öğrendiklerimi eski okumalarım ile birleştirdim. Uzun yıllar önce okuduğum James George Frazer'in *Altın Dal - Dinin ve Folklorun Kökleri* kitabının Mehmet H. Doğan çevirisi ve Metin And'ın *Dionisos ve Anadolu Köylüsü* ve *Oyun ve Büğü* kitaplarının ilk ve son baskıları bende geçmişte var olmuş törenlerin inanç sistemleri değişse bile "izlerinin" şöyle ya da böyle devam ettiği düşüncesini doğurdu. Bu dört yazarı ve eserlerini önemsiyor ve tavsiye etmekten kendimi alamıyorum. Evlenme, düğün gelenekleri de kaynağı sağlam küçük su yolları gibi, mevsimlere, iklim değişikliklerine göre akıp gitmeye devam ediyor. Bilmem yeterince açıklayabildim mi?

Bizim üzeri sis perdesiyle örtülmüş olsa da İslam öncesi ile İslam sonrasını bir arada barındıran daha çok İslami inanç ve uygulamaları yansıtan, son yıllarda birçok yeni nüshası elde edildiği için edebiyat ve halkbilimi camiamızda heyecanlı bir ortam oluşturan, yeni yayınlara vesile olan *Dede Korkut Destanları/Oğuznâmeleri* (özgün adıyla *Kitâb-ı*

Dedem Korkut alâ Lisân-ı Tâife-i Oğuzân) evlenme ve düğün gelenekleri bakımından bize hiç de yabancı gelmeyen öğeler barındırır. Rahmetli anneciğim “Ölü de diri de ses ister oğlum.” derdi; yani ölünün ardından ağlamanın ağıt yakmanın, düğünlerde de çalgı çalıp türkü söylemenin, oynamanın değişmez bir kaide olduğunu ifade ederdi.

Dede Korkut’ta evlenme geleneklerine ilişkin sayfaları okuyunca bize hiç yabancı/uzak gelmediğini görürüz: Nişanlılık, beşik kertmesi, kız isteme, başlık, düğünlerde çalgıcı/âşık (burada ozan) bulunması, genç hanımların oynaması, erkeklerin ayrı bir yerde eğlenmeleri, yiyip içmeleri hiç değişmemiş gibidir.

Baş kahramanı Bamsı Beyrek olan kollarda rastladığımız düğün sahneleri ve bunların arka planında yatan gelenekler unutulmaz bir canlılıkla yer eder zihinlerde.

Köroğlu Destanı’nda, *Manas*’ta ve sayısız Türk destanlarında, masallarımızda ve halk hikâyelerimizde düğünler ve bunlarla ilgili gelenekler yer alır. *Kerem ile Aslı Hikâyesi*’nde sevgililer birbirlerine kavuşamaz, düğünün gerdek gecesinde Kerem “âh” çekerek yanıp tutuşur, Aslı ise çılgına dönüp külleri karıştırırken saçlarından tutuşup can verir. Bu yüzden Elbistanlı Aşık Derdiçok sevgilisine “*Kastın mı var Kerem gibi yakmaya / Keşiş kıızı Aslı mısın sevdiğim*” diyerek sitem eder. Fakat Kerem’in yakın arkadaşı Sofu, hikâyenin sonunda bir düğünle evlenir. Taşbasması *Kerem ile Aslı* kitaplarında son resim olarak “Sofu’nun Düğünü” yer alır ki burada eğlencenin ilkel bir biçimde resmedildiği de görülür. Kerem de bir deyişinde “*Dünyada Şahsenem erdi murada / Âşık Garib gibi gülen olmadı*” diyerek birbirine kavuşan nadir hikâye kahramanlarından ikisini hatırlatarak, *Âşık Garib ile Şâhsenem Hikâyesi*’nin sonucuna göndermede bulunur.

Destanlarımızda, halk hikâyelerimizde, masallarımızda nişanlanma, evlenme,

birbirinden ayrı düşüp kavuşma ya da kavuşamama, evlilik için öne sürülen şartlar, arzu edilen başlık ya da hediyeler, başarılması şart koşulan zor işler, düğün ve eğlence ortamı olanca ayrıntısıyla işlenir.

Çocukluğunuzda Sivas’ta gördüğünüz, katıldığınız düğünler sizin daha sonraki folklor çalışmalarınıza mutlaka ilham olmuştur. Hatta ömrünü neredeyse halkbilimine vakfetmiş biri olarak bu düğünler sizin gönül ve fikir dünyanızı mayalamıştır diye düşünüyorum. Neydi o düğünlerde sizi cezbeden? Bu milletin hangi yönlerini, bu coğrafyanın hangi hususiyetlerini o düğünlerde gördünüz?

Ben Kırkgöz Köyü’nde doğup Divriği merkezde büyüdüm. İlkokula köyde başladım, dinî günlere, özellikle Muharrem ve Aşure törenlerine ilişkin parça bölük birçok hatıram varsa da zihnimde düğünlere ilişkin herhangi bir iz yok. Sivas düğünlerini bilmem (her yerde köyden köye, kasabadan kasabaya, şehirden şehire değişse de...), bunlara ilişkin gelenekleri ağırlıklı olarak Müjgân Hanım’ın yukarıda andığım kitabından ve yer yer daha başka çalışmalardan öğrendim.

Divriği’de de çok düğüne gittiğimi söyleyemem. 15 yaşında ayrılıp 60 yıl boyunca kısa süreli gidip gelmeler dışında bu şehirle olan ilişkim hafızamda kalanlarla, büyüklerimden, dost ve arkadaşlarımdan duyduklarım ile sınırlı. Ancak ilkokul yıllarımda düğünlerin kadınlara özgü törenlerine annemle birlikte katıldığım olmuştur. Özellikle gözleri görmeyen iki yerli çalgıcının armonikçi (akordeon) Hafız ile defçi Hamdi’nin çalıp söyleyerek kadınların oyunlarına eşlik ettikleri düğünleri çok iyi hatırlıyorum. Çünkü çalıp söylerken el, vücut ve özellikle yüz hareketleriyle sesleri çok ilgimi çeker, hatta aralarında geçen “Aga kim oynuydu? Falancaların küçük gelin çıktı mı?” türünden konuşmaları unutamıyorum. Çünkü ben

kadınlar arasında değil iki çalgıcının yanında otururdum. Bir süre sonra, çıkan dedikodular yüzünden iki çalgıcının önüne bez gerilmeye başlandığını da hatırlıyorum.

Memleketimizde yetişkin kızı olan ailelere gidip gelerek ağız yoklayan, önce görücülüğe ve ardından da istemeye gelineceğini haber veren, herkes birbirini tanıyor olsa da damat adayını, ailesini öve öve bitiremeyen arabulucu kadınlar vardı. Bunlardan birinin (çok fazla sevilme da hatırı sayılan, çekinilen bir kadındı) 11-12 yaşlarımdayken küçük ablam için bize gelip gittiğini hatırlıyorum. Çarşıda da erkeklerin baskı yaparak ve kız babalarını zayıf noktalarından zorlayarak işi kendi aralarında kotarmaya çalıştıkları da duyup işittiğim hadiselerdendi.

Divriği düğünleri üzerine Müjgân Üçer ve Fatma Pekşen Hanımlardan önce uzun yıllar şehrimizde öğretmenlik yapan halkbilimi ve halk edebiyatı araştırmacısı, *Sivas Folkloru* ve *Türk Folkloru* dergilerinin yayıncısı merhum İbrahim Aslanoğlu, yaşlılardan, mevzuu iyi bilenlerden yaptığı derlemelere dayanarak rahmetli İhsan Hınçer'in *Türk Folklor Araştırmaları* dergisinde (S. 268-270, 1971-1972) üç sayı süren ve geleneğin aşamalarını fazla derinleşmeden ama doğru olarak anlatan "Divriği'de Düğün Adetleri" başlıklı bir yazı yayımlamıştı. Bu yazıyı yeniden okurken geçmişte yaşayıp da unuttuğum kimi ayrıntıları kırıntılar halinde hatırlamıştım. Gelin, oğlan evinden girerken başından aşağı serpilen sarı iki buçuk, beş ve on kuruşlukları yerlerde sürünerek çocuklarla nasıl kapıştığımızı, bizden büyük bazı ablalarla, gelinlerle nasıl yarıştığımızı yeniden yaşamıştım. Biz bugün çoktan unutulmuş bu bozuk paralarla belki birer avuç kırık leblebi alacaktık ama ablaların kısmet açma, bereket ve gelecekle ilgili başka hesapları olabilirdi.

Bir kamyonun arkasına çoluk çocuk doluşarak kız evinden oğlan evine, biraz da mahalle aralarında hep bir ağızdan "le le le..." diye bağırarak dolaşmamız da bir garip eğlence olarak zihnimde yer etmiş. Bu bağırış çağırışla geçen bu gezilere birkaç kez katıldığımı hatırlıyorum.

Amcamın büyük kızı evlenirken otuz kırk atlının gelin almaya gelen alayın bir bölümünü oluşturduğunu, atlıların tek tük de olsa havaya kuru sıkı ateş açtıklarını hatırlıyorum. Annemin beyaz çarşafı giyerek düğünlere gittiğini, bir delinin kadınların üzerine kırmızı boya attığını, bir zamanlar gelinlerin tahtirevanla götürüldüğünü hikâye ettiğini de hatırlarım. Rahmetli annemin, kapı karşı komşumuz Dursungilin ortanca oğlunun düğününe (Rahmetli Nuri Ağabey) aileyi temsilen nasihatlerle gönderildiğimde 10-12 yaşlarındaydım. Gelin İstanbul'dan geliyordu ve büyük gelinin kardeşi idi. Erkekler için kurulan pilav sinisinin başında (Divriği Pilavı/ Alatl Pilav, günümüzde de yaşatılıyor ve ülke genelinde tanıtımı yapılıyor; şehri ziyaret edenler için Divriği konaklarından birinde arzu edenlere ikram bile ediliyor. Unutulmasın özel gün ve törenlerin yemeği olan Divriği Pilavı, bulgurla değil yalnız pirinçle pişirilir.) "lafa söze karışmadan" nasıl edeple oturulacağını anlatmıştı annem. En üstteki eti, pilavın altını oyarak önüne düşürenleri örnek almamamı, ortak kullanılan hoşaf (hoşov) tasına pirinç tanesi düşürmemeye dikkat etmemi, kaşığı aynı yerden ve yarım daldırmamı da özel olarak tembih etmişti.

Divriği'de kızlar, gelinler düğün için baştan ayağa giyinip kuşanırlar; kınalar yakılır, sürmeler çekilir, o düğüne okunmamış (davet edilmemiş) evlerden özel giysiler, baş, boyun, kol ve bel için değerli takılar âriyet alınır, düğünden sonra da iade edilirdi. Varlıklı evlerin bu takıları, mevsiminde düğün düğün gezer,

birçok kişi bunların asıl sahiplerini bilir ama yapıları da yadırgamazdı.

Erkeklerin de kendi aralarında düğün uzantılı eğlenceleri olurdu. Yıllar sonra bir kez bulundum: “Almalı (elmalı) samah” denilen bu eğlencelerin erkeklere özgü oyunlarla ve yöre türküleriyle tadına doyum olmaz yönleri vardı. “Divriği kaşık oyunu ve havası”, yalnız merkezde bilinen “İzzet” türküsü ve havası eşliğinde kıvrak vücut hareketleri ve müzik yanında kaşık sesleriyle de mümkün olduğu kadar yaşatılmaya devam edilmektedir.

Bugün ev ve bahçe düğünleri unutulmak üzeredir ve büyük şehirlere yaşanan göç yüzünden sadece bu günleri görenlerin ve benim gibi “nâkil”lerin dil ve gönüllerinde yaşamaya devam etmektedir. Size Yunus Emre’nin dünyanın geçici güzelliklerine aldanmamayı telkin eden bir beytini hatırlatarak bu bölüme son veriyorum:

*Bu dünya bir gelindür yeşil kızıl donanmış
Kişi yeni geline bakubanu doyamaz*

Eskiden gelinler al yeşil renklerle örtünürlerdi. Hele hele duvakları kırmızıydı mutlaka. Bugün bu gelenek kırsal bölgelerde o da çok nadir olarak uygulanıyor. Köylerde de şehirlerde de gelinlikler beyaz artık...

Yolunuz Osmanlı tasvir sanatlarına, geleneksel Türk tiyatrosuna ve Türk folkloruna çok kıymetli eserler kazandıran Metin And gibi bir isimle kesişti. Mevzumuzla alakalı olarak onun Kırk Gün Kırk Gece isimli Osmanlı şenliklerini kaleme aldığı eserinin YKY’den tekrar yayınında editörlüğünü üstlendiniz. Kitabın bu baskısı her ne kadar And’ın vefatından sonraya tekabül etse de kendisi hayattayken, kitaba ve hazırlıklarına dair görüşmeleriniz olmuştur sanırım... Bunlara dair anlatabileceğiniz hatıralar var mı hafızanızda? Onu bu çalışmalara

sevk eden, onda bu merakı uyandıran ilk muharrik neydi mesela?

Olmaz mı? Metin And, ben 19-20’li yaşlardayken “erişilmez” gibi görünen bilgiler, hep göz önünde olduğu halde yalnız ona mahsus çözümlemelerle “görseller” eşliğinde güzel güzel hikâye edilen, mitolojiden günlük hayata dünkü insan halleri, usta minyatürcülerin çizip boyayarak yeniden yarattıkları “sarsıcı” eserleriyle, asıl araştırma alanı geçmiş ve günümüz tiyatrosu olduğu halde saray düğün ve şenliklerini de -dramatik özellikler taşıdığı için- 1950’lerden itibaren araştırmaya başlamış. Derlediği bilgileri her bir konu için tuttuğu özel defterlere kaydetmiş. Sohbetlerimizde bana Osmanlı düğün ve şenliklerini anlatan ve o yıllarda haklarında fazla yayın yapılmamış olanlar da dahil olmak üzere hemen hemen tanınmış ya da tanınmamış surnamelerin (düğün-şenlik kitapları) neredeyse tamamını gerek kendisi gerekse yardım aldığı uzmanlar eliyle incelemiş olduğunu masal anlatır gibi hikâye ederdi. Biz ilk baskısı 1959, ikinci ve gözden geçirilip yeniden tasarlanmış baskısını 2002’de gerçekleştirilmiş *Kırk Gün Kırk Gece - Osmanlı Düğünleri, Şenlikleri, Geçit Alayları*’nı YKY için Türkçe ve İngilizce olarak yayına hazırladığımız (2020) günlerde rahmetli hocamızın olağanüstü gayretlerini ana kaynaklara inerek yeniden değerlendirdik. Çünkü bizim yola koyulduğumuz sırada kendisi Hakk’a yürümüştü ama merhum Mehmet Arslan Hoca’nın hazırladığı 8 cilt ve 6 kitaptan oluşan *Osmanlı Saray Düğünleri ve Şenlikleri* (2009-2012) külliyyatı elimizin altındaydı. Az da olsa sanat tarihçilerinin Türkologların hazırladığı nefis baskılı surnameler de masamızda duruyordu. And’ın her notunu, değinmesini, alıntısını, yıllar öncesinden gösterdiği olağanüstü gayretlere hayranlığımızla beraber bu eserlerden denetleyebiliyor, gerekiyorsa ufak-tefek de

olsa müdahalelerde bulunuyorduk. Bu kitaba yazdığım “Şenlikler Yüzyıllar Sonra ‘Şenlik’ Oldu” başlıklı “sunuş” yazısında burada anlattıklarımı ifade etmiş ve sözümü onu çok özlediğimizi dile getirerek bitirmiştım. Evet bu özlem sürüyor ve emanet başka ellerde korunmaya ve yükseltilmeye devam ediyor.

Bu kitap, Osmanlı şenlik ve düğünlerinin seçkinler ve halk önünde sergilenişini incelerken akla gelebilecek her türlü ilgi ve araştırma alanını güzel örneklerle zenginleştiriyor. Teknik, sanat, gösterim, oyunun her türlüsü, giyim-kuşamın her zümre ve cemaat için bin bir çeşit görünümü renkler-çizimler ve süslü anlatımlar eşliğinde ve türlü açılardan güzel, keyifle okunacak bir eser ortaya koymuş üstadımız. Allah rahmet eylesin...

Sizin bizzat şahit olduğunuz ve araştırdığınız Anadolu düğünleriyle Osmanlı şenlikleri, saray düğünlerini mukayese ettiğimizde nelerle karşılaşırız? Anadolu düğünüyle saray düğünü öncesi ve sonrası merasimler, âdetler, giyim kuşam, yeme içme, söz söyleme, çalgı çengi, musiki... Bunların birbiriyle kesiştikleri ve uzaklaştıkları noktalara dair bir şeyler söylemek mümkün mü? “Saray”dan bağımsız bir “Anadolu” düğününden, “Anadolu”dan azade bir “Saray” düğününden bahsedilebilir mi sizce?

Önce İstanbul’umuzu ele alalım. Fetih’ten sonra dört bir yandan şehre yerleştirilen halk için eski yaşama biçiminin devam etmesi düşünülemez. Ayrıca şehirde var olan bazı uygulamaların yeni gelenler üzerinde tesiri olmadığı da söylenemez. Geleneklerin zaman içinde oluşup kökleştiği düşünülürse Saray’da olsun halk arasında olsun etkileyip etkilenmemek mümkün müdür? Hanedan evlilikleri, düğünleri adı üstünde, halka benzemez; benzemez

ama öncesinden yani halk yaşayışından izler taşımadığı da akla getirilemez. Bir şema var, bir de onun dal budak salmış etrafı... Çeyizler, nahıl gibi süse dönük armağanlar elle, arabalarla taşınırdı. Doğum, evlenme ve sünnet şenliklerinin/düğünlerinin gösterişli armağanlarından biri olan nahıl, balmumundan ve bununla uyumlu başka malzemelerle yapılırdı. İstanbul’un çeşitli semtlerindeki yüksek sınıf ve halk düğünlerinde de bazı Anadolu şehir ve kasabalarında da “nahıl” geleneği vardı.

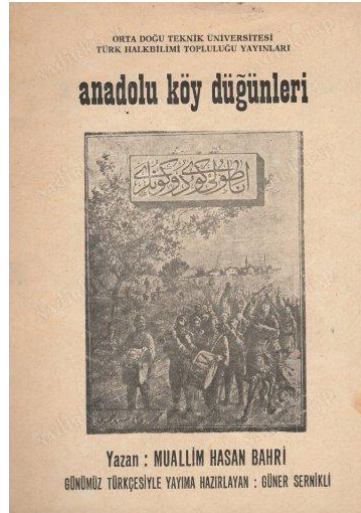
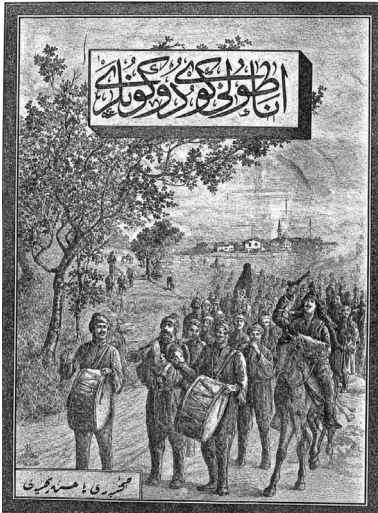
Metin And, *Kırk Gün Kırk Gece* (İstanbul: YKY, 2020), 279: **XVI. yüzyılda elde taşınan nahıllar, düğün süsü ve hediyesi olarak bir statü gösterisiydi.** (Bir minyatürden ayrıntı)

Bizde halkbilim çalışmaları yüz yılı çoktan geride bıraktı. Bu çalışmalar arasında düğünler ne durumda?

Ben de böyle bir soru sormanızı bekliyordum. Edebi birer eser ve tasvir sanatının seçkin örnekleri olan surnameleri bir yana bırakırsak eski gelenekleri derleyip tespit etmeye yönelik

ilk eser Pertev Paşazade Abdülaziz Bey'in *Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri - Âdât ve Merâsim-i Kadîme, Tabîrât ve Muâmelât-ı Kavmiyye-i Osmâniyye* adlı kitaptır. Ağırlıklı olarak İstanbul halk kültürünü derleyen XX. yüzyıl başlarından kalma derlemelere dayanılarak hazırlanmış bu kitapta (Haz. Prof. Dr. Kazım Arısan - Duygu Arısan Günay, Ötüken Neşriyat, 4. bs.) "Evlenme" konusuna 30 sayfa ayrılmış. Geleneğin şehirdeki aşamaları kısa kısa anlatılırken Saray'ın belli belirsiz tesirlerini de taşımakla birlikte halk arasındaki düğün törenleri anlatılıyor.

Size düğünlerimiz üzerine ilk müstakil çalışmanın kapağını vereceğim: *Anadolu Köy Düğünleri* (İstanbul, 1916). Çok güzel bir kapak değil mi? Fakat bu baskısını gören bilen çok az, 1979 tarihli, sadeleştirilmiş yeni baskısı var ortalıkta. Bu kitapta Muallim Hasan Bahri Bey tarafından Kırşehir, Konya, Afyon, Taraklı, Kayseri ve çevresi düğünleri ile Laz, Kürt, Çerkes düğünleri anlatılmış. Düğünlerle ilgili belli başlı gelenekler ve söylenen türküler de yazılmış bu küçük kitaba. Kapaktaki düğün alayı davul-zurna, atlı ve yaya düğüncüler,

Muallim Hasan Bahri, *Anadolu Köy Düğünleri* (İstanbul: 1332/1916)

kenarda seyirciler ve ortalarda da gelin silüeti Halid imzalı bir resimle canlandırılmış. Halid, başta Veled Çelebi'nin Bahaî takma adıyla yazdığı *Letâif-i Hoca Nasreddin* kitabı olmak üzere birçok halk kitabını resimleyen o yılların tanınmış bir halk ressamıdır.

Anadolu düğünleri üzerine bir hayli çalışma yapılmış, değişik düzeylerde tezler hazırlanmış, çok önemli ya da sıradan pek çok makale, derleme yazısı yayımlanmıştır. 1930'lu ve 1940'lı yıllarda ilk aklıma gelenlerden Sadi Yaver Ataman'ın, Ahmet Baha Gökoğlu'nun, F. Akçakoca Akça'nın, Hamit Zübeyir Koşay'ın, H. Kadri Erdem'in genel ya da yöresel Anadolu düğünleri üzerine yayınladığı kitaplardan sonra geçen 90 yıla yakın süre içinde ister kitap ister makale isterse yayınlanmamış derleme olsun değişmenin dünü ve bugününü yansıtacak binlerce örnekle karşı karşıyayız.

1950'lerden bugüne yapılmış düğün derleme ve incelemeleri de az değil. Bu konuda emek verenlerden başlıcaları şöyle sıralanabilir: H. Uğuroğlu Barlas, Sadi Yaver Ataman, Ahmet Yaşar Zengin, Mehmet Ziya Binler, İhsan Topaloğlu, Mahmut İslamoğlu - Şevket İlknur, Ayhan Kalkan, Mustafa Acar, İbret Dal...

Kültür ve Turizm Bakanlığınca yayımlanmış ve ne yazık ki devam ettirilememiş dört ciltlik *Türk Folklor ve Etnografya Bibliyografyası* (Ankara, 1971-1999) 1984 yılına kadar yayımlanmış çalışmalar için zengin bir birikimi yansıtmaktadır. Ciltlerin düğünlere ayrılmış bölümleri bu konuda çalışacaklar için yol gösterici niteliktedir.

Nihayet bugüne geldiğimizde Anadolu'da icra edilen düğün dernek sizin şahit olduğunuz zamanın da epey uzağında. Eksilmeler vardır mutlaka. Bunun yanında eklenenler... Gelinler, damatlar,

**ebeveynler herkes, her şey değişti.
Bu hususta bir şeyler söylemek
ister misiniz?**

Çok güzel söylediniz: “Gelinler, damatlar, ebeveynler herkes, her şey değişti”. Belki de dünyayı iyi kötü ayakta tutan da bu “değişme”dir. Yukarıda da söyledim, yapılan incelemeleri dikkatle gözden geçirdiğimiz zaman “her yeni sandığımız şey, eskilerden izler taşır” düsturunu anlatacak bilgilerle dolu olduklarını göreceğiz. Başta da belirttiğim gibi geleneklerden sapma, değişme, unutulma yaşansa da bir kemikleşmiş yapıdan da söz etmek mümkün. Bunlar zerine düşününce rahmetli Behçet Necatigil’in “*Su benim miydi, ağ.*” dizesini hiç unutmam. Böyle, ağdan dert yanacağım ve eski-yeni dertlenmesinde bulunacağım ya da başkaları bulunduğu zaman tekrar ederim bu sözü. Geçenlerde Abdulhan Taşbaşı’nın 2024 tarihli doktora tezine bakıyordum: *Kent Merkezlerindeki Salon Düğünlerinin Ortaya ıkardığı Halk Kültürü Değişmeleri ve Kültürel Miras Aktarımı ile İlgili Sorunlar (Erzurum İli rneği)*. Erzurum gibi muhafazakâr bir şehirde ve memleketin hemen her köşesinde artık eski düğünler yok. Unutulmamış ama “ağ”, onları da pençesine almış, evirip çeviriyor. Doğum şenlikleri, sünnet ve evlenme düğünleri ne yazık ki şaşırtıcı bir Garplılaşmanın gölgesinde kılık ve kimlik değiştirmiş, düğün sahiplerinin meşrep ve hayat tarzlarına göre şekillenmiş, neredeyse tanınmaz olmuş...

Sabri Koz

M. Sabri Koz 1950 yılında Sivas’ın Divriği ilçesine bağlı Kırkgöz köyünde doğdu. İlk ve ortaokulu Divriği’de okudu. 1968’de Sivas İlköğretmen Okulu’nu, 1971’de İstanbul Eğitim Enstitüsü Türkçe Bölümü’n bitirdi. 1991’de Anadolu Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü’nde lisans tamamladı. Sakarya’da ilkokul ğretmenliği, Kahramanmaraş ve İstanbul’da Türkçe ğretmenliği ve yöneticilik yaptı, 1997’de emekliye ayrıldı. 1960’lı yıllarda başlayan okuma, araştırma, öğrenme ve yazma hevesiyle edebiyat, ocuk edebiyatı, folklor ve halk edebiyatı üzerine bine yakın makale ve ansiklopedi maddesine, elli kadar da kitaba imza attı; çok sayıda kitabın değişik katkılarla editörlüğünü yaptı.

Derlemeleri arasında *Nasreddin Hoca’dan Fıkralar* (1978); *Dalda Durur Elde Durmaz. Bilmeceler I* (1982); *En Güzel Bekri Mustafa ve İncili avuş Fıkraları* (1983); *Nükte ve Fıkralarıyla Ömer Seyfettin* (1984); *Nasreddin Hoca’ya Armağan* (1996), *Edirne: Serhattaki Payitaht*, (E. N. İşli ile) (1998); *Beki Baba. Ramazan Fasılları* (1998); *Halk Hikyeleri I*, (D. Kaya ile) (2000); *Diyarbakır: Müze şehir*, (ř. Beysanoğlu ve E. N. İşli ile) (1999); *Adana: Köprü Başı*, (E. Artun ile) (2000); *Yemek Kitabı (Tarih-Halkbilimi-Edebiyat)* (2002); *Her Güne Bir Ninni* (2005); *Metin And’a Armağan* (2007); *Yağmur Duası Kitabı* (2007); *Dokuz Kollu Bir Oyunbaz Metin And* (2007); *Edirne Mdafii Mehmed şükrü Paşa* (2008); *Ahmet şükrü Esen’e Armağan* (2009) bulunur.

Ayrıca, *Gecelerim* (Ahmet Rasim, 1987); *Falaka* (Ahmet Rasim, 1987), *Türkiye’nin Sihhi-i İctimi Coğrafyası. atalca Vilyeti* (1991); *ulluk* (Mahmut Yesari, 1995); *Sergüzeşt-i Hayatımın Cild-i Evveli* (Gazi Ahmet Muhtar Paşa; E. N. İşli ile, 1996); *Mum Hala-I* (Aziz Nesin’in günlüğü, 1996); *Beki Baba. Ramazan Fasılları* (1998); *Tekerleme. Türk Halk Masalının Tipolojik ve Stilistik İncelemesine Katkı* (Pertev Naili Boratav, ev. İsmail Yerguz, haz. M. Sabri Koz, 2000); *Halk Hikayeleri ve Halk Hikayeciliği*, (Pertev Naili Boratav, 2002) *Let’if. Nasreddin Hoca Fıkralarının İlk Baskısı (evriyazı-Tıpkıbasım)* (2008); *Gl Ağacı Boy Vermez. Ermeni Harfli Türkçe ve Ermenice Mniler* (2014); *Ermeni Harfli Türkçe Kelile ve Dimne* (Zehra Hamarat Yardımcı ile, 2024); *Kayıp Günlük ve Fon Sadriştayn’ın Karısı (evriyazı-Notlar-Tıpkıbasım)* (Ömer Seyfettin, 2025) da evriyazılarını yaptığı ve yayına hazırladığı eserler arasındadır.

Karabük ve Havalisinde Rufai Gelenğinde Düğünler

Ayfer Yalçinkaya*

*Seyreyleyüp yandım mâh cemaline
Nur kundak içinde yatar Muhammed
Kokuları benzer cennet gülüne
Nur kundak içinde yatar Muhammed
Canımın cananısın Ya Muhammed*

*Her iki cihanın şefaât kânı
Güzellikte geçmiş Yusuf Kenân'ı
Enbiyalar evliyalar sultanı
Nur kundak içinde yatar Muhammed
Canımın cananısın Ya Muhammed*

*Kevser dudakları bilmem ne söyler
Hulûs-i kalb ile Hakk'ı zikreyler
Daha tıfl iken ümmetin diler
Nur kundak içinde yatar Muhammed
Canımın cananısın Ya Muhammed*

Baba evinden gelin olarak çıkarılırken yukarıdaki ilahinin, kudüm ve çalpare eşliğinde hanende zakirler tarafından okunduğunu ve gelin almasına gelen diğer tüm dervişanın Allah (c.c.) esması ile ilahiye eşlik ederek zikir yaptıklarını hayal edin. Günümüzde kendini dindar olarak tanımlayacak aileler için bile acaba, olur mu, sonra pişman olmayalım şeklinde itirazları tahmin etmek zor değil. Hayali bile insanı ikileme sokmaya yetiyor değil mi? Halbuki bu gelenek Anadolu'nun pek çok yerinde icra edilirdi; şimdilerde durum nedir doğrusu bilemiyorum. Ama mesela,

*Efendim senin yoluna
Yane yane kül oldum
Ehl-i tevhid olan yerde
Meclislerde bile olayım*

*Sensin Ehad sensin Samed
Tak boynuma bend ü kemend
Ben sailim sen kılma red
Kapınızda kul olayım*

*Meclislerde olsam günde
Hakkın ismi daim dilde
Şu ilin nesi var bende
Uslu olayım deli olayım*

*Derviş Yunus nice eylesin
Gözlerinden kan ağlasın
Şeyhim bize himmet etsin
Taze açmış gül olayım.*

şeklindeki Yunus Emre'nin, Şeyh Hüseyin Efendi tarafından hüseyini makamında bestelenen devran ilahisi eskiden Sivas düğünlerinin sonunda okunurmuş. Yatsı

namazından sonra cemaat bu ilahiye bir ağızdan söyleyerek damadı eve götürürmüş. Meşaleler kalabalığın okuduğu bu ilahiyle eşlik eder, evin kapısına kadar ilahi okunur hocanın ettiği duaya âmin denilir, damat büyüklerin elini öper kalabalıktan öylece ayrılırmış.¹

Yeni nesillerin, günümüz toplumsal bakışının böyle bir gelin alma merasimini kabul etmesini beklemek safdillik olabilir. Ama yakın geçmişte Karabük, Kastamonu ve Çorum havalisinin Rufai dervişlerinin gelin almaları böyleydi. Hatta Anadolu'nun pek çok yöresinde elbette Rufai olsun olmasın gelin alma, düğün öncesi ve sonrasında benzer uygulamalara tesadüf edilirdi. Öyle ya, maya aynı! Ben de gelinleri olduğum aile vesilesiyle haberdar olduğum Karabük'teki Rufailerin düğünlerinden duyduklarım ve şahit olduklarımı anlatacağım.²

Karabük başta olmak üzere Batı Karadeniz, Anadolu'nun kadim dervişlik geleneğinin en canlı olduğu yerlerin başında geliyormuş meğer. Bu yörelerdeki gelin alma, aile içi merasiminden ziyade, bir ihvan, bir yol kardeşliği dayanışmasına ve manevi bir gövde gösterisine dönüşür, denilebilir.

Aslında bu konudaki bir yazı; tanışma, kız isteme, söz, nişan, gelin alması, düğün, düğün sonrası değişen durumlar şeklinde bir sıralama ile yazılması gerekirdi. Fakat ben çok önemli gördüğüm için yazıya gelinin evden çıkarılması konusu ile başlayacağım ve günümüzde alelacele karşı çıkılıp itiraz edilen bazı uygulamaların aslında iç içe geçmiş üç dinî gelenekten neşet ettiğinden bahsedeceğim.

En başta dua eden kişi merhum Şeyh Hacı Mustafa Boyraz Efendi. (Sırtı duvara dönük olan) Safranbolu Yazıköy'den merhum İsmail Efendi. Bayrağın önündeki kişilerden soldaki Abdulkadir Boyraz, sağdaki Şaban Yıldız (gelin hanımın dayısı). Bayrağın arkasındaki gür sakallı kişi damadın babası merhum Yusuf Köse; solundaki gelinin babası merhum Erol Bağrıyanık. Fotoğrafın çekildiği tarih, 14 Şubat 1982.

Geline “kırmızı kuşak bağlama” âdeti ne zaman, nerede bekaret kuşağı şeklinde anlaşılmaya başlandı bilemiyorum. Ama meşhur kırmızı kuşağın adı Rufai kültüründe “Gayret (veya sabır) Kuşağı”dır. Gelinin gideceği ve bir ömür geçireceği yeni evinde sabırlı ve güçlü olması dileğini temsil eder. Kuşağa üç düğüm atılır: Şeriat, Tarikat, Hakikat niyetine. Bu kuşak

Sağ başta kırmızı montlu çocuğun yanındaki Hacı Şeyh Hasan Küçük Efendi.

Gelin arabasına binildikten sonra dua edilirken.

genelde evden çıkmadan kapı eşiğinde dualarla bağlanır. Kırmızı kuşağın, Anadolu'da baba veya ağabey tarafından bağlanması âdeti vardır. Rufai geleneğinde kızın ailesinden yaşlı bir ihvanın bağlaması tercih edilir.

Kırmızı kuşak bağlanmasını tamamlayan "niyaz" adı verilen önemli bir uygulama

14 ŞUBAT 1982 günü gelin alması yapılan düğünün, 01 ŞUBAT 1982'de kıyılan resmi nikah fotoğrafı. Bu fotoğraf çok kıymetli kabul edilmektedir çünkü Karabük'te 12 EYLÜL darbesinden sonra resmi nikahın hemen akabinde davetliler dağılmadan aynı mekanda dua edilen ilk nikahtır.

daha vardır. Kırmızı kuşak dillere pelesenk edilmiş ama bu bağlamanın mütemmim cüzü olan niyazın ne olduğunu kimse merak bile etmemiş! Rufai meşrebinde edep her şeyin üzerindedir. Gelin babasının evinden çıkarken, sadece kuşağı bağlanmaz; aynı zamanda ailenin manevi büyüğünün elini öperek (niyaz ederek) destur alır. Bu büyük, öncelikle babadır, onun yokluğunda, sağ ise dede, amca, dayı olabilir.

Bu yörede kadim bir başka âdet de "eşik adabı"dır. Gelin eşikten çıkarken sağ ayağıyla besmele çekerek çıkar. Bu esnada dervişlerin "Hayy" esmasıyla kısa bir duraksama yapması, zikre ara vermek niyeti ile değil gelinin yürüyeceği bu kısa yolun, uzun hayatında karşılaşacağı yolların bereketlenmesi niyetiyledir.

Nihayet gelin alma töreni için kız tarafına araçlarla konvoy halinde gidilir. Klasik korna sesleri veya sesli müzik yayını ayıp kabul edilir. Hele hele havaya kurşun sıkma gibi durumlara asla izin verilmez. Gelin almaya giden konvoyun en önünde bir bayraktar, onun arkasında kudüm veya bendir çalan iki üç ihvan olur. Kız evi önünde ilahiler okunur, tekbirler ve salat ü selamlar getirilir. Gelin hanım yukarıda anlattığımız şekilde evinden dualar ile çıkartılır, eşikten geçtikten sonra dört tarafı Türk bayrakları ile muhafaza altına alınmış bir şekilde gelin arabasına kadar getirilir. Gelin arabasına binmeden hemen önce duası yapılır ve gelin arabasına bindirilir. Gelin erkek tarafına -lütfen bu kelimeye dikkat edelim- "yolcu" değil "emanet" edilir. Gelin niçin emanet edilir? Çünkü Rufai adabında gelin sadece bir zevce olarak değil, iki ailenin manevi birleşmesine vesile olan bir emanet olarak baba evinden

uğurlanır. Gittiği ev ahalisi tarafından da bu niyetle karşılanır.

Gelini dualarla uğurladık. Onlar menziline varıncaya kadar biz bu işin en başına dönelim. Nasıl başladı? Bu noktaya hangi aşamalardan geçerek geldi? Bu hususlar, Rufai adabında çok önemli teferruatlar içerir.

Genelde gençler görücü usulü ile evlendirilirdi. Burada kastedilen görücü usulü, özellikle aile büyüklerinin gençleri birbirine yakıştırması ile başlayan bir süreçtir. Yoksa düğün gününe kadar kızla oğlanın birbirini görmediği, birbirini tanıma zaman ve imkânı bulamadığı durumlar değildir. Bu yakıştırma konusuna şimdikilerin aklı pek yatmasa da aslında bu konuda Anadolu irfanı dediğimiz kadim kültür devreye girmektedir. Bu kültür Rufai adabı ile birleşip yeni bir yuvanın en temiz ve saf hali ile buluşmasının öncülüğünü yapıyordu. Hadis-i şerifte geçen hâli ile her konuda (maddi/manevi) küfûv gözetilirdi.

Kız isteme; sadeliğin, tevazuun ve edebin birleşmesi ile yapıldı. Bu konuda az bilinen bir bilgiyi paylaşmak istiyorum: Kız istemede gün olarak perşembe akşamı tercih edilirdi. Böylece cuma gecesinin hayır ve bereketi gözetilirdi. Gösterişli hediyelerden ziyade, özellikle Karabük ve Safranbolu'da nezaketi temsil eden çiçek ve tadımlık ikram olarak lokum getirilirdi. Oturma düzeninde büyüklere hürmet esastı. Kadınlar ayrı bir odaya alınır, kız isteme esnasında bu ana şahitlik etmek isteyenler, erkeklerin oturduğu odanın kapısından sessizce dinlerlerdi. Hem erkek hem kadınlar tarafında edep üzere oturulur; yüksek sesle konuşmaktan ve aşırı gülüşmelerden kaçınılırdı.

Gelinin baba evinden çıkmasından bir kesit.

Soldan sağa: **Beyaz şapkalı Şahin Karataş**, merhum **Hüseyin Coşkun** (minibüs sahibi olup, o dönemin ihvanını ücretsiz sohbetlere taşıyan kişi), **elinde bendir olan Hikmet Karataş**, merhum **Ali Aygün**; **ortada gür sakallı kişi dergahta müezzinlik yapan Hafız Şerafettin Atalay**; beyaz sakallı olan dergahın berberi merhum **Fehmi Arat**, yanında elinde asa olan merhum **Hacı Mehmet Güngör**.

Söze doğrudan konuya girilerek başlanmaz daha önce birbirini tanımayan kimseler varsa tanıştırılır, hâl hatır sorulur, güzel temennilerde bulunulur. Kahveler içildikten sonra müsaade istenir ve klasikleşmiş olan “Allah’ın emri, Peygamber’in kavli...” düsturuyula niyet beyan edilir. İşin ilginç tarafı, şayet damat ve ailesi uzak şehirden gelmemişse, aileler daha önce tanışmış, kendi aralarında sözleşmiş olsalar bile kız tarafı ilk istemede hemen “Tamam” demez, “Kendi aramızda istişare edelim, haftaya cuma gecesi görüşürüz.” diyerek görüşmeyi tatlı bir şekilde sonlandırırlardı. Bu tavır, gelin olmaya aday kızlarına saygıdan kaynaklanan, erkek tarafına da biraz sabır öğütlemekle alakalıdır.

Kız istemenin olmazsa olmazı kahve ikramıdır. Kahveleri evin kızının yapması ve onun tarafından misafirlere ikram edilmesi adap olarak kabul edilir, ikram ettiği kahve, onun nezaketinin ve misafire verdiği değerin ölçüsüdür. Kahve içilirken “Şifa olsun.” veya “İçinizde nur olsun.” şeklinde dua ve tasavvufi nezaket içeren tabirler kullanılır.

Bir hafta sonra tekrar bir araya gelerek konu açılır, yine isteme gerçekleşir ve kız tarafı hayırlı olsun dedikten sonra, Kur’an-ı Kerim’den bir aşr-ı şerif okunur, dua edilir ve bu şekilde iki aile arasında söz kesilmiş olur.

Aile büyüklerinin izni ile evlenecek olan kız ve erkeğin birbirlerini tanıması için zaman verilir. İslami hassasiyetleri gözeterek birkaç kere görüşürler, kendilerinden emin olduktan sonra aile büyüklerine bilgi vererek sürecin sıhhatli bir şekilde devam etmesini sağlarlar.

Aile arasında kesilen sözün ardından yakın-uzak akrabalar, komşular ve dergâhtan büyüklerin katılımı ile yine bir cuma gecesi

yüzükler takılır, aile büyüklerinin huzurunda mehir konusu netleşir, sonra Kur’an-ı Kerim okunur, dua edilir. Şeyh Efendi iki ailenin de büyüğü olarak kısa bir konuşma yapar. Bu konuşmada aile büyüklerine hitaben “Kolaylaştırınız, zorlaştırmayınız, birbirinizi üzmeiniz, ekonomik olarak birbirinizi üzecek yük yüklemeyiniz.” gibi tavsiye ve temennilerde bulunur. Ayrıca söz merasiminden sonra ilk fırsatta gelin ve damat adayı ile evlilik müessesesi ve kutsallığı hakkında, saygı, sevgi, sadakat ve ebeveynlere karşı davranışlarını, Allah (c.c.) nasip ederse çocuklarını dinî hassasiyetlerle yetiştirmeleri konusunda öğüt ve tavsiyelerde bulunur.

Resmi nikâh için müracaatlar yapılır gün alınır, resmi nikâh olmadan dinî nikâh yapılmaz. Bu konuda kendilerine ulaşabildiğim o zamanın büyükleri, resmi nikâh olmadan dinî nikâhın yapılmadığını veya bu konuya şahit olmadıklarını özellikle belirttiler.

Düğün cemiyetlerinde erkekler ve hanımlar ayrı yerlerde otururlar, yemek çay ve sohbetten sonra mahalle camisinde zikir meclisi düzenlenerek zikrullah yapılır, Kur’an-ı Kerim okunur, dua edilir. Geleneksel ve/veya dinî tercihlerde kadın ve erkeklerin ayrı alanlarda, birbirlerinin mahremiyetine saygı duyacak şekilde eğlenmesi esastır. Bu, eğlenmeye engel değil, sınırların korunmasına yönelik bir tedbirdir. Nitekim kına gecesinde, kadın kadına eğlenmenin rahatlığı ve güveni sağlanırken, Rufai geleneğinde damat için de kına gecesi düzenlenir. Özellikle şeyh efendinin damadın eline kına sürmesi hem damat hem aile ve arkadaşlarının heyecanla beklediği bir durumdur. Şeyh efendi gelinin babasının verdiği hediye damadın avucunun içine

bırakır. Kısa ve özlü bir konuşmadan sonra hep birlikte zikre geçilir.

Velîme adı verilen düğün yemeği özellikle dinî kültürde önemli bir yere sahip. Velîme yemeğine çağırılanların katılması davete icabetten çok daha fazla anlam taşır.

Rufai geleneğinde de velîme dergâhın özel dokunuşları ile bambaşka tada dönüşür. Velîme yemeğinin adı “Zikir Sofrası” olarak isimlendirilir. Batı Karadeniz havalisinde olduğu gibi Karabük ve çevresinde düğünün ana yemeği “keşkek”tir. Rufai geleneğinde keşkek dövülürken “Allah” esması zikredilir. Adabı şöyledir: Kazan başına gelen her ihvan, kepçeyi eline almadan “Bismillah” der, en az üç kere karıştırır. Buna “kazan zikri” adı verilir. İkram olarak keşkek yanında etli bulgur pilavı, ayran ve helva dağıtılır.

Düğün sonrası gerçekleştirilen en önemli âdet ise düğünden üç gün sonra kız evine el öpmesi niyeti ile gidilip, aile büyükleri ile yemek yenilmesidir. Bu yemekte gelenek haline gelmiş husus şudur: Herkes yemek yemeğe başlar ama gelin hanım ve damat yemeğe başlamaz. Kız babası tarafından yeni evlilere (özellikle damada) bir hediye vermesi beklenir. Bu hediye ekonomik şartlara göre değişmekle birlikte maddi durumları iyi olanların özellikle köy hayatları varsa her sene meyve veren bir ağaç veya durumuna göre köyde ahırda bulunan bir büyük baş veya küçük baş hayvan hediye edilir, iyi olmayanlar ise durumlarına göre yeni evli çiftin gönlünü hoş edecek hediye

sözü verir. Bu sözü alan gelin ve damat yemeğe başlarlar.

Sonuç olarak, Anadolu’nun değişik bölgelerindeki düğün törenleri bulundukları yerin örf ve âdetlerine göre değişir. Bu durum tabii kabul edilmelidir. Halen Müslümanlar nezdinde varlığını hissettiren tasavvufi geleneğin ve bu geleneğin deyim yerinde ise ete/kemiğe bürünmüş hâli olan bir dergâhın da dışarıdan bakıldığında küçük gözükken ama yıllarca dindar Anadolu toplumunun gönüllerine ferahlık veren uygulamaları olabileceğini bilmek çok kıymetli. Hayatımızın en önemli dönüm noktalarından birisi olan evlilik hayatına tertemiz hislerle başlayabilmeye rehberlik edecek insanların, meclislerin her yerde ve zamanda hâlen mevcudiyeti belki de bu memleketin en büyük hazinesi...

NOTLAR

*	Uzman Vaiz, İstanbul Müftülüğü.	dönemi çok iyi bilen, fotoğrafların bazılarında
1	Tasavvuf Musikisinde Sivas İlahileri, derleyen: H. Şemsi Güneren, yay. haz. M. Fatih Güneren’den naklen, Kadir Üredi, “Geleneksel Bir Sivas Düğünü ve Damat İlahisi: Ömrün Uzun Olsun Düğünün Güzün”, Hayat Ağacı 16, (2011), 14.	yer alan Şahin Karataş Bey’e ayrıca teşekkür ediyorum. Ayrıca bu satırların yazarının rahmetli kayınpederinin, Karabük’te Rufai meşrep dervişliği ile meşhur, çok sevilen bir zât olduğunu, bu yazının aynı zamanda kendisine saygı için yazıldığını özellikle belirtiyorum.
2	Fotoğraflar için şahsi arşivini açan Mustafa Köse Bey’e ve o	

1980'ler Matbuatında Düğün Algısı: Kadın ve Aile Dergisi Örneği

Muhammet Gündoğdu*

1980'li yıllar, Türkiye'de İslami kimliğin ve dindar yaşam tarzının entelektüel düzeyde yeniden tanımlandığı ve bu yeni kavrayışın aileye ve toplumsal hayatın merkezine yerleştirilmeye çalışıldığı kritik bir dönüşüm dönemi olmuştur. Dönemin sosyo-ekonomik çehresi, 12 Eylül askeri müdahalesinin ardından Turgut Özal liderliğinde uygulamaya konulan serbest piyasa ekonomisi ve dışa açılma politikalarıyla köklü bir biçimde değişmiştir. Bu süreç, ithal tüketim mallarının piyasaya girişini hızlandırmış ve buna paralel olarak küresel “gösterişçi tüketim” kültürünün toplum genelinde yaygınlaşmasına zemin hazırlamıştır. Yaşanan ekonomik ve kültürel dönüşüm, dönemin evlilik ve düğün pratiklerine de doğrudan yansımış; lüks salon törenleri, şatafatlı çeyiz sergilemeleri ve yüksek maliyetli eğlenceler popüler kültürün ve statü göstergesinin birer parçası haline gelmiştir. 1980'lerin getirdiği bu hızlı sekülerleşme dalgası ve lüks tüketim sarmalı karşısında

“İdeal bir Müslüman aile ve toplum nasıl teşekkül etmeli?” sorusuna cevaplar aranmıştır. Bu bağlamda düğünler, yalnızca kültürel bir ritüel olmanın ötesine geçerek, baskın tüketim kültürüne karşı alternatif bir İslami kimlik, sadelik ve ahlaki duruş geliştirme çabasının sembolik birer mücadele alanına dönüşmüştür. Bu süreçteki düğün algısını anlamak için dönemin önemli süreli yayınlarından *Kadın ve Aile* dergisinin 1987 yılında yayınladığı “Evlilik” özel sayısını makalemiz bağlamında değerlendireceğiz.¹

1985 yılında yayın hayatına başlayan *Kadın ve Aile* dergisi, aileyi “dinin yarısı”nı gerçekleştirmek üzere kurulan kutsal bir kurum olarak vurgulamıştır. Aynı zamanda, düğünle kurulan aileyi kadının en önemli sorumluluk alanı olarak göstermiştir. Dergi yayın amacını “Dergimiz, inşallah sizi birçok yerli-yabancı moda, ev, eliş ve aile mecmuası arayıp taramadan kurtaracak, ev kadınlığı sanatını en yüksek seviyede başarmanızda başlıca yardımcınız ve rehberiniz olacaktır.” sözleriyle duyurmuştur. Bu bağlamda dergi, ideal düğünün gösterişli bir tören olmanın ötesinde kadının “iyi bir anne ve eş” olarak konumlandırılacağı, İslami koşullara uygun “kutsal bir mekânın/evin” inşasının temeli olarak görmüştür.² Derginin “Evlilik Özel Sayısı” yayımlanmış olması da dönemin düğün, evlilik ve aile pratiklerine atfedilen önemi somut bir biçimde ortaya koymaktadır. Sayı özelinde evlilik ve aile ile ilgili dönemin bazı problemleri alanlarına dair dini bir cevap üretme çabası göze çarpmaktadır.

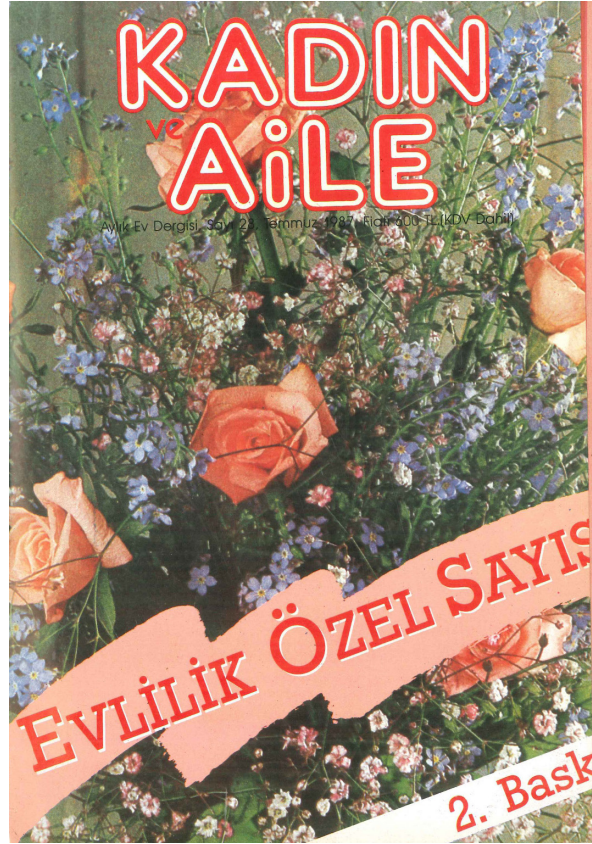
1980'lerdeki ekonomik dönüşüm ve enflasyonist ortam, gençlerin evlilik kararlarını ve düğün planlarını ertelemesine yol açan ciddi bir bariyer oluşturmaya başlamıştır. Bu bağlamda dergide Hz. Peygamber'in “*Geçim korkusu nedeniyle evlenmeyen bizden değildir*” hadisinin öne çıkarılması, dönemin ekonomik

kaygılarıyla boğuşan Müslüman gençliğine bir tür cesaret verme çabasıdır. Düğün ve evliliğin, ekonomik bir statü atlama aracı veya tam tersi bir mali yükümlülük değil aksine rızkın kefilinin Allah, nikahın da bereket vesilesi bir ibadet olduğu vurgulanır. Bu bağlamda düğün, sadece iki insanın bir araya geldiği seküler bir eğlence değil, bizzat “dinin yarısını koruma” törenidir. Bu yüzden düğünün formatı (müziksiz, dualı, ilahili olması), o evliliğin İslami meşruiyetinin ve geleceğinin ilk harcı olarak kabul edilmiştir.

Ayrıca evlilik, modernleşmenin getirdiği “huzursuzluklara” karşı kurulan güçlü bir kale olarak görülmektedir:

“Bugünün tarafına pek çok külfet yükleyen evlilikleri İslam nazarı da hoş karşılamamıştır. Nitekim neticeleri de çoğu kere iyi olmamaktadır. İnsan yaratılışına en uygun din olan İslam, kıyamete kadar devam edecek olan beşer hayatını tanzim eden kaideler koymuştur (...) Problemsiz bir aile hayatı kurmanın ve devam ettirmenin yegâne yolu, hayatımızı İslam’ın prensiplerine uydurmakla sağlanabilir. Bugün yaşanan huzursuzlukların kaynağında, İslam’dan uzak bir hayat tarzını benimsemiş olmanın tedirginlikleri vardır. Bu bakış açısı, evliliği dinî bir vecibe olmanın ötesine taşıyarak sağlam bir ‘millî bünye’ inşa etmenin ön şartı haline getirmiştir. Sağlam bir toplum kurmanın yolu aileden geçmektedir: Sağlam bir aile yapısını, dolayısıyla sağlam bir toplum ve millî bünyeyi kurup devam ettirmenin yolu, İslam’ı anlayıp yaşamakla mümkündür olacaktır.”³

1980’li yıllarda şekillenen bu ideal İslami düğün vizyonu, fıkhi ve nebevi referanslarla temellendirilen bir “meşruiyet dairesi” üzerine inşa edilmiştir. Dönemin İslamcı literatüründe yer bulan tartışmalara göre, düğünün İslami ölçülere uygunluğu temelde iki ana eksenle ifade edilmiştir: Sünnete uygun bir ziyafet (velîme) ve mahremiyet sınırları korunan

bir eğlence. Bu doğrultuda, sınıfsal ayrım gözetmeksizin özellikle yoksulların dahil edildiği düğün yemekleri teşvik edilmiş; zenginlerin ağırlanıp fakirlerin dışlandığı sofralar ise nebevi ikazlar doğrultusunda “en şerli ziyafet” olarak nitelendirilmiştir. Eğlence boyutunda ise evliliğin ilanını sağlayan def çalma ve meşru musiki pratikleri kabul görmekle birlikte; haremlik-selamlık uygulamasına riayet edilmesi, alkol tüketiminden kaçınılması ve cinsel hisleri tahrik etmeyen sözlü icraların tercih edilmesi kati birer ilke olarak vaz edilmiştir.⁴

Öte yandan bu söylem, geleneksel evlilik pratikleri ile asr-ı saadet ideali arasında net bir ayrım yapmaya da çalışmıştır. Söz kesme, nişan, bohça gönderme ve kına gecesi gibi ritüeller dinî birer zorunluluktan ziyade örfî uygulamalar, âdetler arasında

değerlendirilmiş; Hz. Fatıma'nın çeyizindeki sadelik ise dönemin tüketim karşıtı söyleminin en mühim delili olarak sıklıkla zikredilmiştir. Bu bağlamda, yalnızca bir gün giyilip dolaba kaldırılan maliyetli gelinlikler ve lüzumsuz düğün törenleri, Müslümanın zaman ve para yönetimiyle bağdaşmayacak birer "israf" unsuru olarak eleştirilmiştir. Dolayısıyla ideal düğün algısı, örfün getirdiği külfetli gelenekler ile serbest piyasanın dayattığı gösterişçi lüksün reddedilerek, ahiret bilinci ve iktisat temelinde yükselen alternatif bir "nebevi sünnet" arayışını temsil etmeyi içermektedir.⁵

Dergide Hz. Fatıma ile Hz. Ali'nin evliliği de dindar bir toplum için "ideal kurucu model" olarak sunulmuştur. Hz. Ali'nin zırhını satarak karşıladığı sembolik mehir ve hurma lifi dolgulu yastık, sedir, kilim gibi yalnızca asgari ihtiyaçları barındıran gösterişsiz çeyiz mütevazılığı üzerinden yeniden üretilmiştir.

Hz. Peygamber'in düğün yemeğini bizzat kendi elleriyle hazırlayarak bu evliliği mübarek kılması, kapitalist tüketim kalıplarının Müslümanların düğün pratiklerine sızmasını eleştirmek adına güçlü bir söylem aracına dönüştürülmüştür. Hatta "Zamanımızın hangi genç kızı Hz. Fatıma'dan daha çok mehre layık olabilir?" retorikliği üzerinden, Müslüman hanımların değerinin mehrin ya da çeyizin maddiyatıyla ölçülemeyeceği fikri savunulmuştur. Dolayısıyla 1980'lerin alternatif düğün arayışında Hz. Fatıma'nın evliliği dönemin gençlerini ve ailelerini şatafat, israf ve gayrimeşru eğlenceden sakınmaya, zamanın getirdiği asıl ihtiyaçlarla iktifaya davette çağdaş bir "iktisat ve dindarlık" vazifesi görmüştür.⁶

Evlilik öncesi süreçleri belirleyen "dinî nikâh" ve "nişan" pratiklerinin hukuki ve örfi sınırları da ciddi bir muhasebeye tabi tutulmuştur. Bu dönemde İslam hukukunda "dinî-resmî nikâh" gibi ikili bir ayrımın bulunmadığı esası vurgulanmış; nikâhın özü itibariyle evliliğin kendisi olduğu, düğünün ise bu akdi ilan eden örfi bir formaliteden ibaret olduğu hatırlatılmıştır. Dinî nikâhın suiistimal edilmesini ve tarafların (özellikle kadınların) mağduriyetini önlemek amacıyla, fıkhi meşruiyetin ancak resmî nikâhın ardından ya da onunla eş zamanlı kıyılacak bir dinî akitle sağlanabileceği tezi savunulmuştur.⁷ Diğer taraftan, "nişan" kurumu da tarihsel ve fıkhi bir eleştiriye tabi tutulmuştur. Asr-ı saadette bugünkü anlamda bir nişan evresinin bulunmadığı, kız isteme ve söz kesmenin ardından doğrudan nikâh akdine geçildiği hatırlatılarak; modern nişanların serbest piyasa ekonomisinin "alınacak ve verilecek eşyalar" dayatması yüzünden düğünü geciktiren suni bir zaman aralığına dönüştüğü tespiti yapılmıştır.

Beyaz gelinlik konusu da dergide ele alınmış ve kökleri XVIII. yüzyıl Avrupa saray aristokrasisinin tuvalet modasına dayanan,

“Batıcı ve batırıcı modelciler” eliyle topluma enjekte edilen bir “ayırıcı nişan” (ideolojik sembol) ve yabancılaşma unsuru olarak yorumlanmıştır. Dönem Müslümanlarının en önemli gündemlerinden birini oluşturan “batıla / gayrimüslimlere benzeme” (teşebbüh) endişesi, bireysel bir taklit amacı güdülmese dahi bu formdaki kıyafetlerden mutlak surette kaçınılması gerektiği yönündeki fıkhi ve sosyolojik refleksleri beslemiştir.⁸ Aynı zamanda bu eleştirel duruş, tesettürün fıkhi sınırları ile tarihsel-örfi süreklilik üzerinden de temellendirilmiştir. Asr-ı saadette Hz. Fatıma’nın evliliğinde geline yeni ve temiz bir elbise giydirilmesi dışında nevezuhur bir “düğün üniforması” veya renk dayatmasının bulunmadığı hatırlatılmıştır. Gelinliğin bir “süs elbisesi” ve “iç kıyafet” vasfı taşıdığı, dolayısıyla ne derece muhafazakâr tasarlanırsa tasarlanırsın mahrem olmayan erkeklerin huzurunda sergilenemeyeceği teziyle modern düğün salonlarındaki görünürlük pratikleri eleştirilmiştir. Anadolu örfünün “alı gelin” kavramında ifadesini bulan kırmızı ve renkli gelinlik modellerine dayandığı, beyazın ise kefen rengi olduğu için, ölümü hatırlatıcı bir ciddiyet taşıdığı üzerinde durulmuştur. Gelinlik meselesi, Batı dünyasında gözden düşmeye başlayan bir saray modasının, Türkiye’de geleneksel ve dindar kitleler tarafından kontrolsüzce benimsenmesindeki “cahiliye” addedilen Batılı yaşam tarzından arınma mücadelesinin sembolik bir eşiği haline getirilmiştir.⁹

Bu arada dergide, düğünlerdeki Batı tarzı yeni adetler eleştirilirken geleneksel anlayışlar da bidat kapsamında eleştiriye tabi tutulmuştur. Kına gecesindeki mum yakma gibi en küçük ritüeller bile makro düzeydeki “cahiliye ve batıla benzeme” (teşebbüh) endişesinin birer tezahürü olarak okunmuştur. Bu tür seküler ya da örfi bidatların tasfiye edilmesi; yerlerine ise Kur’an-ı Kerim kıraatleri, ilahiler

ve ahlaki sınırları gözeten meşru maniler eşliğinde def çalınarak icra edilecek alternatif bir kına/düğün modelinin ikame edilmesi teklif edilmiştir.¹⁰ Bu bağlamda düğün ziyafeti (velîme), evlilik birliğinin kurulması gibi sevinç anlarının küçük-büyük, zengin-fakir ayrımı gözetilmeksizin tüm toplumsal katmanlarla paylaşılmasının bir gereği olmalıdır. Bu söylem, “İsterse bir koyunla olsun düğün yemeği veriniz.” nebevi emriyle temellendirilerek meşruiyet dairesine alınmıştır. Öte yandan, Hz. Peygamber’in, düğünün birinci günü yemek vermeyi “hak” (görev), ikinci günü “âdet”, sonraki günleri ise “denaat” (bayağılık/aşağılık) olarak niteleyen hadis-i şerifi referans gösterilerek düğün süreleri ve niteliği eleştiriye tabi tutulmuştur. Velîme davetine icabet etmek sünnetin bir gereği olarak teşvik edilirken; yalnızca zenginlerin davet edilip yoksulların dışlandığı sınıfsal nitelikli modern düğün davetleri “en şerli ziyafet” olarak kodlanmıştır.¹¹

Dergide ayrıca Türkiye’nin farklı coğrafyalarındaki yerel örfler, muhacir kültürleri ve İslam dünyasındaki bölgesel uygulamalar dikkate değer birer mukayese unsuru sunmaktadır. Dönemin “asr-ı saadet

sadeliği” ideali karşısında Anadolu’nun geleneksel düğün haritası (Karadeniz, Konya, Ankara, Yozgat) ile göçmen toplulukların (Karadağ Muhacirleri) pratikleri incelendiğinde, düğünlerin serbest piyasanın dayattığı modern şatafattan ziyade, tarihsel ve kültürel birer ritüeller bütünü olarak icra edildiği görülmektedir. Karadeniz’deki atıcılık nümayişleri, Konya’nın toplumsal dayanışma vesilesi olan geleneksel “Düğün Pilavı” ikramı, Ankara ve Yozgat’taki çok güne yayılan “gelin hamamı”, “kahkül kesme”, “un kaldırma” gibi adetleri ile kapı eşiğine maya/yağ sürme, testi kırma benzeri bereket ritüelleri örfi sürekliliğin birer tezahürü olarak varlık göstermiştir.¹² Ancak Karadağ muhacirlerinin kına gecelerini birer “güzellik yarışması” edasıyla kurgulaması, takı ve mücevher nümayişine dayalı pratikleri ve Yozgat/İç Anadolu havzasındaki başlık parası gibi uygulamalar, tasfiye edilmesi gereken “lüzumsuz teferruat ve gösterişçi” geleneksel konular olarak değerlendirilmiştir. Buna mukabil, Afganistan’daki göçmen/muhacir düğün pratikleri, lüks tüketim meselesine karşı sunulan alternatif ve otantik bir dindarlık modelinin izdüşümü olarak okunmuştur.¹³

Kadın ve Aile dergisindeki makaleler özelinde denilebilir ki 1980’li yıllar Türkiye’inde Müslümanlar için düğün konusu, serbest piyasa ekonomisinin getirdiği gösterişçi tüketime ve bazı külfetli yerel geleneklere karşı asr-ı saadet sadeliğini ideal olarak gören ideolojik bir direnç alanı olarak şekillenmiştir. Yine aynı şekilde düğünler, kına gecesindeki mum yakma ritüelinden gelinlik seçimine kadar en küçük detayda bile “batıla benzeme” endişesiyle sorgulandığı, dinî saflığın ve ahlaki kimliğin yeniden üretilmeye çalışıldığı sancılı bir toplumsal sürecin tezahürü olmuştur.

90'lara gelindiğinde camide düğünler devam ediyordu. Böyle camilerden biri dava konusu dahi olmuştu.

9 Ocak 1991 tarihli Cumhuriyet gazetesinden bir görsel. (Kaynak: İsmail Kara Kişisel Arşivi. file:///Users/macair/Desktop/I%CC%87KA6671.camide%20du%CC%88g%CC%86u%CC%88n%20saray%C4%B1.pdf)

NOTLAR

* Din Hizmetleri Uzmanı, İstanbul Müftülüğü. 1 Kadın ve Aile dergisi 1985-1996 yılları arasında 140 sayı olarak çıkmıştır. Basılı olarak çıkan ilk sayı Nisan 1985 son sayı da Kasım-Aralık 1996 tarihlidir. “Evlilik Özel Sayısı”, (1987), 3: 28. 2 Kadın ve Aile (1985) 1: 1, 3; Ayrıca Bkz. Hasret Yurduseven, Seküler ve Dinsel Alanlar Arasındaki Geçişlilik: Çevrim İçi Kadın ve Aile Dergisi Örneği (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2024), 51. 3 Raşit Küçük, “Niçin Evlenilir?”, Kadın ve Aile, 3: 28, 15. 4 Ali Rıza Demircan, “Her Mümin Evlenmek Zorundadır”, Kadın ve Aile 3: 28, 26.	5 6 7 8 9 10 11 12 13	Demircan, “Her Mümin Evlenmek Zorundadır”, 3: 28, 29. Sevim Oduncu, “Hz. Fatıma Nasıl Evlendi?”, Kadın ve Aile 3: 28, 33-34. Selahattin Kaya, Kadın ve Aile 3: 28, 45. Demircan, “Her Mümin Evlenmek Zorundadır”, 3: 28, 25. Ümmü Gülsüm Öz, “Gelinliğin Tarihi”, Kadın ve Aile 3: 28, 47. Zehra Ağcapınar, “Düğünlerdeki Bidatlar”, Kadın ve Aile 3: 8, 44. İsimsiz, “Velime Yemeği”, Kadın ve Aile 3: 8, 27. İsimsiz, “Düğünler”, Kadın ve Aile 3: 28, 48-52. Röportaj, “Meral Maruf’la Afgan Düğünleri Üzerine”, Kadın ve Aile 3: 8, 32-33.

Hatıratlarda Eski İstanbul Düğünleri

F. Hilâl Feriştatoğlu*

Anneannelerimizin gelin, dedelerimizin damat olduğu eski düğün fotoğraflarına baktığımızda mahcup gelin ve muzaffer damadın muratlarına erdiği, dingin bir sürur anına şahitlik ederiz. Oysa her biri birbirinden telaşlı, heyecanlı belki biraz gergin ne aşamalardan geçmiştir gelinle güveyi: Görücü, kız isteme, söz kesme, nişan, çeyiz, gelin hamamı, kına gecesi, gelin alma, koltuk, paça...

Hatıratlardan, şehir ve kültür tarihçilerinin anlatılarından yola çıkarak söyleyebiliriz ki: Eski İstanbul'da bir düğün merasimi, gelin evinde ayrı, damat evinde ayrı, davetli cenahında ayrı hazırlık gerektirirdi. Düğünler genellikle pazartesi günü "çeyiz götürme" ve "çeyiz serme" ile başlar, düğün geleneklerinin en renkli ve en neşelisi sayılan "gelin hamamı" salı günü, "kına gecesi" eğlencesi çarşamba akşamı yapılırdı. Perşembe günü gündüz düğün alayı ile gelin kız evinden oğlan evine gelir, zifaf da bilhassa cuma gecesine denk getirilirdi.

Gelin hamamına kız ve oğlan taraflarının bütün akraba ve ahabları, mahalle komşuları davet

edilir, kadın sazandeler, hanendeler, çengiller tutulurdu. Gelin kendisi için hazırlanan hamam bohçası içinde yer alan ipek peştemal sarınıp, işlemeli nalınlarını giyerek davetlileri karşılardı. Şarkılar, maniler eşliğinde geçen hamam faslından sonra soğuklukta misafirlere sarmalar, dolmalar, meyveler, şerbetler ikram edilirdi.

Kına gecesinde el ve ayaklarına kına yakılan gelin kıza düğün günü "gelin entarisi" ve "gelin pabucu" giydirildikten sonra "gelin yüzü yazmak" denilen gelin makyajı yapılırdı. Yüze aklık (beyaz pudra), yanaklara allık, gözlere sürme sürülüp kaşlara rastık çekilir, bazı gelinler "yapıştırma" ile de süslenirdi: Yapıştırma, "üzerine küçük kıymetli taşlar, elmaslar, altın veya gümüş pullar konmuş, altı zamlı atlastan, çiçek şekillerinde kesilmiş kumaş parçacıkları" idi.

Gelinin telli duvağı takılmadan evvel "gelin başı" süslenir, bunun için "başlık" denilen bir çeşit mücevherli taç kullanılırdı. Bilhassa zengin düğünlerinde gelinin mücevheratı ve başlığı İstanbul mahallelerinin haftalarca süren dedikodu mevzuu olurdu. Gelin tacı ve yakın akrabaların düğünde takacağı mücevherler başlıkçı kadınlardan kiralama usulü ile de temin edilirdi. Ancak bu imkândan yararlanmak "Gelinin başlığını Reşide Hanım'dan kaldırmışlar.", "Kaynananın kulaklarındaki armut küpeler de Reşide'nin, ben o küpeleri mümeyyizlerin düğününde de gördüm." diyerek gezen dedikoducu mahalle hatunlarının diline düşme riskini de taşırdı.¹

Kibâr ve Ricâl Düğünleri:

İmparatorluk günlerinde sultanlar ve şehzadeler için tertip edilen ve iktidarın gücünü dosta düşmana gösteren ihtişamlı saray düğünleri surnamelerde tüm ayrıntısıyla yer alır. İstanbullular ve İstanbul'da geçici olarak ikamet eden bazı yabancı sefir ve seyyahlar saray

düğünleri dışında dillere destan başka düğünler de görmüşlerdir. Bunlardan biri 1576'da Semiz Ahmed Paşa'nın kızı ile Yeniçeri ağası Cigalazade Sinan Paşa'nın düğünüdür. Düğüne şahitlik edenlerden biri Alman din adamı ve seyyah Stephan Gerlach'dir. Beş yıl kaldığı İstanbul'da düzenli günlük tutmuş ve kaldığı konutun önünden geçen düğün alayını şöyle tavsif etmiştir:

Kenan Özbel tarafından çizilmiş geleneksel Kütahya gelini. Bu çizimde gelinin duvağı, fesi, tepe başı ve üçetek entarisi çok güzel görünüyor. (Kaynak: Hâmit Zübeyr Koşay, Türkiye Türk Düğünleri Üzerine Mukayeseli Malzeme, Ankara: Maarif Matbaası, 1944.)

“İnci ve değerli taşlarla süslenmiş altın kaplamalı araba içindekiler görülsün diye açık bırakılmıştı. Altı adet çok büyük gümüş şamdan baş ve ayak ucu altın kakmalı bir karyola, İran ve başka türden halılar, giysi şilte ve diğer ev eşyasını taşıyan 116 katır ve Ahmed Paşa tarafından kızına hediye edilen 40 köle vardı. Kölelerin kimi altın işlemeli kimi ipekli giysiler giymişlerdi. Ertesi gün gelin damadın evine götürüldü. Alayın önünde nahıl taşıyan bir sürü erkek vardı. Her nahılın üzerinde çok büyük kırmızı yeşil sarı mavi veya başka renkte mumlar bulunuyordu. Daha sonra beşik veya başkaca çocuk eşyaları geliyordu. Bunlar da altın veya yarı değerli taşlarla bezenmişti. Bunların arkasında yelesi ve kuyruğu altın sırmalarla örülmüş bir beyaz at üzerinde gelin geliyordu. Atın yalnız başı ve boynu görünüyordu. Gelin ve at altın bir cibinlikle tamamen kapanmıştı. Arkasında kırk cariye vardı.”²

Paşa konağında yapılacak bir düğüne davet edilen bir İstanbul hanımefendisi için düğün esvabı dikilmesinden, düğün hediyesi alımına kadar bir dizi hazırlık icap ederdi. Düğün gününden bir gece evvel lüle lüle olsun diye saçlar ıslatılarak kâğıtlarla sarılır; beyazlasın ve yumuşasın diye ellere sütle ezilmiş patates

sürülürdü. Düğün uzak bir semtte ise, fistanlar kutulara konup düğün evine yakın bir akraba evine gönderilir, düğün günü elbiseler orada giyilir, hotozlar, mücevherler de orada takılarak düğün evine geçilirdi.

Davetliler konağın bahçe kapısı önünde uşaklar tarafından karşılanıp içeri buyur edilir, “soyucu” denilen kadınlarca misafirlerin çarşafı, yeldirmeleri alınırdı. Salona alınan davetliler baş sedirden itibaren, kanepeler, koltuk ve sandalyelere teşrifat sırası ile yerleştirilirdi. Salonun orta yerinde, çiçekler arasında gelinin makamı bulunurdu. Bir köşede perde arkasına konuşlandırılan saz takımının nağmeleri eşliğinde gelin ve damat salona gelirdi:

“Koltuk merasimi denilen ve gelin ile güveyin kol kola yürüdüğü bu merasim de oldukça cazipti. İkisi de aheste aheste, kırta kırta ilerlerler; zebellâ gibi bir dudağı yerde, bir dudağı gökte bir harem ağası nazarlık muskası gibi gelin hanımın uzun eteğini tutarak takip eder. ‘Allah’ını seven maşallah desin!’ nidaları... Kayınvalide hanımefendilerin gözlerinde bir iki damla meserret yaşı...”

Öğleden sonraları konağın kapıları halka açılır, bütün konağı, bahçeyi civardan gelen meraklı kadınlar doldurur, konağın yeni evliler için tefriş edilen kısımları tek tek gezilirdi:

“Âdet vechile ilaç için olsun tek bir nesne beğenilmez. Güvey tarafı gelinin kısa boyundan kinaye ‘Yangın kulesine fener asılmış!’ diye gülüşürlerken gelin tarafı da damadın boyunu bosunu çam yarmasına benzetirlerdi.”³

Sazlı sözlü, ikramlı, eğlenceli bir düğün merasimini daha geride bırakan İstanbullular taze gelin ve damadın mutluluklarına şahit olmaktan duyulan garip bir sarhoşlukla gönülleri şen evlerine dönerlerdi.

Mahalle Düğünleri

Mahallede bir düğün, merasimleriyle, alaylarıyla hem seyirlik hem de çoluk-çocuk, kadın-erkek tüm mahallelinin iştirak ettiği kutlu bir meclistir. Düğün günü başka bir ahenkle şenlenen mahallenin tüm ilgisi “düğün evi” üzerindedir. Gelin ve güveyi için de davetliler için de günün en heyecanlı anı olan “koltuk” merasimini Sadri Sema hatıralarında şöyle anlatır:

“O gün her kadın elinden geldiği kadar süslüdür. Her tarafta ipek ve keten hışırtıları; pudra, lavanta kokuları... Düğün evi içinde çarpıntılı, telaşlı, gezintiler. Gelin odasını, gelin askısını görmek; tenkit ve zevk süzgecinden geçirmek için koşuşanlar. (...)

Gelin tellenir pullanır; taçlanır. Beyaz tüller, ipekler; köpükler içinde bir sevdâ perisi gibi bekler. Heyecan dalgaları içindedir. (...) Nihayet kapıda lastik tekerlekli bir fayton. Güveyi elbisesini Beyoğlu'nda yaptırmıştır. Sedef düğmeli fotinlerini Okçularbaşı'ndan temin etmiştir. Akşamdan hamama gitmiş ve sabah karanlığında sinekkaydı tıraş olmuştur. Güveyi kapıda karşılanır. Gelin kendisine takdim edilir. Buna tevdi edilir demek daha doğrudur. Güveyi koluna girer ve gelini merdivenlerden yukarı çıkarmaya başlar.”

Damat merdivenlerin alt başından başlayarak gelini odasına götürünceye kadar etrafa çil çil paralar serper ve bunları kapmak için yarışan çocukların çığlıkları, alkışlar ve “maşallah”lar arasında fısıltılar da yükselir: “Allah birbirinden ayırmasın!”, “Bir yastıkta kocasınlar.”; “Yakışıklı delikanlı.”, “Kibar kız doğrusu.”, “Fesini fazla yana eğmiş güveyi!” “Gelinin rengi ne kadar solmuştu!”

Çoğu kere oğlanla kızın birbirini ilk kez gördüğü koltuk merasiminde misafir odasında nikahlısıyla yalnız kalan damat, gelinin duvağını açar ve yüz görümlüğünü takar. Birkaç tatlı söz sarf ettikten sonra odadan çıkan damat, hayat yolculuğunu paylaşacağı zevcesiyle yazacakları

Jean-Baptiste Vanmour (1671-1737) “Boğaz'da Düğün” (1720-1737).

yepyeni hikâyenin hayalini daha büyük bir hevesle kurmaya başlar.

Damadın düğün evinden ayrılmasıyla meclis tamamen kadın davetlilerindir. Öyle ya mahalleye yeni bir gelin gelmiştir, gelin görme sırası onlardadır. Dedikodu faslı aynı anda başlar: “Ayol damat Lokman hekimin ye dediği gibi bir şeymiş. Memuriyetini duymadım amma soydan zenginmiş.”, “Vah vah yazık olmuş delikanlıya. Alemin ahu gibi kızları dururken bu çehre züğürdünü de nereden buldular acaba!”, “Çirkinler talihi hemşire...” yahut aksine “Bebek gibi kız, pek yazık olmuş. Yaşı da pek küçük on dörtmüş. Güzelliği asaleti de cabası. Bu muşmula gibi herifi nereden bulmuşlar yavrucuğa. Ne denir çöpçatan çatmış bir kere.”

Adetleriyle, eğlencesiyle daha ziyade “gelin” etrafında şekillenen düğün merasimlerinin son aşamasında damat ve damadın arkadaşları merkezdedir:

“Yatsı namazından sonra güveyi ilahilerle eve getirilirdi. Kapıdan girinceye kadar onu takip edenler, çevreleyenler, ayaklarına basmak ve sırtını yumruklamak için hazırlanmışlar; birbirleriyle müsabakaya girişmişlerdir. Fırsat kollamaktadırlar. Ve güveyi için bunlardan

kurtuluş yoktur. Hem ayaklarına basarlar hem sırtını yumruklarlar. Acaba ayağa basmak ne ola? Damadı evine mıhlamak için mi dersiniz? (...) Ayağa basma ve sırta yumruk faslından sonra güveyi evin içine kapağı atar. Ötesini yeni damatla gelin bilir. O gelinler şimdi hanım nine, o damatlar da dededir. Yenileri yok mudur diyeceksiniz. Ama bugün o eski ilahili, yumruklu, tekmeli, gerdek alayları yok. Her hanım kız ve genç delikanlı rüzgârın önüne düşmüş, zamaneye uymuştur!”

Sadri Sema’nın serzenişle bahsettiği “zamane”ye bir örnek de Ressam Şefik Bursalı (1903-1990)’nın bizzat kendi başına gelmiştir:

“Bir gün benim çocuk geldi, baba seni bir yere götüreceğim dedi. Aldı beni, çıktık sokağa. Nikah dairesine girdik. Bir hanım kız bizi görünce koştu yanımıza. Oğlum takdim etti bana: ‘Baba evleniyoruz. Refikam, gelininiz. Ellerinizi öpecek!’ Bakakaldım yüzlerine. İkisi birden ellerime sarıldılar. İkisine de saadetler temenni ettim...”⁴

Köy Düğünleri

Eski İstanbul’un Suriçi dışında kalan ve bugün şehrin en merkezi semtleri haline gelen kadim köyleri vardır. Boğaziçi ve Marmara kıyılarına sıralanan bu sayfiyelerin en meşhurları arasında Ortaköy, Arnavutköy, Bakırköy, Yeşilköy, Vanıköy, Kadıköy, Erenköy sayılabilir. Bir de İstanbul’un çeperlerinde, Beykoz, Şile, Çatalca civarında bugün eski dokusunu bir miktar koruyabilen, tarihi Bizans ve erken Osmanlı’ya kadar uzanan kadim köyler vardır. Beykoz’un Akbaba köyü bunlardandır. İsmi İstanbul’un fethine katılan akıncı dervişlerden Akbaba Sultan’dan alan, tarihî çınarları, suyu ve ceviz/ meyve bağlarıyla meşhur eski bir Osmanlı köyüdür. 1900’lerin başında İstanbullu bir genç olarak iştirak ettiği köy düğünü Sadri Sema’nın kulaklarında araba gıcırıltıları, at nalçaları şıkırıltıları, davul gümbürtüleri, zurna

feryatlarıyla ses olup çınlamaktadır. Onun anlatısı davetli muvacehesindendir.

Düğün, nerede olursa olsun, haberi gelir gelmez yakın ve uzak davetliler için sevinç ve heyecan sebebidir: “Akbaba’da düğün! köy düğünü; Üç gün üç gece sürecek.” “Düğün çok parlak olacakmış.”, “İnce saz takımları tutulmuş, orta oyunu getirmişler, güreşler de olacakmış.” Beykoz’dan Akbaba’ya gidecek arabalar süslenir; içlerine şilteler, yastıklar, halılar yerleştirilir; üstlerine ipekli dantelli, renk renk örtüler atılır. Neşe yüklü kafile için Akbaba yolunun taşı, dikenli, tozlu oluşu ehemmiyetsizdir. Eğlence daha yolda başlamıştır:

“Yalıköyü’nden Beykoz çayırına girilince gırnata, zurnalar feryadı kopardı. Darbukalar, çiftenaralar takırdadı; zilli maşalar şakırdadı. Her telden çalışıyorlar. Çayırın çınar, dişbudak, karaağaç ve kavaklarla süslü muhteşem yolu canlandı. Kahkahalar, türküler, şarkılar, gazeller, heyheyler!... Her arabadan başka bir ses, her çalgıdan başka bir nağme... Bir dakika evvel yetişmek için can atıyoruz. Şose baştan başa at, araba, insan seli altında. (...)”

Akbaba’nın ışıkları göründü. Ateş, alev, fener, kandil, gecenin karanlıklarını yırtmış. Ses, saz, kahkaha, davul, dümbelek kasırgaları arasında Akbaba’ya girdik. Zevk mahşeri. Soğucak sedlerinde ince saz takımları. (...) Köy kahvelerinin önünde orta oyunu daha evvel başlamış. Biz yetiştiğimiz zaman çift zenneler fettan edalarla nazan nazan salınarak oyuna girdiler. Kadın, çoluk, çocuk yandaki ağaçların yeşillik tufanı altına yerleşmişler oyun seyrediyorlar, konuşuyorlar, bülbülleşiyorlar. Bir iki saat saz dinledik, oyun seyrettik. Kalabalığın ve düğünün neşesine karıştık.”

Ertesi gün de akşama kadar eğlence ve müsabakalarla geçer:

“Pehlivanlar yağlandılar, şahlandılar, güreştiler, alkışlandılar. Orta oyunu bir iki fasıl yaptı. Taraf

taraf sazlar çaldı. Bir aralık ortalıkta bir telaş, bir fısıltı, esrarlı bir kıpırdanma: Gelin geliyor. Dereseği'den kır çiçeklerine, köy örtülerine sarılmış kapalı bir araba ve bu arabanın arkasında tekerleklerine ve hayvanların kuyruklarına kadar basmalar, yazmalarla süslenmiş birçok arabalar, çevrelerinde çalan davullar, düğün havaları söyleyen zurnalar. Geldiler geçtiler. (...) Biz bu manzarayı uzaktan kalabalık arasından seyir ve iktifaya mecbur kaldık. Fakat içimizden kalbimizden lazım gelen dualardan temennilerden geri kalmadık: 'Bir yastıkta kocasınlar,' 'Mahşere kadar beraber yaşasınlar,' 'İkisi de birbirinin dengi.'"⁵

Gelin alayının ardından eğlence kaldığı yerden devam eder. Delikanlılar meydandadır. Oyun havaları, zeybekler, horonlar oynanır, bir aralık at yarışları bile yapılır. Bu "neşe mahşeri" "sürur fasılları" birbiri ardınca ertesi akşama kadar devam eder.

Bir de Hocaade ile Köse İmam arasında geçen bir muhavere Akif'in Hocaade'ye anlattırdığı köy düğünü vardır. Cihan harbi sonrası harap olmuş, işgale uğramış, sefalet içinde hayata tutunmaya çalışan Anadolu insanının içler acısı halini resmeder. Düğün Kartal civarında Kurna köyündedir. Hem güreş müsabakalarını seyredip neşelenmek hem de tenezzüh edip kır havası almak için kalker gider Hocaade. Lakin pişman olur: Çayırılar otsuz, köylüler dermansız, bakışlar donuk, benizler soluk, o "arslan gibi ırk"ın zindeliğinden eser yoktur. Ya pehlivanlar? Bir deri bir kemik kalmış vücutlarıyla er meydanına çıkmalarıyla dermanları kesilip cansız düşmeleri bir olur. Derken gelin alayı görünür:

*"Karşıdan tentesinin nısfı hasır, nısfı aba
Bir tekerlekleri alçak yana yatmış araba;
Yerliden az kaba, Maltız keçisinden çok ufak*

*İki mahzun öküzün seyrine münkâd olarak;
Ne yanık mersiyeler söyletiyor dingiline!
Bunu gördüm, acımak geldi içimden geline:
Sana baksın da kızım, bahtın utansın... Ne deyim?
O senin, kimdi, bugün nerde yatar bilmediğim,
Ninenin ruhuna âgûş açıyorken melekût,
Tertemiz na'şını gufran ile örten tabut,
Şu gelinlik arabandan daha şahaneydi.
Geçti rüya gibi Allah'ım, o günler neydi!*

Hocaade "Neydi Ya Rabbi! otuz kırk sene evvel burası!" diyerek dağların orman, tepelerin bağ, ovaların tarla olduğu, meraların sağmal ineklerle dolduğu, ekinlerin bol, köylü kızlarının kanlı canlı, yiğit delikanlıların sıhhatli olduğu maziye hatırlar. Kendisini "virane yasçısı baykuşlara" benzeten şair, hazanına şahit olduğu cennet yurdun o eski günlerini, eşsiz tahkiye yeteneğiyle köy düğünleri üzerinden yâd eder:

*Eskiden zurnalar öttükçe feza inlerdi;
O ne dehşetli düğünler o ne derneklerdi!"
(...)*

NOTLAR

*	Vaiz, İstanbul Müftülüğü.	Ötüken Yayınları, 2024),
1	Reşat Ekrem Koçu, "Gelin", İstanbul Ansiklopedisi, 11: 5947-5956.	121-126.
2	Metin And, 16. Yüzyılda İstanbul- Kent Saray Günlük Yaşam (İstanbul: YKY Yayınları, 2011), 145-146.	4 Sadri Sema, Eski İstanbul Hatıraları, haz. Ali Şükrü Çoruk, (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2008), 316-319.
3	Sermet Muhtar Alus, 30 Sene Evvel İstanbul- Akşam Yazıları 1, haz. Yakup Öztürk, (İstanbul:	5 Sadri Sema, Eski İstanbul Hatıraları, 343-346.
		6 Mehmet Akif Ersoy, Safahat, haz. Necmettin Turinay, (Ankara: TBMM Yayınları, 2021), 776-781.

Resim Sanatımızda Düğün Sahneleri

Ömer Faruk Şerifoğlu*

İnsanlık tarihi kadar eski önemli törenlerden biri olan düğün konusu ressamalara da ilham kaynağı olmuştur. Sanat tarihi incelendiğinde düğün teması ile ilgili dünya çapında üne sahip tablolara rastlanmaktadır. 1434 tarihli Jan Van Eyck imzalı “Arnolfini’nin Düğünü” veya Paolo Veronese’nin “Kana’da Düğün” isimli çalışmaları bunlardan ikisidir. Sanat tarihinin önemli eserleri olan bu çalışmalar, yapıldığı dönem itibarıyla olayın dinî, sosyolojik ve ahlaki boyutlarını irdelemesi açısından önemlidir.

Tüm dünya ülkelerinde, her toplumda ve kültürde farklı biçimlerde kutlanan düğün bir halkbilim kavramı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bölgesel örf ve adetlere, gelenek-göreneklere göre farklılıklar gösteren düğün törenleri, Türk resim sanatında da azımsanmayacak düzeyde esere konu olmuştur. Türk resim sanatında düğün temasının kökleri, Osmanlı minyatür sanatına kadar uzanır. Şehzadelerin sünnet düğünlerini ve sultanların evlilik törenlerini konu alan minyatürlü surname kitapları, bu temanın en eski ve görkemli örnekleridir. Nakkaş Osman’ın 1588 yılında tamamladığı III. Murad’ın oğlu Şehzade Mehmet’in 1582 tarihinde Sultanahmet Meydanı ve İbrahim Paşa Sarayı’nda yapılan sünnet düğünün anlatıldığı *Surname-i Hümayun* ve Nakkaş Levni tarafından resimlenen 1720 tarihinde Okmeydanı ve sahil

saraylarında yapılan III. Ahmed’in üç şehzadesinin sünnet düğününü anlatan *Surname-i Vehbi*, bu konudaki iki önemli örnektir.

Geleneksel çizgide ilerleyen Türk sanatı, XVIII. yüzyıldan itibaren Batılılaşma hareketlerinin bir sonucu olarak Batı sanatının seyrine girmiştir. Böylece günümüze değin uzanan ve çağdaş Türk sanatı olarak isimlendirilen süreç ortaya çıkmıştır. XIX. yüzyıl sonlarında Osmanlı döneminde başlayan bir gelenekle Avrupa’ya gönderilen ressamların yurda dönüşü ile gündeme gelen sanat kurumları ve grup oluşumları Cumhuriyet’in ilanından sonra daha aktif biçimde var olabilmıştır. Batılı bakış ve estetikle şekillenen Çağdaş Türk resminde 1940’lı yıllardan itibaren görülen geleneklerden yararlanan yeni oluşumlar, 1950’li yıllarda güçlü bir olgu olarak yerel değerlerden ve Türk kültüründen beslenebilme anlayışına dönüşmüştür. Türk kültüründe önemli bir yere sahip olan ve “evlenme veya sünnet dolayısıyla yapılan tören, eğlence, cemiyet” ve “Bir olayı kutlamak için yapılan büyük eğlence veya tören” olarak tanımlanan düğün ve düğün ritüelleri sanatçıların sıklıkla kullandığı konulardan biri olmuştur.

Özellikle Cumhuriyet dönemiyle birlikte gelişen yerellik ve toplumsal gerçekçilik akımlarıyla, ressamların köy ve kent düğünlerine olan ilgisi artmıştır. Düğün konusu toplumsal gerçekçilik ya da sosyal yaşamın bir gereği olarak Türk ressamları için vazgeçilmez konular arasına girmiştir. 1960 sonrası kentleşme ve kırsal kesim insanını eserlerine yansıtan sanatçılar kendi üslupları doğrultunda bölgesel farklılıkları da belgeleyen çok sayıda eser ortaya koymuştur.

Düğün, her ressam tarafından farklı irdelenmiş, sosyolojik, kültürel, bölgesel, psikolojik anlatım biçimleriyle, ilgilendikleri konular arasında yer almıştır. Bu törenleri eserlerine konu eden sanatçılar, özgün tavırları ve içinde yaşadıkları, gözlemledikleri toplumla ilişkili olarak her bölgenin düğün törenlerindeki farklı halkoyunlarını; horon, halay, cümbüş, şenlik, gelin-güvey, gelin alayı, Yörük düğünü, köy düğünü, gecekondu düğünü, balıkçı düğünü, denizcilerin düğünü, düğün güreşi, sünnet düğünü, davul zurna gibi farklı temaları eserlerine taşımışlardır.

Özellikle yöresel unsurlar, sanatçıların bakış açıları ve yorumlamalarıyla görsel dilin en güzel örneklerine dönüşmüştür. Toplumcu gerçekçi bir anlayışla, kendi yurdunu, insanını tanıma gayreti içinde üreten ressamlarımızın eserlerinde, kullanılan dilin yer yer ağıt, hüznün, neşe ve yorgunluğun izleri görülür. Bir başka deyişle halk türkülerine ve düğün havalarına hâkim olan neşe ve hüznün birlikteliği resim sanatına da farklı renklerle yansır.

Türk resminde düğün konulu resimleri halk oyunlarının, düğün eğlencesinin, çalgıların, yöresel yapıların, düğünün alt ritüellerinin betimlendiği ile figür odaklı kompozisyonlar ve bu yazının konusu dışında kalan sünnet düğünü resimleri gibi çok farklı gruplar halinde irdelemek mümkün olsa da biz burada genel bir bakış vermeye çalışacağız.

Resimlerin Ortak Dili

Türk resminde önemli birer yere sahip olan pek çok sanatçı, yaşamın renkli bir parçası olan düğün olgusunu resimlerinde konu etmiştir, ilk akla gelenler; Mehmet Muazzez Özduygu (1871-1956), Malik Aksel (1901-1987), Turgut Zaim (1906-1974), Eren Eyüboğlu (1907-1988), Ercüment Kalmık (1908-1971), Naciye İzbul (1912-2002), Hulusi Mercan (1913-1988), Cihat Burak (1915-1994), Nuri İyem (1915-2005), Mümtaz Yener (1918-2007), İbrahim Balaban (1921-2019), Kristin Saleri (1922-2006), Mehmet Pesen (1923-2012), Kayıhan Keskinok (1923-2015), Nedim Günsür (1924-1994), Şeref Bigalı (1925-2005), Nuri Abaç (1926-2008), Leman Tantı (1926-2002), Fikret Otyam (1926-2015), Orhan Çetinkaya (1927), Necdet Kalay (1932-1986), Ramiz Aydın (1937-2023), Muhsin Kut (1938-2022), Fahri Sümer (1942-2023), Mehmet Sabır (1941), Şükran Pekmezci (1946), Gülsün Karamustafa (1946), Doğan Paksoy (1955) olarak sıralanabilir.

Geleneksel kültürümüzde büyük bir yeri olan düğün ritüelinin hangi kısmının ele alınacağını kişisel tercihlerine göre belirleyen ressamlar görsel anlatım dili ve teknik tercihleriyle, her biri kendine özgü eserler ortaya koymuş, her sanatçı eserini kendi görsel dili ile yorumlamıştır.

Düğün ritüellerinin bir parçası olarak toplulukla gerçekleştirilen, bölge ve kültüre göre tercih edilen “halay, bar, horon, karşılama, zeybek, Çayda Çıra” gibi halk oyunlarından halay ve horon ressamların daha çok dikkatini çekmiştir. Anadolu’nun hemen her yerinde küçük farklarla oynanan halay, davul ve zurna eşliğinde toplu olarak, kadın ve erkek en az üç kişinin el ele tutuşarak dizi halinde ve disiplinli bir şekilde, muntazam ritimlerle ayak vurarak oynanan oyundur. Horon ise genellikle orta ve doğu Karadeniz Bölgesi’nde düğün, nişan, asker uğurlama, yayla şenlikleri gibi toplu eğlencelerde heyecan ve mutluluğu ifade eden, görsel zenginliği olan tulum ve kemençe ile yapılan müzik eşliğinde hızlı ritmi olan bir oyundur. Türk düğünlerinde önemli bir yer edinmiş halk oyunlarından “halay” ve “horon”u; Kristin Saleri ve Necdet Kalay, Orhan Çetinkaya ve Mehmet Sabır kendi biçim dilleri ile betimlemişlerdir.

Yine düğünlerde rağbet edilen bir başka halk oyunu da Çayda Çıra’dır. Elazığ Harput merkezli oyun

Ercüment Kalmık'ın TBMM Koleksiyonu'ndaki Çayda Çıra resmi. Ve ressamın geometrik çizimiyle tasvir edilmiş, duruşu şiir gibi bir gelin...

Mehmet Muazzez Özduygu'nun tuvalinden bir sünnet düğünü resmi. (Ömer Faruk Şerifoğlu Arşivi)

Anadolu düğünlerini minyatür tadında resmeden Mehmet Pesen'den bir köy düğünü tablosu. Gelin ata binmiş, köy ahalisi ellerinde bayraklarla ona eşlik ediyor. (Ömer Faruk Şerifoğlu Arşivi)

çeşitli efsanelere dayandırılır. Efsanelerden birine göre, Hazar Gölü kenarında bir köyde birbirini seven iki genç gizlice buluşmaktadırlar. Buluşmaları gece olduğundan, kız çıra yakarak yerini belli etmekte, erkek de buluşma yerine yüzerek geçmektedir. Bu durumu fark eden kız babası, bir gün erkeğin yüzerek gölün ortasına geldiği sırada

çırayı söndürür ve gölde boğulmasına sebep olur. Bunu gören kız da kendini suya atar ve kaybolur. Bütün köylü toplanarak ellerindeki çıralarla iki sevgiliyi aramaya başlar, ağıtlar yakılır, türküler söylenir ve zaman içinde mum ya da çıra ile arama olayı oyunlaşarak günümüze ulaşır. Nitekim TBMM Koleksiyonu'nda Ercüment Kalmık'ın "Çayda Çıra" konulu büyük bir kompozisyonu vardır.

Köy meydanlarında bir araya gelen düğün ekibinin, birbirine kenetlenerek eğlendiği veya gelin alaylarıyla bezenmiş köy düğünlerini başarılı biçimde en çok tasvir eden ise Mehmet Pesen olmuştur. Minyatürleri hatırlatan resimlerinde soyut bir lekecilğin tatları da egemen olan Pesen'in kompozisyonlarında kırsal kesim insanının hayatının belki de en önemli olayı düğün şenliğine gösterdikleri ilgi öne çıkarılmıştır.

Düğün Eğlencesi

Düğün, iki gencin kaderlerini birleştirmeleri açısından bireysel bir etkinlik gibi görünse de iki tarafın akraba, dost, komşu çevrelerinin katılmasını sağlar ve yeni bir hısımlık bağlantısının kurulması yönüyle toplumsal bir etkinlik olarak anlam kazanır. Hele küçük köy topluluklarında hemen hemen hiç kimseyi dışında bırakmayan bir "bayram" havası kazanır. Pek çok sanatçı düğün töreninin tüm katılımcıların aktif rol aldığı işte bu eğlence kısmını konu etmişlerdir. Büyük bir şenlik havasını yansıtan bu eserler kalabalık figür topluluklarına yer veren çok renkli kompozisyonlardır.

Bu bağlamda son yıllarda düğün konulu çalışmalarıyla ön plana çıkan Şükran Pekmezci çalışmalarında "köy ve sokak düğünleri" betimler. Sanatçı çok sayıda hareketli figüre yer verdiği çalışmalarında düğündeki coşku ve heyecanı ön plana çıkarır. Davul, düğünlerin ressamı demenin hiç de yanlış olmayacağı Pekmezci'nin eserlerinde de, olmazsa olmaz imgelerdendir. Sanatçı kompozisyonlarına konu edindiği, eğlenceyi, coşku ve neşeyi dosta düşmana duyuran, Anadolu düğünlerinin vazgeçilmez enstrümanlarından davulun kültürel arka planına, inanç yönü ile ayin ve törenlerde kullanılmasına dair eski bir efsaneyi şöyle anlatır:

"İnsanlar Fırat, Dicle ve Nil gibi nehirlerle vadileri temizlemekten ve tanrılara mekânlar kurmaktan bıkmıyorlar. Bu nedenle de tanrılarının

Eren Eyüboğlu'nun "Ülkü Gelin" isimli tablosu. (Ömer Faruk Şerifoğlu Arşivi)

kendilerine yardım edecek birisini yaratmasını istiyorlar. Bunun üzerine bir tanrı kurban ediliyor ve balçıkla yoğrularak insan mayası hazırlanıyor. Daha sonra da bu kurban edilen tanrının derisi bir davula geriliyor ve o günden sonra davul insanla tanrı arasındaki bağlantıyı kuran ve sesi tanrıya ulaşabilen tek müzik aleti oluyor. Bu nedenle çok eskilerden beri insanlar ayin ve törenlerinde davul ve tefi tanrıya sesleniş ve yakarışlarını duyurabilmek için kullanmışlardır.”

Pekmezci'nin eserlerinde genellikle, rengârenk giysileri içerisindeki düğün kalabalığının ortasında beyaz gelinliğiyle etkinliğin ve kompozisyonun ana figürü olan gelin yer alır. Sanatçının yaşamın içinden alıp yeni bir gerçekliğe dönüştürdüğü resimlerini oluştururken, bugüne kadar edindiği özgün biçim olanaklarıyla, kendine özgü bir resim dünyası kurduğu söylenebilir.

Mümtaz Yener, İbrahim Balaban, Nuri Abaç ve Doğan Paksoy'un düğün resimlerinde, sanatçıların genellikle tercih ettikleri renklerle; kahverengi ve mavinin tonlarıyla, kalabalık topluluğun uzaktan gözlemlenmesi bir şenlik görünümünde betimlenir. Farklı teknik ve üsluplardaki bu sanatçıların eserlerine yansıyan düğün konusu, kırsal kesim ve şehir insanı için de aynı anlamlar taşır.

Kimi sanatçılar da düğünün eğlence aşamasının dışında kalan görücü gitme, kız isteme, nişan, kına gecesi, nikâh, gelin alma gibi ritüelleri figür odaklı olarak betimlemiştir. Gelin alma konusunu çalışan ressamlar arasında Cihat Burak, Fahri Sümer, Mehmet Pesen, Ramiz Aydın örnek verilebilir. Gelin alma ritüeli genel olarak eski âdetlere dayalı bir topluluğun at üzerinde gelinin evinden alınarak damat evine götürülmesi resmedilirken Cihat Burak, “Telli Babada Gelinle Damat” adlı eserinde, günümüzde uygulanan haliyle gelinin araba ile alınmasını betimlenmiştir.

Figür Odaklı Resimler

Resimlerinde düğün ritüelinin merkez kişileri olan gelin ve damat figürlerini ele alan Naciye İzbul, Malik Aksel, Eren Eyüboğlu, Fikret Otyam, Leman Tantıuş, Şükran Pekmezci gibi sanatçılar da vardır. Her sanatçının kendi biçim diline uygun plastik unsurları öne çıkardığı bu eserlerde genellikle gelin figürü etüd edilmiştir.

Şair ve ressam Bedri Rahmi Eyüboğlu ile 1936'da evlenerek Türk vatandaşı olan Eren Eyüboğlu'nun yaşamı boyunca resimlerinin esin kaynağı Anadolu'nun folkloru, coğrafyası, kültür zenginlikleri ve insanı olur. Anadolu'dan resmettiği çok sayıda gelin portresi vardır. 1954 yılında TBMM'nin Vilayet Tabloları programı kapsamında Antalya'ya giden sanatçı Antalya civarındaki Yörük köylerini de keşfeder ve çok etkilenir. Buradan satın alıp getirdiği renkli süsler, simler ve paralarla kaplı gelin başını yıllar sonra eve gelen Ülkü adlı bir kızın başına koyarak yeniden çalışır.

Gülsün Karamustafa'nın 1975 tarihli “Kıymatlı Gelin” adlı eseri ise geleneksel anlamda pentür anlayışından uzak, illüstratif etkidedir. Geleneksel Anadolu kıyafetlerine bürünmüş ve etrafı çeyizle donatılmış genç gelin tam cepheden izleyiciye bakar. Yüz ifadesi düğünde yaşanması beklenen bir mutluluğu değil, ciddiyet ve içine kapanmışlığı yansıtır adeta; resme egemen olan renk cümbüşüyle çarpıcı bir karşıtlık oluşturur. Resimde gelin kadar dikkat çeken diğer bir unsur da bayraktır. Bilindiği üzere Türk geleneklerinde bayrak, birçok düğünde, düğün evinin kime ait olduğunu belirleyen unsur olarak kullanılmaktadır.

Neticede Türkiye gibi erkek egemen bir toplumda kadın olmak, kadın sanatçı olmak çerçevesinden bakıldığında kadını, düğün ve evlilik kavramı üzerinden resmeden çalışmaların son yıllarda bilinçli ve belirgin bir politik duruş biçiminde kadın sanatçıların tarafından ele alındığı söylenebilir.

Ayrıca gündelik hayatın akışı içerisinde yaşamın dönüm noktalarından biri olan düğün merasimleri, Türk toplumunda bayraklarla donatılan, yeni bir başlangıç, bağımsızlık, birlik ve beraberlik duygularının yaşandığı çok özel ortamlardır. Sanat tarihimizde farklı zaman ve mekânlarda farklı sanatçılar, eserlerinde bu ortamlardan bazı sahneleri ölümsüzleştirmişler kimi köy, kimi sokak düğünlerini ele almışlardır. Ele alınış biçimleri nasıl olursa olsun ortak teması birlik ve beraberlik duygusu olan bu eserlerde düğünler, gelenek ve göreneklere, kıyafet ve ritüellere vurgu yapılarak betimlenmiştir. Geçmişle gelecek arasında köprü kuran bu resimler çoğu müze ve koleksiyonlarda korunan birer sanat mirası olmanın yanı sıra görsel bir arşiv niteliği de taşımaktadır.

Unutulan Zarafetin İzinde: “Türk’ün İnce Duygulu Zevklerini Çocuklarımıza Nasıl Aşılayacağız?”

Rabia K. Gündoğdu*

Toplumların kültürel hafızasını yaşatan en önemli unsurlardan biri, kuşaktan kuşağa aktarılan gelenek ve göreneklerdir. Bu kültürel mirasın en canlı örneklerinden biri olan düğünler, yalnızca iki insanın hayatını birleştirdiği törenler değil, aynı zamanda toplumsal dayanışmanın, ortak değerlerin ve kültürel zenginliğin görünür hâle geldiği önemli sosyal faaliyetlerdir. Geçmişte her yörenin kendine özgü, sembolik anlamlarla örülü düğün âdetleri bazen günler hatta haftalar sürerdi. Bu yöresel âdetler aynı zamanda toplumun inanç dünyasını, estetik anlayışını ve sosyal

yapısını yansıtan önemli kültürel göstergelerdir. Bir kısmı değişerek varlığını sürdürürken, bir kısmı zamanın etkisiyle unutulmaya yüz tutsa da bu düğün âdetleri, geçmişin yaşam biçimini ve kültürel dokusunu anlamada değerli birer kaynak olmayı sürdürmektedir. Bu yazının gayesi mevzubahis âdetlerden sadece birkaçını unutanlara hatırlatmak, hiç bilmeyenlere anlatmaktır.

Bunlardan ilkinizi bize aktaran Süheyl Ünver’dir. Süheyl Ünver (1898-1986), tabiplik mesleği ve akademisyenliğin yanı sıra resim, yazı, minyatür, hat, tezhip, ebru gibi sanat dallarının icrası ve öğretilmesiyle yakından ilgilenmiş; yine daimi ilgileri sebebiyle Türk örf ve ananesini yaşatmak, sonraki nesillere aktarmak için çabalamış, halk efsaneleri ve şifahi rivayetleri bir araya getirmiş, mimari-şehir tarihi ve sanat tarihi mevzularında ömrünün sonuna kadar pek çok yayına imza atmıştır.¹ Nitekim XX. yüzyıl ortasında kaleme aldığı aşağıdaki satırlarda, düğün, nişan ve nikâh törenlerinde çiçek sunma geleneğinden ve bu geleneğin zaman içinde nasıl değiştiğine dair gözlemlerinden bahsetmektedir:

“[Bu âdet İstanbul’da] yoktan para kazanmak hırsı ile gözleri kararan birkaç çiçekçinin âdi zevklerinin eseridir. Onlar bir şekil bulmuşlar, sepet içinden çıkıp sarılan bir dala bol yeşillikler arasında beş on çiçeği takıştırırlar. Hem nasıl biliyor musunuz? Diplerinden kesilmiş bu çiçekleri ufak sapların ucuna güya boylarını uzatarak sepetten çıkan helezona bağlarlar. Bu zevksizliğe mukabil bir sürü de para alırlar. Nihayet istenen saatte törenin yapılacağı yere gönderenlerin kartları iliştilerle yolları.

Tören biter. Çiçeklerin bir kısmı gönderenlerin ehemmiyetine göre rastgele bir arabaya doldurulur, eve gelir. Yeni nişanlı veya nikâhlı çiçeği sever. Bir iki gün evde bunları muhafaza edelim derler. Bakarlar ki çiçekler ölüyor. Sanki ıslanmakla dirilecekmiş gibi üzerine su serperler.

Bakarlar ki dirilmiyor. Haydi bunları bozalım da çiçekleri suya koyalım derler. Çiçekler birer birer çıkarılırken herkesi hayretler bürür, Bu sapsız çiçekleri suya koymak kabil değildir. Tevekkeli değil, çiçekçilerin iki yakası bir araya gelmez.”²

Süheyl Ünver sıkça şahit ve rahatsız olduğu düşünlerde çiçek gönderme adetinden biraz bahsettikten sonra şu soruyu sorar: “Acaba tarihimizde evlenme törenlerinde çiçek yollama âdeti var mıdır? Şekli nasıldır?” Ünver’in bundan neredeyse bir asır evvel bu soruya verdiği cevap oldukça mühimdir. Ve bugün özellikle şehirlerde düşünlerde bu alışkanlıkların ne derece devam ettiğini görmemiz açısından bize bir kapı aralamaktadır. Süheyl Ünver’den dinleyelim:

“Eskiden yeni evlilere çiçek gönderme âdeti mevcuttu. Böyle sepet içinde sapsız halde mi? Hayır, sapı ile. Bu da kâfi değilmiş gibi, kökü ile toprağı ile ve güzel süslü saksısı ile. Yeni evlilerin çok defa hayatları müddetince sürececek bir ömürle, birçok seneler yeni evlilerin verecekleri yavrular gibi çiçek açmakta devam etmekte.

Hepimiz Karagöz’ü tanırız. Eskiler de bunun oyunlarını iştmiş ve hattâ birçok fırsatlarla görmüşlerdir. Karagöz bizim eski asırlarda yaşayışımızın ve zevkimizin de timsalidir. Eski bir düğüne gönderilen hediyelerin cinslerini ve nevilerini oradan öğrenirsiniz. İşte Topkapı Sarayı Müzesi’nde Hazine Arşivi’nde saklı ve sarayda oynatılan Karagöz takımı ile karşılaşıyorsunuz. Birer birer gözden geçiriyorsunuz. Bunlardan birinde gelin alayı ve arkasından gönderilen develer, katırlar üzerine ve insanların omuzuna ve başı üzerine konarak taşınan cihaz ve hediyeler önünüzden bir geçit resmi yaparlar.

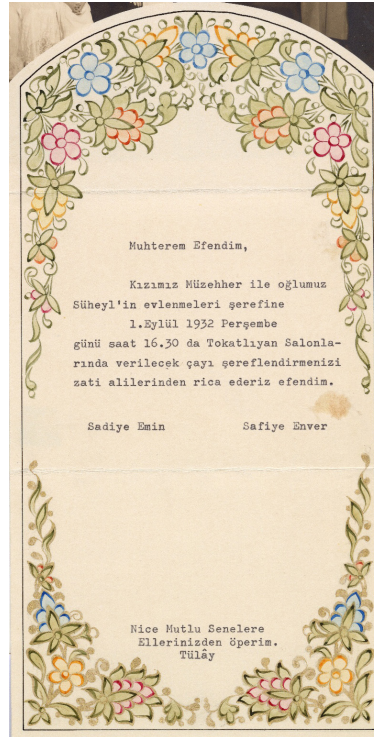
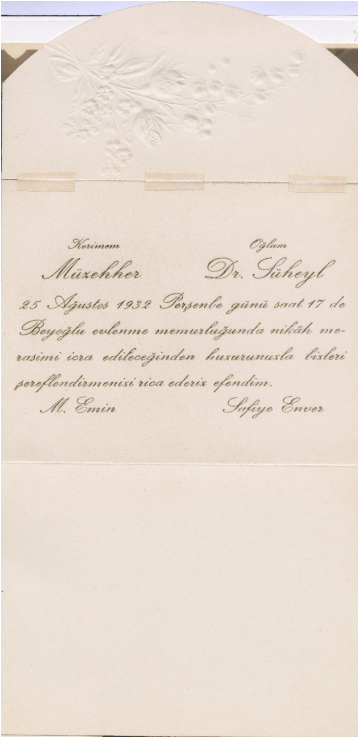
Gönderdiğiniz hediyeler arasında birisi pek hoşunuza gidecektir. Beş-altı güçlü adam, başları üstüne koydukları büyük tablalar

içine saksı saksı gül, karanfil, lâle, sünbül... gibi çiçeklerin en nadideleri dizilmiş, alayın ortasından gidiyorlar. Çiçeklerin bir kısmı açmış, bir kısmı da yeni evlilerin bahtı gibi aylarla açmaya devam edecek. Senesine erdiklerinde yeni tomurcuklar peydah olacak. Bakıldığı müddetçe çiçek açacak.

Saksıları da ne kadar güzel. Bizim eski Gelibolu, Çanakkale ve İstanbul saksılarının en güzellerinden seçilmiş.”³

Ünver’e göre biz bu usulü XIX. asırda, yüzümüz tamamıyla Avrupa’ya dönünce bıraktık. Lakin ondan bizde bir âdet kaldı. Eskiden İstanbul evlerinin hallerine göre büyük ve küçük bahçeleri vardı. Evde herkes kendi halince çiçek yetiştirir; bunlardan birbirlerine fideler yani ilerde çiçek açacak, fidanlar verilir, yahut açmış nevilerin en güzellerinden koparılarak hediye götürülürdü. Bunlar çok defa demet teşkil etmezdi. Koparanlar çiçeklerinin kıymetlerini bildikleri için bunlardan birkaç tane götürürler, az çiçek daha güzel durur ve bakımı da kolaydır ve daha manalıdır, diye düşünülürdü. İşte bakınız kendi mazimizdeki ince ruhlular asaletimizden nasıl uzaklaşmış oluyoruz. Süheyl Ünver’in sözlerine kulak vererek bunu daha iyi hissedebiliriz:

“Bakınız çiçek de insanlar gibi bir ailede, aile dostu ne samimi bir varlık; dedikodu bilmez. Mevsimlerinde çiçeklerini açarlar. Etrafa güzel kokular saçarlar ve yılanmış hatıraları tazelerler. Şimdi çiçekler öyle mi? İki gün sonra dökülürler. Birkaç ay sonra sepetleri gönderenler de unutulur. Seneler geçince benim nişanıma 20 sepet geldi idi denir. Lakin ortada ne çiçeklerden ne de tomurcuklarından eser yoktur. İşte bizim bir köşeye alaturkadır, eskidir, geriliktir diye attığımız güzel bir âdetimiz. İşte onun bugünkü alafrangalığı. Türk’ün ince duygulu zevklerini çocuklarımıza nasıl aşılacağız?”⁴

Düğün merasiminin davetiyesindeki çiçekleri de, kerimesi Gülbün Mesara'nın naklettiğine göre, Süheyl Bey bizzat kendisi çizmiştir.
(Gülbün Mesara Arşivi)

Düğünlerde çiçek gönderme adetinden bahsetmişken bu konuda bir hatıra, bahsi daha da revnaklandıracaktır: Süheyl Ünver talebesi Çiçek Derman ve Uğur Derman'ın 18 Şubat 1965'de gerçekleşen düğün törenlerinde hem Çiçek Hanım'ın nikâh şahidi olmuş hem de bu tarihli çift 1961 yılında yapmış olduğu eşsiz bir çiçek demeti eserini hediye etmiştir. Bu hediyeye dair hatırasını Çiçek Hanım'dan dinleyelim:

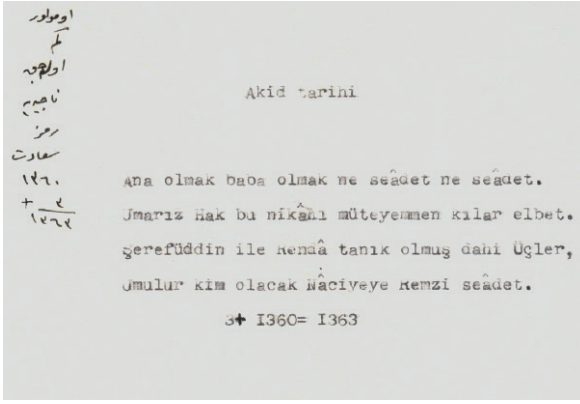
"Hocam bu çiçek demetini verirken kulağıma eğilip, 'Bütün buradaki çiçekler kısa zamanda solacak. Ama benim çiçeğim hiç solmayacak, duvarınızda hep taze kalacak' demişti. Hakikaten hem taze kaldı hem de her bakışta rahmete vesile oluyor."⁵

Düğün ve nikâhlarda hediye olarak sunulan hediyelerden bir diğeri de tarih düşürme geleneğiydi. Ebced hesabına dayanan bu ince sanatta, özenle seçilmiş kelimeler bir mısra ya

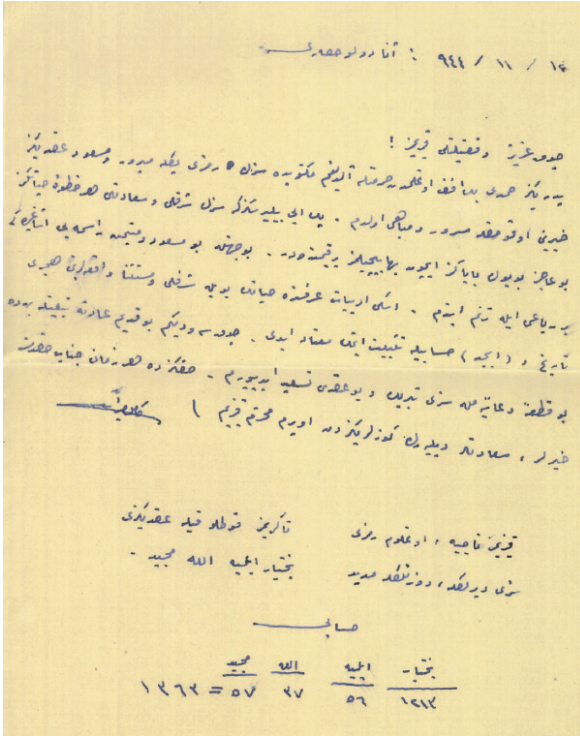
da beytin harflerinin sayısal değerleri toplanarak evliliğin gerçekleştiği yıla denk getirilirdi; tıpkı bir caminin, bir çeşmenin yapımına ya da bir çocuğun doğumuna tarih düşürüldüğü gibi, bir çiftin evlenmesi de böylece harflerle ölümsüzleştirilirdi. Bazen gelin damadın birinci derece bir aile yakını bazen de hocası ya da aile dostu tarafından yazılan bir tarih beyti çoğu zaman hattatlar eliyle özenle yazılıp süslenir, yeni evlilere bir hediye olarak sunulur, evin bir köşesinde yıllarca asılı kalarak o günün hatırasını nesiller boyu taşırdı. Bugün pek azımızın bildiği bu zarif adet de çiçek göndermede olduğu gibi, mazideki düğün adetlerinin bir başka unutulmuş yüzüdür.

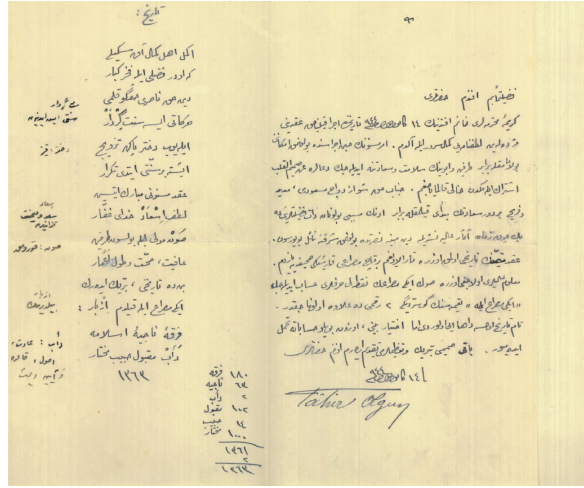
Süheyl Ünver tarafından düğünleri vesilesiyle Çiçek ve Uğur Derman çiftine hediye edilen çiçek buketi.
(Gülbün Mesara Arşivi)

Kızı Naciye Akseki ve Damadı Remzi Öncül'ün düğünleri için Ahmet Hamdi Akseki'nin kendi düştüğü tarih. Kânun-ı evvel 1944 (Rabia K. Gündoğdu Arşivi).

Kâmil Miras'ın, Ahmed Hamdi Akseki'nin kerimesi Naciye Hanım ve Remzi Bey'in düğünü münasebetiyle yazdığı mektup ve düştüğü tarih şöyle:
 "Kızımız Naciye, oğlumuz Remzi, Tanrımız kutlu kıla akdiniz/ Sizi dirlikle düzenlikle medid bahtiyar eyleye Allahü Mecid"
 (Asuman-Hilmi Öncül Arşivi)

Tahir'ül-Mevlevî tarafından, Naciye Hanım ve Remzi Bey'in düğünü münasebetiyle düşülen tarih Akseki'ye yazılan mektubun sonunda şöyle:

"Ekmel-i ehl-i kemal-i Aksekili/ Ki odur fazlı ile fahr-i kibar/
 Din-i hak nasırı hak-gû kalemi/ Harekatı ise sünnet-girdar/
 Eyleyüb dühter-i pakın tezvic/ İşte bir sünneti etti tekrar/
 Akd-i mesnunu mübarek etsin/ Lütf-i isad hüda-yı gaffar/
 Savn-i [muhafaza] Mevla ile bulsun tarefeyn/ Afiyet, muhabbet
 ve tul-i a'mar/
 Ben de tarihi, tebrik ederek/ İki mısra ile kıldım izbar
 [bildirmek]/
 Fırka-i Naciye-i İslâm'a/ De'b-i [adet] makbul Habib-i Muhtar"
 (Asuman-Hilmi Öncül Arşivi)

NOTLAR

- 1 Kur'an Kursu Öğreticisi, Ümraniye Müftülüğü.
- 2 Süheyl Ünver, "Nişanlarda, Nikâhlarda ve Düğünlerde Çiçek", Şadırvan, 9/1949, 10. [Aynı yazı: Türk Yurdu, 281/1960, 32-33]
- 3 Ünver, 10.
- 4 Ünver, 10.
- 5 F. Çiçek Derman, "Bir İstanbul Beyefendisi Dr. Süheyl Ünver Bey Hocam", Süheyl Ünver, ed. Ömer Faruk Şerifoğlu, (Ankara Kültür Bakanlığı Yayınları, 2017), 59.

Türk Kültüründe Düğün Musikisi

Mesut Engin*

İnsanlık tarihi kadar eski bir geçmişi olan düğünler, toplumların önemli sayılan uygulamalarından biri olmuştur. Bireysel bir olay gibi görünse de aslında toplumun pek çok bireyini ilgilendirdiği için aynı zamanda toplumları ilgilendiren önemli kültürel bir etkinlik olarak görülmektedir. Bizim kültürümüzde düğünler sadece evlenen çiftleri değil, “geniş aileyi ve hatta köy ya da mahalle topluluğunu” içine alan sosyo-kültürel uygulamaların başında gelir.¹

Düğün merasimlerinin önemli unsurlarından biri olan musiki ise sadece bir eğlence aracı değil toplumun kimliği, kültürel aktarımında, toplumsal bütünleşmede ve toplum hafızasının korunmasında kullanılan temel araçlardan biri haline gelmiştir.²

Geleneksel yönleri güçlü olan toplumlarda düğünle birlikte musiki yerel örf ve âdetlerin bir sonraki nesillere aktarımını sağlarken, daha modern toplumlarda teknolojinin gelişimi ve küresel etkiler nedeniyle düğünler ve beraberinde ona eşlik eden musiki hem biçim hem de içerik bakımından bazı değişikliklere uğramak zorunda kalmıştır. Her iki durumda da düğün ve musiki arasında vazgeçilmez bir birliktelik süregelmiştir.

Musiki, “toplumların duygu ve düşünce dünyalarını yansıtan en önemli kültürel ifade biçimlerinden biridir.” İnsanın hayatında doğduğu günden öldüğü güne kadar bir şekilde var olan musiki, merasimlerin de önemli bir parçası olagelmıştır. Türk kültür tarihine baktığımız da düğün merasimleri, tarihin her evresinde ve her Türk toplumunda musiki yoğun ve etkili bir şekilde icra edilmiştir.³ Düğünler, sadece iki insanın ve onlarla birlikte ailelerinin birleşmesini değil, aynı zamanda toplum içerisinde önemli görülen ortak değerlerin görünür kılınması demektir. Bunun içindir ki düğünlerde icra edilen musiki, “toplumun estetik anlayışına ve kültürel kimliğine ayna tutan” önemli uygulamalar arasında gösterilebilir.⁴

Nitekim düğün merasimlerinin musiki eşliğinde icra edilmesi çok eski bir gelenektir. Yapılmış olan arkeolojik çalışmalar neticesinde düğünlerin çok eski dönemlerden beri musiki eşliğinde yapıldığını ortaya koymuştur. Nitekim bu çalışmalarda Mezopotamya, Mısır ve Anadolu medeniyetlerine ait düğün törenlerine eşlik eden değişik çalgılar elde edilmiştir. Bilhassa Sümerler düğün merasimlerinde lir çalgısına benzeyen sazlar kullanmışlardır. Antik Yunan düğünlerine de flüt ve lir eşlik ederdi. Musikinin bütün toplumlarda düğünlere eşlik etmesinin en önemli sebeplerden biri de bu birlikteliğin topluma ilan edilmesinde önemli bir araç olmasıdır.⁵

Osmanlı Öncesi Türklerde Düğün ve Musiki

İlk dönemleri Orta Asya’da geçmiş olan Türklerin düğün ile ilgili örf ve âdetlerini bu döneme kadar götürmek mümkündür. Orta Asya’daki Türkler düğünlerini değişik musiki ve danslarla icra etmişlerdir. İlk dönemlerde Şamanizm etkisiyle musiki ve ritim, bütün kutsal merasimlerin en önemli araçlarından biri haline gelmişti. Şamanların ayinlerde yaptıkları ritmik hareketlerin daha sonra düğün merasimlerinde de etkili olduğu söylenebilir. Bununla birlikte Türk kültürünün en eski sosyal kurumlarından biri sayılan düğün merasimleri, Türklerin millî çalgısı olan kopuz eşliğinde söylenen ezgilerle birlikte coşkulu bir şekilde yapılmıştır. Bu ezgilerin konusu genellikle “kutlama, Tanrı’dan bereket isteme, toplumsal

dayanışma ve atalar kültü"dür. Zira Türklerde evlenme, sadece bireylerin birlikteliğini değil, aynı zamanda iki boy arasında kurulmuş olan sosyal ve siyasi bir bağı temsil etmiştir.⁶

Hunlar, Göktürkler ve Uygurlar zamanında yapılmış olan düğün merasimlerinin belli aşamalardan geçtiği söylenebilir. Buna göre düğünler, "elçilik gönderme, söz kesme, başlık verme ve şölen düzenleme gibi" çeşitli uygulamaların yer aldığı önemli bir etkinlik sayılırdı. Söz konusu uygulamaları içeren ve şölen havasında geçen düğün merasimlerinin günlerce sürdüğü olmuştur.⁷

Selçuklular, önceki dönemlere nazaran düğünleri daha sistemli bir hale getirmişlerdir. Özellikle saray düğünleri daha sonra halk arasında da yaygınlaşmış ve farklı günlerde yapılan meclisler halini almıştır. Buna göre: "nikâh meclisi, ziyafet meclisi, eğlence meclisi, hediye kabul meclisi" gibi birbirinden farklı uygulamalar teşekkül etmiştir.⁸ Selçuklular zamanında sarayda yapılan düğünlerde çeşitli çalgı grupları musiki icra etmiştir. Bilhassa nevbet geleneği, törenlerde icra edilen musikinin gelişimini olumlu yönde etkilemiştir. Nitekim, Türkleri İslam dinine girmeleriyle önceki dönemlerde icra edilen musiki repertuarına "ilahiler, maniler ve halk türküleri" ilave edilmiştir.⁹

Osmanlı Döneminde Düğün ve Musiki

Bütün düğün merasimlerinde olduğu gibi Osmanlı devletinde yapılan düğün merasimlerinin de en önemli uygulamalarından bir tanesi de musikiydi. Musiki, sadece eğlence aracı değil merasimlerin ihtişamını ve duyuşsal atmosferini de belirleyen bir unsurdur. Sarayda yapılan düğünlerde genellikle klasik Türk musikisinin güzel örnekleri çalınırken halk arasında yapılmış olan düğünlerde daha çok yöresel ezgiler ve halk müziği tercih edilirdi.¹⁰

Osmanlı toplumunda düğün merasimi, sosyal hayatın en şaşılahtı etkinliği olarak ön plana çıkmıştır. Bilhassa saray düğünlerinde musiki merasimin en önemli parçası haline gelmişti. Bu düğünlerde özellikle "mehter takımları, fasıl heyetleri, hanende ve sazandeler" çağırılır ve bunlar aracılığıyla adeta müzik ziyafeti verilirdi.¹¹

Osmanlı arşivinde tesadüf edilen bu fotoğrafta düğün merasiminde gelin, damat, davetliler ve musiki icra edenler hep birlikte objektife bakmışlar. (YB_021_00113_00015_005_001)

Keza "Klasik Türk müziği içerisinde düğün teması, doğrudan düğünü konu alan eserlerin yanı sıra saray şenliklerinde, sünnet düğünlerinde, köçek eğlencelerinde ve çeşitli merasimlerde icra edilen müzikler" vasıtasıyla görülür. Bu dönemde düğünlerde ve şenliklerde icra edilen musiki Türk musiki tarihine önemli katkılar sunmuştur.¹²

Osmanlı'da görkemli düğünler, devletin kuruluşundan itibaren yapılmaya başlanmıştır. Şenlikler şeklinde günlerce süren saray düğünlerinde musiki ve danslar bu merasimlerin merkezinde yer almıştır.¹³ Devletin diğer merasimlerinde olduğu gibi bu merasimlerde de şaşaa ve gösteriş ön plandadır. Bunun birçok sosyal ve siyasi sebebi vardı. Bunlardan en önemlisi devletin, içerde halkına dışarda ise diğer devletlere gücünü ve ihtişamını göstermekti.¹⁴

Osmanlı halk düğünleri de sarayda icra edilen düğün merasimlerine göre sade fakat onları aratmayacak kadar renkli ve eğlencelidir. Anadolu, Rumeli ve Arap eyaletlerinde düğün gelenekleri ise bölgenin şartlarına ve geleneklerine göre farklılık arz ederdi.¹⁵

XVI. ve XVII. yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nde başta saray düğünleri olmak üzere düğün

merasimleri genellikle resmigeçitler, müzikli oyun ve danslar, seyirlik oyunlar, spor müsabakaları ve donanmanın gece eğlencelerinde yapılan gösteriler başta olmak üzere pek çok müzikli eğlencenin bir arada yer aldığı şenlikler şeklinde düzenlenirdi. Musiki ile birlikte yapılan eğlencelere mehter takımı ve klasik Türk müziği takımları icra ettikleri fasıllarla katılım sağlardı.¹⁶ Yine bu düğünlerde dönemin önde gelen musikişinasları musiki icra eder, bunlar düğünler için hususi yeni besteler yaparlardı.¹⁷ Musiki icra eden ekibe düğünün yapılacağı yerde özel bir alan hazırlanırdı.¹⁸

Osmanlı düğünlerinin bir diğer hususiyeti de nikâh kıyma merasiminin başında ve sonunda güzel sesli hafızlar tarafından makamla Kur'an-ı Kerim okunması, dualar edilmesi, salâ ve salavatların getirilmesi olmuştur. Ayrıca kına gecesinde kına, düğün gecesinde tertip edilen nikâh alaylarında da damat ve nikâh ilahileri icra edilmiştir.¹⁹

XVIII. yüzyıldan itibaren özellikle Lale Devri'nin etkisiyle eğlence kültürü gelişmiş düğünler de bundan nasibini almış icra edilen musiki çeşitlenmiştir. Nitekim "köçekçe" türü müzikler bu dönemden itibaren rağbet görmüş, saz eserleri düğün merasimlerinde daha fazla ön plana çıkmıştır. Nitekim pek çok "peşrev, saz semaisi ve şarkı" düğünlerde icra edilmek üzere bestelenmiştir.²⁰

Osmanlı düğünlerinde sadece klasik fasıl musikisi değil; aynı zamanda "köçek oyunları, çengi gösterileri ve halk eğlencelerine ait müzikler" de çalınmış ve söylenmiştir. Bunun sonucunda başta padişah olmak üzere hem saray halkı hem de saray dışındaki vatandaşlar aynı merasimde bir araya gelmiştir. Bu da Osmanlı düğünlerinde icra edilen musikin sadece seçkinler tarafından dinlenen ve icra edilen bir musiki olmadığını bilakis toplum içerisinde geniş bir halk kitlesine hitap eden kültürel bir birikim olduğunun da bir göstergesi olmuştur.²¹

XIX. yüzyılda bilindiği üzere Osmanlı Devleti'nde batı etkisi iyice görülmeye başlanmıştır. Bu dönemde ortaya çıkan batılılaşma hareketleri hem düğünleri hem de düğünlerde icra edilen müzikleri etkilemiştir. Ancak her şeye rağmen "Klasik Türk

müziği geleneği, düğünlerin en önemli musiki müzik unsuru olmaya devam etmiştir.²²

Cumhuriyet dönemine gelindiğinde ise şehirleşme ve modernleşmenin de etkisiyle düğünler bazı kültürel dönüşümlere uğramıştır. Bununla birlikte geleneksel düğün musikisi büyük ölçüde korunarak günümüze kadar gelmiştir.²³

Türk Düğünlerinde İcra Edilen Musiki Türleri

Düğün merasimlerinde genellikle Türk musikisinin önemli bir dalı olan Türk Halk musikisi ezgileri icra edilmektedir. Zengin bir birikime ve kültürel hayata sahip olan Anadolu topraklarında düğünlerde icra edilen musiki, her bölgenin kendi coğrafyasının şartlarına ve yaşantı biçimlerine göre şekillenmiştir. Bunda yerel kültürün etkisi de yadsınamaz. Nitekim, "Doğu Anadolu'da halay havaları, Karadeniz'de horon ezgileri, Ege Bölgesi'nde zeybek havaları, İç Anadolu'da kaşık oyunları, Güneydoğu Anadolu'da uzun hava ve hoyratlar" düğünlerde icra edilen musiki özelliğini belirlemektedir.²⁴

Bununla birlikte pek çok düğünde düğün merasiminin ruhuna uygun olarak "rast, mahur, hüseyini, uşşak, nihavend, hicaz" gibi makamlar tercih edilmiştir.²⁵ Yine düğünlerde, düğünün niteliğine göre "sofyan, düyek, aksak, Türk aksağı, curcuna" gibi ritimler tercih edilmiştir.²⁶

XX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren özellikle popüler kültürün müziği etkilemesi sonucu müzik kültürü daha da çeşitlenmiştir. Önceki dönemlerde icra edilen türlerin icra edilmesi azalmışsa da bazı eserler hala icra edilmektedir. Bilhassa "nihavend, rast ve hüseyini" makamlarındaki şarkılar; yine "hüseyini, uşşak, kürdi, hicaz" makamlarındaki türküler düğün merasimlerinde söylenmektedir.²⁷ Keza bölgeye ve yöreye göre değişiklik gösterse de özellikle son dönemlerde yapılan düğün törenlerinde "davul-zurna" çalgıları ve onlarla icra edilen müzikler önemli bir yer teşkil etmektedir.

Bütün bunlarla birlikte önceleri mehter takımlarının, hanendelerin ve sazandelerin düğünlerde değişik makamlarda eserler icra etmeleri ile birlikte sadece düğüne has düğün için çalınan belirli bir düğün makamından söz edilmemektedir. Bunu günümüz düğünleri için de

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nden bir başka fotoğraf. Yine bir Osmanlı dönemi kına ya da düğün merasimi. Davullar, zurnalar, gelinle damat, önde çocuklardan oluşan bir heyet. Solda geride kisvesinden, belki gayrı müslim, bir din adamı olduğu anlaşılan kimse. Topluluğun umumunun kıyafetleri de Balkan coğrafyamızda icra edilen bir merasim hissini veriyor. (YB_021_00113_00015_004_001)

söyleyebiliriz. Ancak halihazırda düğün musikisi yöreden yöreye değişiklik göstererek daha da çeşitlenmiştir.

Türk kültür tarihine bakıldığında düğünler ve bu düğünlerde icra edilen musiki, Orta Asya'dan başlayan tarihten günümüze kadar getirilmiş olan uzun bir birikimin sonucunda ortaya konan bir ürün olarak göze çarpmaktadır. "Davul-zurna âdetlerinden kına gecesi ve bu gecelerde söylenen türkülere, halaylardan modern düğün şarkılarına kadar uzanan bu zengin repertuvar", toplumun kültürel birikimine önemli katkılar sunmuştur. Sonuçta düğünler ve bu düğünlerde icra edilen musiki, geçmiş ile gelecek arasında köprü kuran; bireylerin sevincini toplumsal paylaşıma dönüştüren önemli bir kültürel miras öğelerinden bir tanesidir.

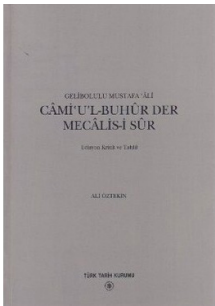
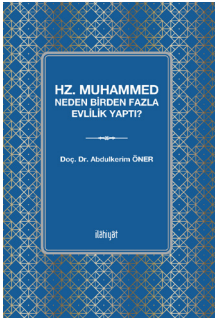
NOTLAR

- * Dr. Öğr. Üyesi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi.
- 1 Sedat Veyis Örnek, Türk Halkbilimi (Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları, 1977), 182.
- 2 Alan P. Merriam, The Anthropology of Music (Evanston: Northwestern University Press, 1964), 32.
- 3 Nermin Erdentuğ, Türkiye Türk Toplumunda Kültürel Antropoloji (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998), 142.
- 4 Mehmet Kaplan, Kültür ve Dil (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2002), 87.
- 5 Curt Sachs, The Rise of Music in the Ancient World (New York: W. W. Norton, 1943), 89.
- 6 Abdülkadir İnan, Tarihte ve Bugün Şamanizm (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1998), 165-167.
- 7 Bahaeddin Ögel, Türk Kültür Tarihine Giriş, IV (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014)
- 8 Osman Turan, Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti, (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2018), 412.
- 9 Ahmet Yaşar Ocak, Türkler, Türkiye ve İslam (İstanbul: İletişim Yayınları, 2013), 98.
- 10 Cem Behar, Aşk Olmayınca Meşk Olmaz: Geleneksel Osmanlı/ Türk Müziğinde Öğretim ve İntikal (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2014), 58.
- 11 Mahmut Ragıp Gazimihal, Türk Askeri Mızıkaları Tarihi (İstanbul: Maarif Basımevi, 1955), 94.
- 12 Yılmaz Öztuna, Türk Musikisi Ansiklopedisi, I (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990), 345.
- 13 Ali Seydi Bey, Teşrifât ve Teşkilatımız (İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser 17, Kervan Yayınları, t.y.), 60-63.
- 14 Umay Türkes Günay, Osmanlıda Âdet ve Gelenekler, Türk Dünyası Kültür Atlası Osmanlı Dönemi 6 (İstanbul: Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Yayınları, 2007), 309.
- 15 Suraiya Faroqhi, Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşamı, çev. Elif Kılıç (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2005), 176.
- 16 Özdemir Nutku, "Düğün", (DİA), 10: 17-18.
- 17 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988), 234.
- 18 Mehmet Arslan, Osmanlı Saray Düğünleri ve Şenlikleri 3 (İstanbul: Sarayburnu Kitaplığı Yayınları, 2009), 96.
- 19 Mesut Engin, "Osmanlı Merâsimlerinde Dinî Müsiki" (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2023), 208.
- 20 Rauf Yekta Bey, Türk Musikisi (İstanbul: Pan Yayıncılık, 1986), 44.
- 21 Kaplan, Kültür ve Dil, 101.
- 22 Behar, Aşk Olmayınca Meşk Olmaz: Geleneksel Osmanlı/Türk Müziğinde Öğretim ve İntikal, 115.
- 23 Ahmet Şahin Ak, Türk Musikisi Tarihi (Ankara: Akçağ Yayınları, 2009), 288.
- 24 Metin Ekici, Halk Bilgisi (Folklor) Derleme ve İnceleme Yöntemleri (Ankara: Geleneksel Yayınları, 2004), 94.
- 25 Öztuna, Türk Musikisi Ansiklopedisi I, 404.
- 26 Suphi Ezgi, Nazari ve Ameli Türk Musikisi I (İstanbul: Milli Mecmua Matbaası, 1933), 53.
- 27 Ak, Türk Musikisi Tarihi, 288.

Düğün Kitaplığı

Büşra Nur Güler*

Sünnet ya da nikâh gibi bir eşikten diğer bir eşığe geçişin ilanı olarak kabul edilen düğün, bireyin aidiyet ve meşruiyet zeminini güçlendiren, toplumun dinî-kültürel değerlerini görürün kılan kadim merasimlerden biridir. Dinî geleneklerde belirli hak ve sorumluluklar doğuran bir akdin ilanı, tarih yazımında bir iktidar sahnesi, sosyal antropolojide bir ritüel, psikolojide ise bir bağlanma eşığı olarak tanımlanan düğünün tarihi zemini, coğrafi ve kültürel çeşitlilik ölçüsünce değişen gelenek ve uygulamaları, dinlerin ve hukuk sistemlerinin bu kurumu anlamlandırma biçimleri, nişandan çeyize, mehirden ziyafete, saray düğünlerinden halk kutlamalarına uzanan temsilleri ile birey, aile ve toplum bağlamında ortaya çıkan sosyolojik ve psikolojik boyutları Düğün Kitaplığı'nın ana temalarını belirlemiştir.

Düğünün Gayesi

İslam kaynakları düğünün şekil ve merasim boyutunun ötesine, eş olarak yaratılma, evliliğin hikmeti, amaçları, eşler arasındaki denklik ve

uyum gibi düğüne giden yolun temelindeki niyet ve anlam çerçevesine odaklanmaktadır. Bu bağlamda Abdurrahman Ateş, *Kur'an'da Huzur ve Sükûn- Eş-Gece-Ev*¹ başlıklı çalışmasında, Kur'an'ın evlilik tasavvurunu merkeze alarak eşlerin birbirleri için birer huzur ve sükûn vesilesi olduğu yönündeki Kur'anî vurguyu incelemiştir. Müellif evliliğin hukuki bir akit olmanın ötesinde insanın varoluşunu tamamlayan ahlaki ve manevi bir birliktelik olarak teşvik edildiği zemini ortaya koyarken bu kurumun dayandığı değerler sistemini de Kur'an ekseninde değerlendirmiştir. Fatih Kurt'un *Hadislerle Evlilik*² adlı eseri, evlenme ve düğün süreçlerine ilişkin temel ilkeleri hadisler ışığında belirginleştirirken, Muhammed b. Adem el-Kevseri'nin *40 Hadis Şerhi - Evlilik Üzerine*³ adlı çalışması erbaîn geleneğini evlilik ve düğün teması etrafında sürdürerek nikâh, aile ve düğün kültürüne dair hadisleri tematik bir bütünlük

içerisinde okuyucuya sunmuştur.

Hiz. Peygamber döneminde nişan ve düğün merasimleri, sosyal tarih ve eğlence kültürü literatüründe bir başlık oluşturmakla birlikte,⁴ Reşat Ahmet Ağaoğlu'nun *İslâm'ın İlk Yıllarında Evlilikler ve Evlendirmeler*⁵ adlı eseri ise İslâm'ın evliliğe ilişkin temel ilkelerinin toplumsal hayattaki karşılıklarını görürün kılan çalışmalar arasında sayılabilir. Eser, Hiz. Peygamber'in ve ashabın evlilikleri ile başkalarını evlendirme uygulamalarını inceleyerek erken İslam toplumundaki kurumsal ve sosyal tezahürleri bir araya getirmiştir. Örneklige dayalı, işlevsel bir sosyal tarih yaklaşımı benimseyen çalışma, Hiz. Peygamber'in evliliklerini beşerî, ailevi, insani, toplumsal, siyasi, teşrii ve tebliğî olmak üzere yedi eksenle analiz ederek bu evliliklerin mahiyetini irdelemiştir. Benzer şekilde Abdülkerim Öner'in *Hiz. Muhammed Neden Birden Fazla Evlilik Yaptı?*⁶ başlıklı çalışmasının da odak noktasını oluşturan bu konu,

hukuki, tarihi, ekonomik ve sosyo-kültürel bağlamlarıyla yeniden ele alınmış, Hz. Peygamber'in evliliklerinin her birinin koruyucu, kapsayıcı ve düzenleyici bir toplumsal müdahale aracına dönüştüğünü vurgulamayı amaçlamıştır. Bu yönüyle çalışma, söz konusu evlilikler etrafında şekillenen oryantalist eleştirilere ve modern dönemdeki şüphelere tarihî ve sosyal bağlamı merkeze alan metodolojik bir cevap sunma çabası taşımaktadır. Murat Tosun tarafından kaleme alınan *Hız. Fâtıma'nın Çeyizi ve Düğünü*⁷ adlı eser ise evlilik ve çeyiz anlayışında sadelik, itidal ve ihtiyaç odaklılığı kurucu bir örneklik olarak ortaya koymakta, bu yönüyle modern düğün pratiklerinde yaygınlaşan gösteriş ve israf kültürüne karşı tarihî bir karşı model önermektedir.

Nikâh ve evlilik olgusunu dinler, kültürler ve farklı tarihî tecrübeler ekseninde ele alan, kitabî din ile yaşanan din arasındaki ilişkiyi ve modern dönemde bu ilişkinin toplumsal tezahürlerini irdeleyen spesifik araştırmalar, sempozyum bildirileri aracılığıyla da literatüre kazandırılmıştır.⁸ Dinlerde evliliğin gayesi, mahiyeti ve aile kurumuna yüklenen anlam üzerindeki belirleyici etkilerini karşılaştırmalı perspektiften analiz eden Asife Ünal'ın *Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam'da Evlilik*⁹ başlıklı çalışması ise, kutsal metinler ve dinî literatürden

hareketle Yahudilik ve İslam'da evliliğin ağırlıklı olarak hak ve sorumluluklar doğuran hukuki bir akit olarak konumlandığını, Hristiyanlıkta, özellikle Katolik gelenekte ise kutsal bir sakrament olarak değerlendirildiğini ortaya koymuştur.

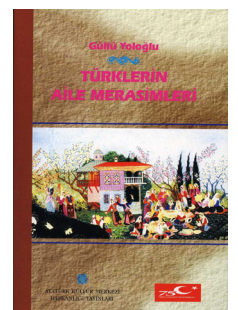
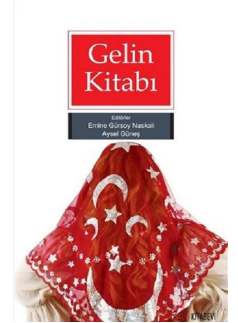
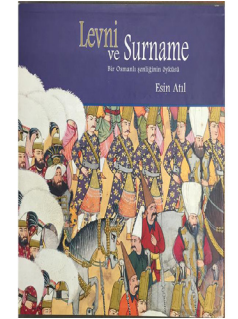
Karşılaştırmalı çalışmaların yanı sıra söz konusu dinlerde evlilik kurumunun iç dinamiklerini inceleyen monografiler de literatüre önemli katkılar sunmaktadır. Söz gelimi Merve Börklü, *Yahudilikte Evlilik ve Çocuk Algısı*¹⁰ adlı eserinde hukuki akdi detaylandırmış, bekarlığın uygun görülmediği bu gelenekte evlilik sürecine- söz, nişan ve nikâh merasimlerinden başlayarak gelinin düğün gecesi manevi arınma amacıyla girdiği *mikve*, evin çatısını simgeleyen ve nikâhın gerçekleştirildiği çadır *hupa*, Kudüs mabedinin yıkılışını hatırlatmak ve sevinç anında dahi hüznü canlı tutmak amacıyla icra edilen *bardak kırma* ritüeli ile damadın boşanma veya ölüm halinde eşine sağlayacağı maddi hakları güvence altına alan *ketuba* sözleşmesi çerçevesinde dinî, tarihî ve kültürel boyutlarıyla ele alarak söz konusu olguların modern dönemdeki tezahürleri üzerinden nasıl değişip dönüştüğüne dikkat çekmiştir.

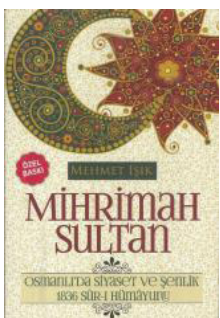
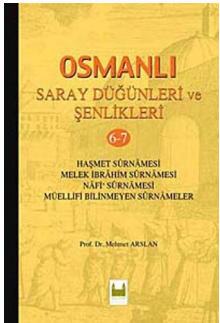
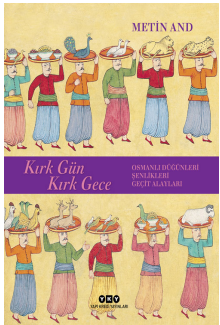
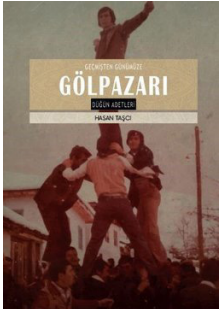
Erdoğan İçten'in *Yahudilikte Ketuba- Evlilik Sözleşmesi*¹¹ başlıklı çalışmada ise bekarlığın tasvip edilmediği

bu dinde ketubanin kadının ekonomik güvencesini sağlamaya yönelik sosyal bir akit olduğu vurgulanmış, Rabbanî Yahudiliğin yanı sıra Karaî ve Sâmirî topluluklarının evlilik ve ketubaya ilişkin yaklaşımları karşılaştırmalı olarak görünür kılınmıştır. İslam hukukunda evliliğin ekonomik boyutunu merkeze alan araştırmalar ise özellikle mehir kurumunun tarihî işlevine odaklanmaktadır. Bu doğrultuda Yossef Rapoport *Marriage, Money and Divorce in Medieval Islamic Society*¹² adlı eserinde kadının özel mülkiyeti dahilinde görülen mehir uygulamasını Fatımi, Eyyubi ve Memlûkler dönemleri bağlamında, fetva literatürü ve mahkeme kayıtlarından hareketle incelemiş, dönemin Avrupa ve Çin toplumlarıyla mukayesede bulunarak Müslüman kadınların mali bağımsızlığının -para ve hukukun- evlilik ilişkilerinde nasıl bir denge unsuru olarak işlev gördüğünü ortaya koymuştur.

Düğünün Tarihi

Evlilik kurumunun dinî ve hukuki boyutlarını tamamlayan önemli bir literatür alanını ise tarih, antropoloji ve folklor araştırmaları oluşturmaktadır.¹³ Bu çerçevede Emine Gürsoy Naskali ve Aysel Güneş'in literatüre kazandırdığı *Düğün*¹⁴ adlı eser, Anadolu'nun farklı bölgelerinde yaşayan

toplulukların düğün geleneklerini belgelemiş, özellikle Yörük ve Türkmen toplulukların yerleşik hayata geçiş süreçlerinde gözlenen kültürel sürekliliği ve farklı inanç gruplarının (Alevi-Bektaşî) evlilik kurumuna yaklaşımlarını kayda geçirmesi bakımından sosyal antropoloji, halk bilimi ve Türkoloji araştırmaları için bir başvuru kaynağı niteliği kazanmıştır. Sadi Yaver Ataman, *Eski Türk Düğünleri ve Evlenme Ritleri*¹⁵ başlıklı monografisinde ise Türk evlilik geleneklerini müzik, halk oyunları ve ritüeller üzerinden inceleyerek folklor ve halk bilimi yöntemiyle ele almıştır.

*Türklerin Aile Merasimleri*¹⁶ başlıklı eserinde Tuva, Hakas, Gagavuz, Azeri gibi Türk soylu halkların aile merasimlerine odaklanan Güllü Yoloğlu ise, farklı dinlere mensup bu toplulukların dünürlük, nişan ve düğün merasim ve folklorlerindeki benzerliklerde eski Türk inanç ve kültürünün izlerini tespit ederek kültürel hafızanın etkinliğini ortaya koyarken, Yılmaz Yeşil *Türk Dünyasında Geçiş Dönemi Ritüelleri (Doğum-Evlenme-Ölüm Gelenekleri)*¹⁷ adlı çalışmada bu tespiti hem coğrafi hem kavramsal olarak genişletmiştir. Adriyatik'ten Çin Seddi'ne uzanan Türk coğrafyasında ayrılma-eşik-bütünleşme çerçevesinde okunan doğum, evlenme, ölüm, hatta askerlik ve haccın da dahil edildiği geçiş dönemi

ritüellerini değerlendiren müellif, ağıt, mâni, türkü, dua gibi sözlü kültür ürünlerini bu ritüellerin ayrılmaz parçası olarak ele almış, bu merasimleri inanç, din, töre ve toplumsal statü değişimleri ekseninde halk tasavvurunu yansıtan kültürel pratikler şeklinde yorumlamıştır.

Söz konusu ritüellere belirli bir bölge ölçeğinde odaklanan Müjgân Üçer *Beşik Eşik Keşik*¹⁸ başlıklı monografisinde saha araştırması, yerinde gözlem ve fotoğraflama yoluyla Sivas'ta düğün/eşik geleneklerini kaydederek bu kültürel mirası somutlaştırmıştır. Nebile Özmen *Edirne Romanlarında Geçiş Ritüelleri ve Din*¹⁹ adlı çalışmada ise, Roman toplumunun doğum, sünnet, askerlik, evlenme, ölüm ve Kakava bayramlarını aynı çerçevede ele almış, kız isteme, baba hakkı (başlık), saç geleneği ve düğün gecesi kılınan namaz çerçevesinde düğün pratiklerinin Roman toplumunda kimlik inşasını, toplumsal dayanışmayı ve kültürel sürekliliği güçlendirdiği, aynı zamanda sekülerleşmeye karşı en dirençli kültürel alanları oluşturduğu ve büyük ölçüde Türk-İslam gelenekleriyle bütünleştiği sonucuna ulaşmıştır.

Evliliğin modernleşme süreciyle birlikte kazandığı yeni toplumsal ve idari boyutları tartışmaya açan çalışmalar arasında Tülay Ercoşkun'un *Osmanlı İmparatorluğu'nda 19.*

*Yüzyılda Evlilik ve Nikâha Dair Düzenlemeler*²⁰ başlıklı doktora tezi önemli bir yere sahiptir. Müellif, Tanzimat sonrasında devletin evlilik ve nikâh alanındaki düzenlemelerini hukuki bir akit olmanın ötesinde nüfus politikaları, kamu düzeni ve toplumsal dönüşüm hedefleri ekseninde değerlendirmiş, bu kapsamda evlilik masraflarının sınırlandırılması, başlık parası ile kız kaçırmanın yasaklanması, düğünlerde silah atılmasının önlenmesi, askerlerin evlilikleri, ve yabancı uyruklularla yapılan evlilikler gibi sosyal, ekonomik ve toplumsal meseleleri devletin düzenleyici ve denetleyici rolü çerçevesinde incelemiştir.

Devletin evlilik kurumuna yönelik müdahalelerini daha spesifik bir konu üzerinden ele alan Vedat Yurt ise *Osmanlı'da Evliliğe Tahdit Tedbirleri*²¹ adlı çalışmada, 1869 Osmanlı Tabiiyyet Kanunu sonrasında şekillenen vatandaşlık politikaları bağlamında Müslüman kadınların İranlılarla evlenmelerine getirilen yasağı dinî, hukuki, siyasi ve askeri yönleriyle çözümlemiştir. Müellif söz konusu yasağın özellikle Irak bölgesindeki demografik yapının korunması, yabancı mülkiyetinin/nüfuzunun engellenmesi ve asker kaçakçılığının önlenmesi gibi stratejilere dayandırmış, uygulamaya ilişkin cezai müeyyideler ile

İran sefaretinin diplomatik itirazlarını da mercek altına almıştır.

Evlilik ve düğün olgusu, aile tarihi ve demografi araştırmalarında da önemli bir başlık oluşturmaktadır.²² Bu kapsamda Meltem Ulu'nun *Değişen İstanbul'un Tanıkları: Düğün ve Aile Fotoğrafları*²³ adlı çalışması, bu tarihin görsel boyutuna odaklanarak düğün fotoğraflarının gerçeklikten ziyade ideal aile tasavvurunu temsil eden kültürel inşalar olarak okunabileceğine, Osmanlı'dan cumhuriyete geçişte değişen "münevver erkek" ve "asrî kadın" imgeleri ile aile hiyerarşisi, düğün törenleri ve beyaz gelinlik gibi unsurların fotoğraflar üzerinden takibinin toplumsal dönüşümün izlerini sürmeye imkan verdiğine dikkat çekmiştir.

Bölgesel ölçekte hazırlanan karşılaştırmalı araştırmalar ise evlilik kurumunun günümüzde geçirdiği dönüşümleri daha geniş bir coğrafi perspektife taşımaktadır. Bu doğrultuda açık erişimli *The Handbook of Marriage in the Arab World*²⁴ başlıklı eser, Arap Birliği üyesi ülkelerde evlilik kurumunun dönüşümünü evlilik maliyetleri, evlenme yaşı, göç hareketleri, savaş koşulları ve çalışma hayatı gibi değişkenler üzerinden disiplinlerarası bir yaklaşımla değerlendirmiş, Arap dünyasının muhtelif bölgelerinde geleneksel kodlar ile küresel dayatmalar arasındaki etkileşimi ve

toplumsal refleksleri analiz etmiştir.

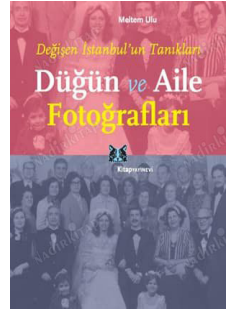
Sarayın Düğünü: Surname Geleneği

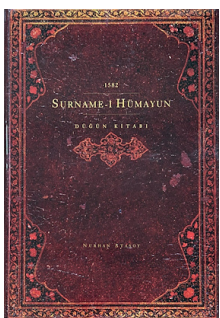
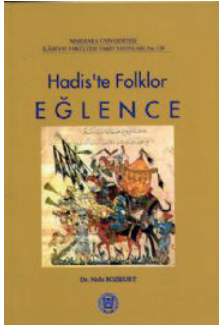
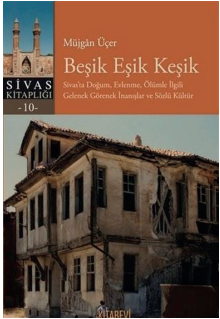
Padişahların çocuklarının doğumu, hanedan mensuplarının evlilikleri (sûr-ı arûs, sûr-ı velîme, sûr-ı cihâz) ile şehzadelerin sünnetleri (sûr-ı hitân) dolayısıyla düzenlenen sûr-ı hümayunlar, klasik Türk edebiyatında manzum veya mensur biçimde kaleme alınan surnamelerle kalıcı bir anlatı geleneğine dönüşmüş, düğün kitaplığının bir diğer boyutunu oluşturmuştur. Geleneğin en erken örneklerinden biri, şehzade III. Mehmed için 1582 yılında düzenlenen, 52 gün süren sünnet düğününü konu alan Gelibolulu Mustafa Âlî'nin manzum surnamesidir. Eserin üç nüshasına dayanan tenkitli neşri Ali Öztekin tarafından gerçekleştirilirken,²⁵ Nurhan Atasoy *1582 Surnâme-i Hümayun: Düğün Kitabı*²⁶ adlı çalışmasında ise aynı şenliğin minyatürlü nüshasını esas alarak düğünün sanat tarihi ve görsel temsil boyutunu öne çıkarmıştır.

1675 yılında Edirne'de IV. Mehmed'in şehzadelerinin sünneti için tertip edilen 15 günlük şenlik Nabi'nin 587 beyitlik manzum *Sûrnâme*'sinde²⁷ tasvir edilmiş, Özdemir Nutku²⁸ ise bu metni kaynakları arasına alarak söz konusu merasimi tören düzeni, gösteri kültürü, esnaf alayları ve saray teşrifatı gibi siyasî-kültürel işlevleri bakımından

ele almıştır. 1720 yılında III. Ahmed'in dört şehzadesinin sünnetleri vesilesiyle düzenlenen görkemli düğün merasimi ise, Seyyid Vehbi'nin *Sûrnâme*'sinde²⁹ Lale Devri'nin edebî dili ve resmi temsilini yansıtan manzum bir anlatıyla aktarılırken, bu anlatıyı esas alan Levni'nin sayısı 137'yi bulan "sinematografik" minyatürleriyle adeta sahnelenmiştir.³⁰ Aynı merasimi daha çok vakayiname üslubuyla, Osmanlı teşrifatı, şenlik kültürü ve sosyal tarih bağlamında detaylandıran ve mensur biçimde kaleme alan, Hazin mahlasıyla da bilinen Hafız Mehmed Efendi'nin kayıtları ise *1720 Şehzadelerin Sünnet Düğünü-Sûr-ı Hümayûn*'u başlığıyla yayımlanmıştır.³¹

XIX. yüzyılda kaleme alınan surnameler ise Osmanlı modernleşme sürecinde hanedan temsiline ilişkin yeni boyutlar kazanmaktadır. II. Mahmud'un kızı Saliha Sultan'ın 1834 tarihli düğününü kaleme alan surname, Hatice Aynur tarafından *The Wedding Ceremony of Sâliha Sultân: 1834*³² başlığıyla, tarih yazımı, edebî ve kültürel bağlam değerlendirilerek tenkitli neşre hazırlanmış, padişahın diğer kızı Mihrimah Sultan'ın 1836'daki düğününü konu edinen ve Osmanlı tarihindeki son büyük saray şenliğini belgeleyen surname ise Mehmet Işık tarafından *Mihrimah Sultan-Osmanlı'da Siyaset ve Şenlik 1836 Sûr-ı*

*Hümâyunu*³³ başlığı altında, devletin kamusal temsil stratejileri, merkezileşme politikaları ve hanedan meşruiyeti bağlamında tahlil edilmiştir.

Surnameler odaklı gerçekleştirilen bütüncül çalışmalar ise türün edebî, tarihi ve kültürel kaynak olma özelliğini teyid etmiştir. Nitekim Mehmet Arslan surnameleri *Osmanlı Saray Düğünleri ve Şenlikleri*³⁴ başlıklı sekiz ciltlik çalışmasında bir araya getirerek karşılaştırmalı edebî incelemelerin yolunu açarken, Sezer Tansuğ *Şenlikname Düzeni*'nde³⁵ ise bu şenliklerin yapısal mantığını çözümleyerek ilgili minyatürlerin Batılı biçimci yaklaşımların ötesinde toplumsal gerçeklikle doğrudan ilişkili, tarihî süreklilik gösteren özgün bir estetik sistemin ürünü olarak yorumlamıştır. Metin And *Osmanlı Şenliklerinde Türk Sanatları* adlı çalışmasında bu şenlikleri görsel kültür ve gösteri sanatları bakımından değerlendirirken, *Kırk Gün Kırk Gece: Osmanlı Düğünleri, Şenlikleri ve Geçit Alayları*³⁶ başlıklı eserinde ise bu görsel kültürü gravürler, yabancı seyyahların notları ve surname literatürü üzerinden yeniden okuyarak geniş çaplı bir sanat bileşkesi olarak ele almıştır.

Görünen o ki Düğün Kitaplığı yüzyıllar boyunca farklı biçimlere bürünen, dinden, ideolojiden ya da hukuktan aldığı normatif zeminle kültürün, sanatın

ve edebiyatın sahnesine dönüşen, her halükârda yeni bir eşiği ilan eden düğünler var oldukça genişlemeye devam edecektir.

NOTLAR

- * Dr., Kur'an Kursu Öğreticisi, Üsküdar Müftülüğü.
- 1 İstanbul: Çıra Yayınları, 2017.
- 2 Ankara: DİB Yayınları, 2020.
- 3 Çev. Deniz Çıkılı, (İstanbul: Rihle Kitap, 2020).
- 4 Nebi Bozkurt, Hadis'te Folklor Eğlence (İstanbul: İfav Yayınları, 1997); Mustafa İyidoğan, Câhiliye ve Hz. Peygamber Dönemi Eğlence Kültürü (İstanbul: Selenge Yayınları, 2023); Ahmet Acarlıoğlu, Hz. Peygamber (s.a.s.) Döneminde Aile Hayatı (İstanbul: Sıyer Yayınları, 2019); Hanefi Palabıyık, Cahiliye Döneminde Gündelik Hayat (Ankara: Fecr Yayın, 2022).
- 5 İstanbul: Hiperyayın, 2018.
- 6 Ankara: İlâhiyât Yayınları, 2023.
- 7 İstanbul: Mercan Kitap, 2021.
- 8 Dinlerde Nikâh (Millîyetlerarası Tartışmalı İlmi Toplantı (İstanbul: İSAV 2012).
- 9 Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998.
- 10 Bursa: DTA Yayıncılık, 2024.
- 11 Bursa: Emin Yayınları, 2023.
- 12 Cambridge: Cambridge University Press, 2005.
- 13 Ülkemizin muhtelif bölge ve şehirlerinin âdetlerine odaklanan spesifik çalışmaların yanı sıra 1854-1970 yılları arasında kaleme alınmış ilgili literatürü de derleyen bir çalışma olarak bkz. Hidayet Demirel, İğdir Azeri Düğün Âdetlerine Toplu Bir Bakış ve (1854-1970) Türkiye Düğün Âdetleri Bibliyografyası (İstanbul: Onur Kitap, 2025).
- 14 İstanbul: Libra Yayıncılık, 2018.
- 15 Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992.
- 16 Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, 1999.
- 17 Ankara: Grafiker, 2014.
- 18 İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2020.
- 19 İstanbul: Rağbet Yayınları, 2015.
- 20 Ankara: Ankara Üniversitesi, 2010.
- 21 İstanbul: Pınar Yayınları, 2024.
- 22 Alan Duben, Cem Behar, İstanbul Haneleri- Evlilik, Aile ve Doğurganlık, çev. Nuray Mert, (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayinevi, 2013); Ömer Subaşı, Moğollarda Kadın, Evlilik ve Dış Siyaset (İstanbul: Selenge Yayınları, 2021).
- 23 İstanbul: Kitap Yayınevi, 2013.
- 24 Ed. Ahmed Aref, Md Mizanur Rahman (Springer, 2019).
- 25 Gelibolulu Mustafa 'Âli Câmî' u'l-Buhur Der Mecâlis-i Sûr (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1996).
- 26 İstanbul: Koçbank Yayınları, 1997.
- 27 Haz. Ağâh Sırrı Levend (İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1944).
- 28 IV. Mehmed'in Edirne Şenliği (1675), (Ankara: TTK. Yayınları, 1972).
- 29 Haz. Reşad Ekrem Koçu (İstanbul: Çığır Kitabevi, 1939); Vehbî, Sür-Nâme, haz. Mertol Tulum (İstanbul: Ketebe Yayınları, 2021).
- 30 Esin Atıl, Levni ve Surname (İstanbul: Koçbank Yayınları: 1999).
- 31 Haz. Seyit Ali Kahraman (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2008).
- 32 Cambridge: Harvard University Press, 1995.
- 33 İstanbul: Yediveren Yayınları, 2016.
- 34 İstanbul: Sarayburnu Kitaplığı, 2008-2011.
- 35 İstanbul: De Yayınları, 1961; Ömer Faruk Şerifoğlu tarafından yeniden neşri için bk. İstanbul: Everest Yayınları, 2018.
- 36 İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2020.

İnsanın dünyada eksiğini, eksik tarafını
tamamlama eğilimi galiba onun mükemmellik
arayışının bir parçası. Bunu tamamlayabilen,
muradına ermiş bir kimse olarak “düşün” etmeyecek de
ne edecek? Havva annemizin, Adem babamızın kaburga
kemiğinden yaratılıp yaratılmadığı meselesi ilahiyatçılar,
felsefeciler, sosyologlar daha nice ilim erbabı tarafından
tartışılmaya devam ededursun, dünya kurulalı beri kadınla erkek
arasındaki çekim, bir elmanın iki yarısı olma hali onları bir araya
getirmeye, böylece hem kendilerini hem etraflarını, içinde
yaşadıkları toplumu düşün dernek yapmaya sevk ediyor.
Sanki bu esasında özü aynı ama bir yanı eksik kalmış iki
varlığın, tabiri caizse henüz yolları kesişmemiş bu iki
canın nihayet birbirini bulmasından herkes memnun
oluyor, herkes neşeleniyor.